

L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (1922-2022)

Homenatge a Josep Massot i Muntaner
i Joan Francesc López Casasnovas

A cura de Salvador Rebés Molina i Bàrbara Duran Bordoy

Grup d'Estudis Etnopoètics
Societat Catalana de Llengua i Literatura
IEC

GRUP D'ESTUDIS ETNOPOÈTICS
Societat Catalana de Llengua i Literatura
filial de l'Institut d'Estudis Catalans

**L'OBRA DEL CANÇONER POPULAR DE CATALUNYA
(1922-2022)**

HOMENATGE A JOSEP MASSOT I MUNTANER
I JOAN FRANCESC LÓPEZ CASASNOVAS

A cura de
Salvador Rebés Molina i Bàrbara Duran Bordoy

© 2023, dels autors dels articles

© Grup d'Estudis Etnopoètics de la Societat Catalana de Llengua i Literatura,

filial de l'Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició.

Amb el suport de Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Primera edició: setembre 2023

Maquetació i disseny coberta: TRENCATIMONS Editors

C/ Nules 14

12600 La Vall d'Uixó

Tel. 645914345

caixadelsvents@gmail.com

ISBN: 978-84-9965-725-7

Dipòsit Legal: B 18093-2023

L'OBRA DEL CANÇONER POPULAR DE CATALUNYA (1922-2022)
HOMENATGE A JOSEP MASSOT I MUNTANER I JOAN FRANCESC LÓPEZ CASASNOVAS

A cura de Salvador Rebés Molina i Bàrbara Duran Bordoy

Imatge de la coberta:

Rafel Amengual, d'Alaró (Menorca), canta davant del fonògraf per al folklorista
Andreu Ferrer, 1927 (Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya).

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del copyright, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

PRESENTACIÓ

No ens cansarem de repetir que l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC) va ser una de les empreses culturals més transcendents del nostre segle xx. Tanmateix, convé deixar ben assentat encara que aquell gran esforç col·lectiu, dut a terme entre el 6 de gener de 1922 i el juliol de 1936, havia nascut amb un disseny superior al de ser una mera activitat arxivística, la recollida d'un patrimoni immaterial en risc d'extinció, tot i la importància innegable de les seves *missions* de recerca. Reduir l'Obra del Cançoner a la recerca de materials és un punt de vista reductiu. A la carta per la qual el promotor Rafael Patxot i Jubert n'oferia la direcció tècnica a l'Orfeó Català, el 28 d'octubre de 1921, s'hi advertia clarament: «Aquest *Cançoner*, tal com el somiem, no deuria pas cenyir-se a l'aplegament de la cançó i les seves variants [...] sinó que hauríem d'arribar a una síntesi que revelés el veritable valer de l'ànima musical catalana», cercant alhora «l'estudi crític de la cançó mateixa» i una font d'inspiració pròpia per als compositors: «Així posarem el primer graó d'una escala per on ascendiran els qui ens vinguin a darrera».¹ Una obra de servei patriòtic, de mires artístiques i sobretot, amb projecció de futur. La directiva de l'Orfeó sabia que s'embarcava en una labor editorial: «Es dona compte d'una bellíssima carta endreçada al Mestre Millet pel benemèrit patrici En Rafael Patxot i Jubert com a executor testamentari de Da. Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera, exposant *la idea de la publicació del "Cançoner Popular Català"*».² Ho ratifica així també el conveni signat per ambdues parts –Rafael Patxot i, en nom de l'Orfeó Català, Lluís Millet i Pagès (director) i Joaquim Cabot i Rovira (president)– on s'establí l'acompliment del projecte en tres fases que culminarien en la publicació del *Cançoner Popular*:

Recollida i ordenació de les cançons populars.

Classificació i estudi: assaigs, treballs monogràfics, etc.

Publicació de la col·lecció i els estudis.³

Era l'ideal que havia pregonat amb insistència Rossend Serra i Pagès, és a dir, l'edició enciclopèdica, en molts volums, del *Cançoner Popular* de l'àrea lingüística catalana, una obra que devia contenir el corpus complet de cançons i d'altres

1 Carta reproduïda, junt amb la resposta d'acceptació de Lluís Millet (9 de novembre de 1921), per Joan Puntí i Collell dins la crònica d'activitats inclosa a *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*, vol. 1, fasc. 2, Barcelona, Fundació Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera, 1928: 419-421.

2 Subratllat nostre. Llibre d'actes (8 de març de 1921-18 de novembre de 1925), reunió del 2 de novembre. En línia: <<https://mdc.csuc.cat/digital/collection/ActesOC/id/I672/rec/17>> [Consultes: juny de 2023].

3 En línia: <https://www.cedoc.cat/ca/l-obra-del-can%C3%A7oner-popular-de-catalunya-i-la-recerca-dels-nostres-origens_30314?his=2&pic=4>.

tradicions vinculades a la música, lliurat a la impremta juntament amb aquells estudis que serviren per remarcar la qualitat i el perfil nacional del nostre folklore musical. Això era l'Obra (o tasca) del «Cançoner Popular de Catalunya». Mentrestant, l'oficina de l'OCPC aniria traient uns volums preliminars, dits modestament *Materials*, tres fins el 1936, amb el propòsit de notificar les labors efectuades per l'entitat («Cròniques»), d'anticipar l'aparició d'alguns estudis monogràfics i d'exhibir, a tall de repertoris comarcals, les atractives memòries de les missions de recerca, que han esdevingut com és de lògica el punt més recordat de tots.

Resulta paradoxal, i ha passat força despercebut, que la suspensió de l'Obra a causa de la guerra civil de 1936-1939 coincidís amb el moment en què els seus dirigents anunciaven la fi imminent de la recerca: «Quan dintre de poc haurem realitzat l'exploració minuciosa de la Vall d'Aran, de les poblacions de la conca inferior de l'Ebre, des de Mequinença a Tortosa i d'alguns indrets del Camp de Tarragona, podrem donar per acabada la tasca de recerca i recollida que projectàrem en emprendre l'«Obra del Cançoner»», escrivia l'abril de 1936 el seu director Francesc Pujol i Pons.⁴ I és que ell mateix acabava de portar a la impremta el primer volum del *Cançoner Popular* definitiu (no pas de *Materials*), i per tal motiu el *Diccionari de la dansa* s'anomena *Cançoner Popular de Catalunya. Volum I. Diccionari...* etc. Els dos toms que devien completar-lo han restat inèdits fins ara.

Tal com era plantejat, el *Cançoner Popular* de Patxot vorejava la utopia. És clar que les millors realitzacions humanes solen ser d'arrel utòpica. Afortunadament, els avenços tecnològics de què disposen ara han vingut a facilitar-nos l'obteniment d'allò que era impossible de plasmar en paper. Ara podem reprendre, amb nous mitjans i punts de vista renovats, tot el programa previst per l'oficina del Cançoner: catalogar i ordenar amb una multiplicitat de criteris els materials i sobretot, obrir el corpus de l'OCPC a la consulta de les persones i les entitats que s'hi interessin, amb les finalitats més diverses.

Passat i futur conflueixen en el tema acordat per a la XVII Trobada del Grup d'Estudis Etnopoètics (GEE), «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (1922-2022)», que volia ser, alhora, una mostra de gratitud al P. Josep Massot i Muntaner per la seva contribució fonamental al retorn de l'OCPC. Malauradament, el traspàs del P. Massot, l'abril de 2022, va transformar l'acte al que era convidat en un homenatge pòstum a la seva figura, tan estimada de tots nosaltres. L'homenatge es va fer extensiu després al professor, escriptor i folklorista menorquí Joan F. López Casanovas, mort abans d'hora quan era en curs de preparació la Trobada que, en aquesta ocasió, comptava amb l'hospitalitat de l'Institut Menorquí d'Estudis, al noble edifici de Can Victori (Maó).

4 Francesc Pujol, «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya», *Revista Musical Catalana*, núm. 388 (abril de 1936), p. 130-139 (citació a les p. 133-134). En línia: <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1346083>.

Apleguem ara, sense gaires excepcions, els treballs presentats a Maó els dies 4 i el 5 de novembre de 2022, diferenciant-ne tres àmbits temàtics. Al primer, «In memoriam», trobareu en aquest ordre dos articles de M. Magdalena Gelabert dedicats al P. Massot i Muntaner –reeditats aquí conforme va acordar l'assemblea anual del GEE (2022)–, un article sobre el llegat Massot-Capó-Planes (Pòrtol) degut al seu germà Biel Massot, que no va poder assistir a les jornades, i la comunicació de Salvador Rebés. Segueixen les paraules d'homenatge a Joan F. López Casasnovas, a cura de Josefina Salord, i clou l'apartat un article de Roser Pubill i Roser Ros dedicat a recordar, fora de programa, el pedagog i activista cultural Joan Soler i Amigó, que havia assistit a alguna de les nostres trobades.

L'àmbit segon, «Sobre l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya», l'encapçala el parlament del comissari de l'Any de l'Obra del Cançoner, Jaume Ayats. A continuació, agrupem per territoris les comunicacions relatives a l'OCPC, començant per les cinc que s'ocupen dels materials i de les missions de recerca a les Illes Balears, que són les de Caterina Valriu, Bàrbara Duran, Margalida Coll, Jaume Escandell i Lúdia Pérez. Del País Valencià tenim la comunicació d'Alexandre Bataller sobre el folklorista Carles Salvador, informant de l'OCPC, i pel que fa a Catalunya, hi ha dues aportacions més, l'una d'Irene Muñoz, sobre la família Alberti l'OCPC, i l'altra, de Rut Nolla i Laia Bertran, sobre la missió de recerca de 1928 a l'Alt Camp i la Conca de Barberà.

Per acabar, l'àmbit «Altres estudis» recull tres aportacions que no guarden relació directa amb les tasques de l'OCPC: Josep Nicolau estudia l'obra folklòrica d'Antoni M. Penya; Xavier Roviró i Carme Rubio analitzen la balada de *Bac de Roda* i Àngel Vergés reivindica l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya com a precedent de l'Obra del Cançoner.

No resta sinó expressar el nostre agraïment més sincer al monestir de Montserrat, al P. Ignasi M. Fossas, a les Publicacions de l'Abadia de Montserrat i a la seva directora, Núria Mañé, pel suport prestat a l'edició d'aquest llibre.

Salvador Rebés Molina
Bàrbara Duran Bordoy

I

In memoriam

Josep Massot i Muntaner (Palma, 1941-Abadia de Montserrat, 2022) (Arxiu de Serra d'Or).

JOSEP MASSOT I MUNTANER, HONOR I GRATITUD¹

M. Magdalena Gelabert i Miró

Universitat de les Illes Balears

Grup de Recerca en Etnopoètica de les Illes Balears

Vaig acollir la notícia de la mort del pare Massot amb molta tristor i amb la consciència que la nostra història havia perdut un personatge irrepetible. Els vuitanta anys de vida de Josep Massot i Muntaner han estat impressionantment intensos: només una persona completament dedicada al treball i amb una capacitat intel·lectual extraordinària hauria estat capaç d'arribar a les seves fites. La seva és una tasca gegantina comparable a la de poques persones dotades d'una preparació i intel·ligència fora del comú. Talment com Antoni M. Alcover, amb qui l'uneixen nombrosos aspectes com l'amor per la llengua i la cultura catalanes o per la recerca folklòrica, Massot i Muntaner dedicà cada dia de la seva vida a la feina per tal de deixar-nos un llegat que obre possibilitats infinites.

Josep Massot i Muntaner era un erudit, una persona sàvia que, tot seguint la regla de Sant Benet, *Pax, ora et labora* –hem de tenir present que era monjo benedictí– treballà de manera pacífica i incansable. El nombre d'obres que publicà és tan extens que l'any 2012, amb motiu del seu setantè aniversari, s'edità un llibre que, amb el títol *Bibliografia de Josep Massot i Muntaner*, recollia el llistat de les seves obres: noranta pàgines de referències bibliogràfiques. Era fa deu anys, el mateix any que el pare Massot va rebre el prestigiós Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.

La seva extensíssima obra comprèn estudis sobre religió, religió i societat, vida cristiana i personatges destacats. Comprèn les publicacions relacionades amb la seva dedicació a l'estudi de l'etnografia, l'etnologia i el folklore amb materials sobre el romancer, la cançó, la glosa, les nades, les danses de la mort, les rondalles, sobre Antoni M. Alcover, Marià Aguiló, Rafel Patxot i, sobretot, sobre els magnífics materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya que –gràcies a una feina ingent, meticulosa i acurada– el pare Massot posà a l'abast de tots els investigadors i de tothom que la vulgui consultar.

En l'apartat d'estudis de llengua i literatura tant hi podem trobar publicacions sobre aspectes de la figura de Miquel Costa i Llobera com referències a col·loquis internacionals o eines per a l'estudi de la llengua i la literatura catalanes. En el camp de la història, publicà sobre la Ciutat de Mallorca, sobre la Llorençada, sobre la Guerra Civil i l'Església, sobre el *conde Rossi* i el capità Bayo, sobre la dictadura i la república. Massot realitzà estudis biogràfics sobre figures imprescindibles com les de Josep M. Quadrado, Marià Aguiló, Andreu Ferrer i

¹ Article publicat a la revista de Manacor *Perlas y cuevas*, núm. 1413 (3 de juny de 2022).

Ginard, Francesc Camps i Mercadal, Llorenç Villalonga, Antoni M. Alcover o Georges Bernanos, entre d'altres.

Josep Massot també compilà temes bibliogràfics i escrigué sobre aspectes molt diversos. Col·laborà a l'Enciclopèdia de Mallorca, a la Gran Enciclopèdia Catalana, a nombrosos diaris i revistes científiques i divulgatives, a compilacions i a miscel·lànies. Són innombrables les seves aportacions a diaris i revistes entre els quals hem de destacar *Randa* i *Serra d'Or*, *Lluc* o *Estudis Romànics*, unes aportacions que no es limitaven als articles que hi publicava sinó també a la gestió, coordinació i direcció, en alguns casos. Els més de quaranta anys que dedicà a la tasca editorial a través de Publicacions de l'Abadia de Montserrat (PAM) suposaren una empenta immensa a la publicació de tesis doctorals, materials d'investigació de temàtiques molt diverses, com la música o l'excursionisme, però sobretot vinculades a la cultura i a les humanitats. Hem de tenir present que la seva feina al capdavant de les PAM era extensa i tant dirigia els projectes com revisava originals o galerades dels llibres que s'havien de publicar, era una dedicació tan acurada i completa que sola ja hauria bastat per tenir motius sòlids per homenatjar-lo.

Tanmateix, un dels aspectes en els qual excel·lí va ser en la investigació sobre aspectes històrics vinculats a la història de l'Església a Mallorca, a la Guerra Civil o a la cultura popular i la llengua. Josep Massot i Muntaner no planyia el temps que hi dedicava i, de manera meticulosa i impecable, sumava i contrastava dades que han servit de base per a un gran nombre de persones que han fet recerca sobre temes vinculats als que ell anà treballant. Una bona prova d'això és que el seu nom és un dels imprescindibles al llistats de referències bibliogràfiques que acompanyen tesis doctorals o estudis especialitzats.

Sobretot, però, destacava Josep Massot i Muntaner com a persona per la seva bondat i generositat, tot i ser un erudit i un savi, era un exemple d'humilitat i de bonhomia, era una persona que es feia estimar perquè ben aviat ofería el seu suport i ajuda sobre qualsevol aspecte de les múltiples branques del saber que dominava. Per tot això, només em resta fer justícia i reclamar honor i gratitud per a la figura immensa de Josep Massot i Muntaner.

Que el vegem en el cel.

Manacor, maig de 2022

JOSEP MASSOT I MUNTANER I ANTONI M. ALCOVER I SUREDA: LA PASSIÓ
PEL TREBALL I L'AMOR A LA LLENGUA I LA CULTURA CATALANES¹

M. Magdalena Gelabert i Miró
Universitat de les Illes Balears
Grup de Recerca en Etnopoètica de les Illes Balears

Les figures de Josep Massot i Muntaner i d'Antoni M. Alcover i Sureda tenen nombroses semblances: ambdós són ordenats preveres i combinen la vida religiosa i la vida de treball intens des de la perspectiva del seu arrelament a la cultura catalana. La seva principal tasca i passió es vincula a la filologia, a més, els dos han resultat ser importants historiadors que han investigat tant sobre figures destacades de la nostra història social i literària, com sobre períodes històrics concrets –la conquesta de Mallorca i tot el que l'envoltà en el cas d'Alcover i la Guerra Civil en el cas de Massot– o altres aspectes d'abast més general. Els dos homenots han duit a terme tasques gegantines al voltant de la recerca folklòrica i de la seva difusió, és el cas de les rondalles d'Alcover i del fons de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya de Massot.

Tant Massot com Alcover, han realitzat una feina important de direcció i col·laboració en publicacions periòdiques del seu temps. El primer a través de *Serra d'Or*, *Lluc*, *Els Marges* o *Estudis Romànics* i el segon amb el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* o *La Aurora*, per exemple. Tots dos varen ser, encara que durant poc temps, professors de la Universitat de Barcelona i han exercit nombrosos càrrecs importants: Alcover fou el primer president de la Secció Filològica de l'IEC i vicepresident de la Societat Arqueològica Lul·liana; Massot fou secretari de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, fundador, president i vicepresident de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, entre d'altres. Alcover fou anomenat l'apòstol de la llengua catalana i Josep Massot fou guardonat l'any 2012 amb el 44è Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, per una trajectòria de 50 anys de treball per la cultura catalana, també rebé la Creu de Sant Jordi i fou nomenat Doctor Honoris Causa per la UIB.

I és que, tant Massot com Alcover patien la «malaltia» del treball i tots dos ens han deixat una obra tan ingent que no sembla possible encabir-la en una sola vida humana, ambdós han dedicat la vida a servir la llengua i la cultura catalanes. Tot i les diferències de caràcter –Mn. Alcover va tenir moments aspres, en canvi Massot és tot dolçor i bonhomia– comparteixen també una gran fidelitat als valors tradicionals i religiosos, la capacitat de treball i la constància, i una espiritualitat ferma i contagiosa que impregna la seva vida i obra.

¹ Aquest article es publicà a la revista *Modèlics. Amics del Seminari*, núm. 56, pel maig de 2021 amb motiu del vuitantè aniversari del naixement de Josep Massot i Muntaner.

Els psicòlegs parlen de l'efecte mirall –observam en les altres persones trets i accions, tant des de l'aspecte positiu com negatiu, que ens reflecteixen a nosaltres–, Massot veu en Alcover una persona treballadora i entregada a la causa de la llengua i cultura catalanes i, precisament, el reconeixement d'aquesta tasca tan digna de lloança és exactament aplicable a ell mateix perquè hi ha dedicat tota una vida de treball incansable i fructífer, realitzat de manera rigorosa, mòdica i impecable.

La feina ingent de Josep Massot i Muntaner en relació amb temes vinculats a la llengua i cultura catalanes fan que qualsevol aspecte a analitzar sigui ampli. L'interès de Josep Massot i Muntaner per la figura d'Alcover, com a investigador i com a editor, ve d'enrere i caldria un estudi llarg i aprofundit per copsar-ne la magnitud i els detalls que aquí ens proposam d'apuntar. Ben aviat es detecta, a través dels escrits, que Josep Massot admira la figura d'Alcover i que reconeix la seva vàlua de manera objectiva. Quan parla de l'Alcover lingüista afirma:

Deixant de banda les picabaralles feliçment superades i les contradiccions temperamentals i de formació de mossèn Alcover –més d'un cop afavorides per la manca de diplomàcia i de tacte dels seus oponents–, cal sobretot que ens fixem en els seus aspectes positius, especialment evidents en la immensa tasca que duagué a terme a favor de la llengua (Massot 2001: 9).

Les diverses síntesis que aporta Massot i Muntaner sobre la vida i obra del canonge manacorí demostren que té un coneixement aprofundit i complet de la seva figura i ens el mostra amb una gran fluïdesa i equilibri tot considerant els pros i els contres, els encerts i els errors d'Alcover que, al cap i a la fi, són propis de qualsevol figura humana.

Josep Massot té la virtut de posar les coses al seu lloc i sap reconèixer les mancances i els errors d'Alcover sense caure en els malencerts de qui, al llarg del temps i tot movent-se sovint per prejudicis, l'han criticat injustament. Massot no se n'amaga i, en aquest sentit, cita els desencerts de grans filòlegs com Joan Coromines o Josep Miracle. Resulta curiós observar com –de manera equivocada segons el meu parer– algunes persones pretenen lloar la figura de Fabra tot atacant la d'Alcover, com si es tractàs de figures contraposades i enemigues quan, precisament, és al contrari: es tracta de dos dels principals cappers de l'estudi i l'avanç en la consideració i normativització de la llengua, la seva tasca era i és complementària i imprescindible i, tant un com l'altre, han propiciat que la llengua s'hagi mantingut ferma fins avui tant a nivell filològic com social.

Tampoc no s'està, Massot mateix, de fer alguns aclariments inqüestionables i imprescindibles sobre Alcover i els seus plantejaments, com per exemple aquest: «És cert que no tots es treballs de mossèn Alcover –tant els apareguts al “Bolletí” com els dispersos per altres llocs– tenen el mateix nivell científic ni la mateixa validesa i és evident també que sovint s'hi reflecteix la seva formació parcialment autodidacta» (Massot 2001: 14). No debades, Massot és una de les fonts de

referència imprescindible i de més prestigi per a qualsevol persona que vulgui investigar la figura d'Alcover, per això, les seves obres apareixen a totes les bibliografies dels alcoveristes.

L'interès de Josep Massot i Muntaner per la figura d'Alcover ve d'enrere i en són una bona mostra els estudis crítics i les edicions que ha anat realitzant al llarg dels anys sobre la seva vida i obra. Per exemple l'any 1983, Massot publicà a través de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, juntament amb la Universitat de les Illes Balears, el volum *Per la llengua* –que més endavant, l'any 2001, es convertiria (reimprès) en el núm. 2 de la col·lecció Biblioteca Marian Aguiló, només precedit per l'*Obra en prosa* de Marià Aguiló mateix, que l'any 1988 inicià la col·lecció amb el número 1–, una obra molt destacada. A *Per la llengua*, Massot fa una selecció de textos del canonge amb l'objectiu de «subratllar l'actitud constant de servei a la llengua en totes les seves manifestacions mantinguda per mossèn Alcover al llarg de tota la vida» (2001:15-16). Molt encertadament, divideix l'obra en quatre apartats: «I. Característiques del català», en el qual Alcover parla sobre la unitat de l'idioma, d'algunes pinzellades d'història de la llengua catalana i el domini lingüístic català. En el «II. Llengua literària i dialectes», es refereix a la necessitat d'un estàndard –aleshores anomenat llengua literària–, a les característiques que ha de tenir i a la igualtat entre tots els dialectes. El «III. L'Obra del Diccionari» s'inicia amb fragments de la Lletra de convit (1901) en els quals Alcover planteja el què i el com de les seves propostes per a l'elaboració del gran *Diccionari*, segueix amb per què s'ha de dir Diccionari català i no llemosí o mallorquí, i amb el balanç que fa el filòleg en el desè aniversari de la publicació del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* per acabar amb la introducció al *Diccionari* (1930) on explica el manteniment de les seves conviccions sobre la unitat de la llengua i el canvi de nom per motius més aviat comercials. L'apartat «IV. El Congrés Internacional de la Llengua», es fa ressò d'un document de convidada, acordat per la comissió organitzadora, que inclou la proposta de temes a tractar pel Congrés, que es publicà al *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* i el segueixen els discursos, inaugural i de cloenda, que Alcover declamà com a president del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana l'any 1906.

Només per aquest volum, tan ben seleccionat i per la gran difusió que ha tingut, ja hi hauria motiu per considerar Josep Massot i Muntaner dins la categoria dels investigadors i divulgadors de l'obra alcoveriana, però aquesta obra representa només una de les primeres passes del benedictí en aquest sentit i es veu continuada per moltes altres. El mateix any 2001, en un avanç espectacular en el nombre de títols publicats, Massot inclou a la Col·lecció Marian Aguiló dos nous títols d'Alcover: la *Mostra de diccionari mallorquí*, amb el número 31, i els *Dietaris de les eixides (1900-1902)* –el volum I té assignat el número 32 i el volum II, el número 33. Per a aquestes dues obres, Massot i Muntaner compta

amb el suport de la doctora i professora de la Universitat de Barcelona, M. Pilar Perea qui té cura de l'edició i n'elabora la introducció. Ella mateixa s'ha encarregat més recentment –l'any 2012– de la introducció i l'edició de l'obra *Contarelles d'en Jordi d'es Recó* que torna a comptar amb dos volums amb els números 50 i 51, respectivament de la col·lecció esmentada.

Un any abans, l'any 2011, Massot també publicà l'edició crítica de l'única novel·la d'Antoni M. Alcover, *N'Arnau*, dins la col·lecció Textos i Estudis de Cultura Catalana, amb el número 175. Tant de l'estudi introductor i com de l'edició se'n va fer càrrec l'autora d'aquest article, per tal de difondre la investigació realitzada al voltant d'aquesta història poc coneguda –era la primera edició en volum ja que anteriorment, l'any 1916, s'havia publicat en forma de fascicles a la revista *La Aurora*– referida a un jove seminarista amb poca vocació i als seus companys.

Cal esmentar també el llibre *Antoni M. Alcover i la llengua catalana* de Josep Massot i Muntaner, publicat per les Publicacions de l'Abadia de Montserrat l'any 1985 dins el marc d'una col·lecció dedicada al Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana que se celebrà un any després. Aquí, Massot aplega aspectes diversos que envolten la figura d'Alcover, comença parlant de l'Alcover lingüista i més endavant centra les seves investigacions en la defensa del nom i la unitat de la llengua catalana o de la distinció entre llengua i dialectes o en com envestí l'*Aplec de rondalles mallorquines*, tot aportant nombrosos escrits seus com a exemples i annexos. Per altra banda, les investigacions de Josep Massot donen llum a la relació d'Alcover amb altres personatges del seu temps com són Félix Sardà i Salvany, Marià Aguiló, o Guerau de Liost. El volum acaba amb les cartes de Jeroni Pons, com a testimoni defensor de mossèn Alcover.

Un altre volum de gran importància, l'edició del qual fou assumida també per Massot, des de la Col·lecció Abat Oliba de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat –altra vegada en col·laboració amb la Universitat de les Illes Balears a través de la Càtedra Alcover-Moll-Villangómez–, foren les Actes del Congrés Internacional Antoni M. Alcover que se celebrà a Palma l'any 2001 amb motiu de la celebració del centenari de la publicació de la Lletre de convit –l'eslògan va ser: Lletre de convit 2001. Dcvb. Any mossèn Alcover– que organitzà la Universitat de les Illes Balears amb les adhesions inicials de l'Institut d'Estudis Catalans, l'Institut Joan Lluís Vives, el Bisbat de Mallorca, la Fundació Mossèn Alcover, la Societat Arqueològica Lul·liana i l'Obra Cultural Balear. Les actes es publicaren l'any 2003 –a cura de Jaume Guiscafrè i Antoni Picornell– i s'agruparen en tres àrees temàtiques: «Antoni M. Alcover i la seva època», «Antoni M. Alcover i la lingüística del seu temps» i «L'obra literària i folklòrica d'Antoni M. Alcover». S'hi presentaren trenta-set comunicacions, la conferència inaugural fou de Joan Veny i Josep Massot i Muntaner s'encarregà de la conferència de clausura en la qual aprofundí, de manera extensa i rigorosa com és habitual en les seves investigacions, sobre la figura d'«Antoni M. Alcover, Historiador». En

aquesta ocasió, Massot analitza la tasca d'Alcover com a catedràtic del Seminari i autor de llibres, articles i conferències i exposa els grans coneixements que tenia sobre la història de les terres de parla catalana. Clou el seu estudi amb un balanç del que ha suposat la figura d'Alcover en aquest i en altres camps: «Els gairebé setanta anys que han passat d'ençà de la seva mort ens permeten de veure amb més perspectiva la seva figura gegantina i, en lloc d'empetitir-la, l'engrandeixen i ens el presenten com una de les personalitats més rellevants i més fascinants de la Mallorca contemporània» (Massot 2003, 733).

També trobam mostres de l'interès de Massot per Alcover en un gran nombre de pròlegs, articles, presentacions, col·laboracions a congressos, etc., que es troben sovint a les pàgines d'altres volums o de miscel·lànies, és el cas del pròleg a l'edició de la tesi doctoral de Joan March Noguera (2001): *Mossèn Alcover i el món de la ciència. La creació del llenguatge científic català modern*, o d'«Antoni M. Alcover, vicari general del Bisbe Campins» (2009), de «Mossèn Antoni M. Alcover i N'Arnau» (2012) o d'«Antoni M. Alcover, defensor de la llengua catalana» (2013), entre d'altres. Josep Massot també ha donat llum a epistolaris entre Alcover i altres personalitats com per exemple les «Cartes d'Antoni M. Alcover a Marià Aguiló» (Massot 1993: 38-47).

Per acabar, em referiré novament a unes paraules de Massot sobre Alcover: «Amb les seves llums i les seves ombres, amb les seves virtuts i els seus defectes, amb el seu temperament entusiasta i infantil –que sovint li havia de jugar males passades–, mossèn Alcover és, per a bé i per a mal, una figura clau dels Països Catalans» (Massot 1985: 7). De la mateixa manera, podem afirmar que Josep Massot i Muntaner és una persona admirable per la seva trajectòria d'immens treball constant i rigorós en favor de la llengua i cultura catalanes que el converteixen en una figura clau dels Països Catalans, totes les persones que els admirem i ens considerem els seus successors els podem estar profundament agraïts.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER, Antoni M. (1985 [1931]): «Com he fet mon “Aplech de Rondaies Mallorquines”», dins Josep MASSOT I MUNTANER, *Antoni M. Alcover i la llengua catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 87-106.
- (2001a): *Per la llengua*, ed. a cura de Josep MASSOT I MUNTANER, Barcelona, Universitat de les Illes Balears/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 - (2001b): *Mostra de diccionari mallorquí*, ed. a cura de M. Pilar PEREA, Barcelona, Universitat de les Illes Balears/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 - (2001c): *Dietari de les eixides (1900-1902)*, vol. I i II, ed. a cura de M. Pilar PEREA, Barcelona, Universitat de les Illes Balears/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 - (2011): *N'Arnau*, estudi introductor i ed. a cura de M. Magdalena GELABERT I MIRÓ, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- (2012): *Contarelles d'en Jordi des Recó*, vol. I i II, ed. a cura de M. Pilar PEREA, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MASSOT, Josep (1977): *Església i societat a la Mallorca del segle xx*, Barcelona, Curial.
- (1985): *Antoni M. Alcover i la Llengua Catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1993): «Cartes d'Antoni M. Alcover a Marià Aguiló», dins *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, Curial/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 38-47.
- (2001): Pròleg a Joan MARCH NOGUERA, *Mossèn Alcover i el món de la ciència. La creació del llenguatge científic català modern*, Palma, Leonard Muntaner.
- (2003): «Antoni M. Alcover, historiador», dins Jaume GUISCAFRÈ i Antoni PICORNELL (eds.), *Actes del Congrés Internacional Antoni M. Alcover*, Barcelona, UIB/Càtedra Alcover-Moll-Villangómez/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 709-735.
- (2009): «Antoni M.ª Alcover, vicari general del Bisbe Campins», dins *Seminari d'Estudis Històrics 2009: Pere Joan Campins, bisbe de Mallorca (1859-1915)*, Palma, Societat Arqueològica Lul·liana, p. 35-48.
- (2012a): «Mossèn Antoni M. Alcover i N'Arnau», dins *Escriptors i erudits contemporanis. Onzena sèrie*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 87-92.
- (2012b): *Bibliografia de Josep Massot i Muntaner*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2013): «Antoni M. Alcover, defensor de la llengua catalana», dins *Escriptors i erudits contemporanis. Dotzena sèrie*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 103-120.
- (2015): «Mossèn Antoni M. Alcover i Enric Prat de la Riba», dins *A la ciutat dels llibres. Primera sèrie*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 11-99.

EL «LLEGAT MASSOT I MUNTANER-CAPÓ-PLANES»

Biel Massot i Muntaner
Investigador. Pòrtol

El llegat Massot i Muntaner-Capó-Planes rep el nom de les diferents branques familiars que han contribuït a formar el seu contingut. Així doncs, llibres, opuscles i/o documents, tant escrits com sonors, provenen del material arreplegat per la família Massot i Muntaner, amb exemplars propis i d'altres provinents d'anteriors aplecs, primer del pare –Massot i Capó– i més enrere de l'avi Josep, del tiet Melcior i de la tieta Mercè –tots ells, Massot i Planes. Encara, cal dir que aquesta darrera branca tenia com a fonaments el contingut de material provinent de les dues famílies que s'uniren per matrimoni: els Massot i els Planes (ambdós, besavis dels actuals Massot i Muntaner).

El primer Massot que d'alguna manera destacà en el món artístic fou el besavi Guillem Massot i Beltran, músic i educador, que recopilà una sèrie de llibres relacionats amb la Música i la Filosofia. D'un germà seu –Tomàs, capellà– també provenia una sèrie d'obres religioses.

Guillem Massot i Beltran es casà primer amb Josepa Planes i Bernat, i a la mort d'aquesta, amb la seva germana Isabel. Les dues eren germanes de Jaume Planes i Bernat, cofundador de la Societat Arqueològica Lul·liana, i considerat com un dels iniciadors de la recerca arqueològica a Mallorca, el que en aquells moments (finals segle XIX-inicis del XX) anomenaven «antiquari». La sala «Planes» del Museu Arqueològic de Catalunya conserva part de les seves troballes, sobretot talaiòtiques i romanes. La seva biblioteca –amb exemplars de llibres de la seva època sobre arqueologia i art, juntament amb altres obres i exemplars dels segles XVI a XIX- i amb algunes obres propietat del seu germà Pere Planes i Bernat, beneficiat de la Seu de Mallorca que deixà a aquesta institució la pràctica totalitat de la seva important biblioteca, passaren, per herència, als germans Massot i Planes (fruit del matrimoni entre Guillem Massot i les germanes Planes i Bernat).

Així doncs, per diverses circumstàncies, el llegat dels Massot i dels Planes, quedà en mans dels germans Josep, Melcior, Marià i Mercè (Massot i Planes). Josep, que també era músic; Melcior, que era religiós i també músic, en concret organista; i Mercè, que era poetessa (juntament amb Marià, que secundava les iniciatives de la germana), ampliaren amb noves i diverses adquisicions el fons bibliogràfic. A la mort d'aquests, el llegat fou recollit per l'únic hereu, fill de Josep Massot i d'Antònia Capó: Guillem Massot i Capó, que també amplià la biblioteca familiar amb obres de diversa índole. Casat amb Margalida Montaner, posteriorment el llegat bibliogràfic passà a mans dels seus fills: Josep, Joan, Guillem i Biel, i es conserva encara avui a la casa pairal de Pòrtol.

1. Breu visió genealògica

2. Canvis d'ubicació

El llegat, a tall d'ubicació, inicialment estava diversificat entre:

- a) La casa pairal Massot del carrer del Palau de Palma (on tingueren lloc unes famoses vetllades poètiques a la primera postguerra, que forniren una part de l'actual material documental literari), situades entre una vitrina del despatx de Mercè Massot, alguns prestatges situats al segon pis i l'anomenada biblioteca, al tercer pis.
- b) La casa pairal Capó, de Pòrtol, on residia el matrimoni Massot-Montaner i els seus fills, situada, inicialment, a diversos llocs fins arribar a la construcció de l'habitació anomenada biblioteca. Amb el temps aquesta peça s'ha anat ampliant amb altres habitacions, primitivament cambres de dormir:

b.2) Sala B. Habitació contigua a la biblioteca, en part utilitzada com a arxiu, a base d'arxivadors per temes, i en altra part, continuació de la biblioteca.

b.3) Sala C. Una altra habitació contigua a la biblioteca, envoltada d'estanteries, utilitzada com a continuació d'aquesta.

b.4) Sala D. També habitació contigua, utilitzada com a secció d'obres referides principalment a música i gastronomia.

b.5) Sèrie de prestatges col·locats a un passadís, continuació de la biblioteca.

b.6) Ampliació recent. Habitació reconvertida en columnes de prestatges, continuació de la biblioteca i distribuïdor d'obres pendents d'ubicació.

Encara podríem afegir quatre espais –més reduïts– formats per dues estanteries, una vitrina i una prestatgeria oberta dins la paret, situats a la planta baixa de la casa. Dins una hi trobam una sèrie de volums de gastronomia i receptaris, dins la segona les obres relacionades amb Marratxí o amb el món de la genealogia i a les altres dues diferent documentació.

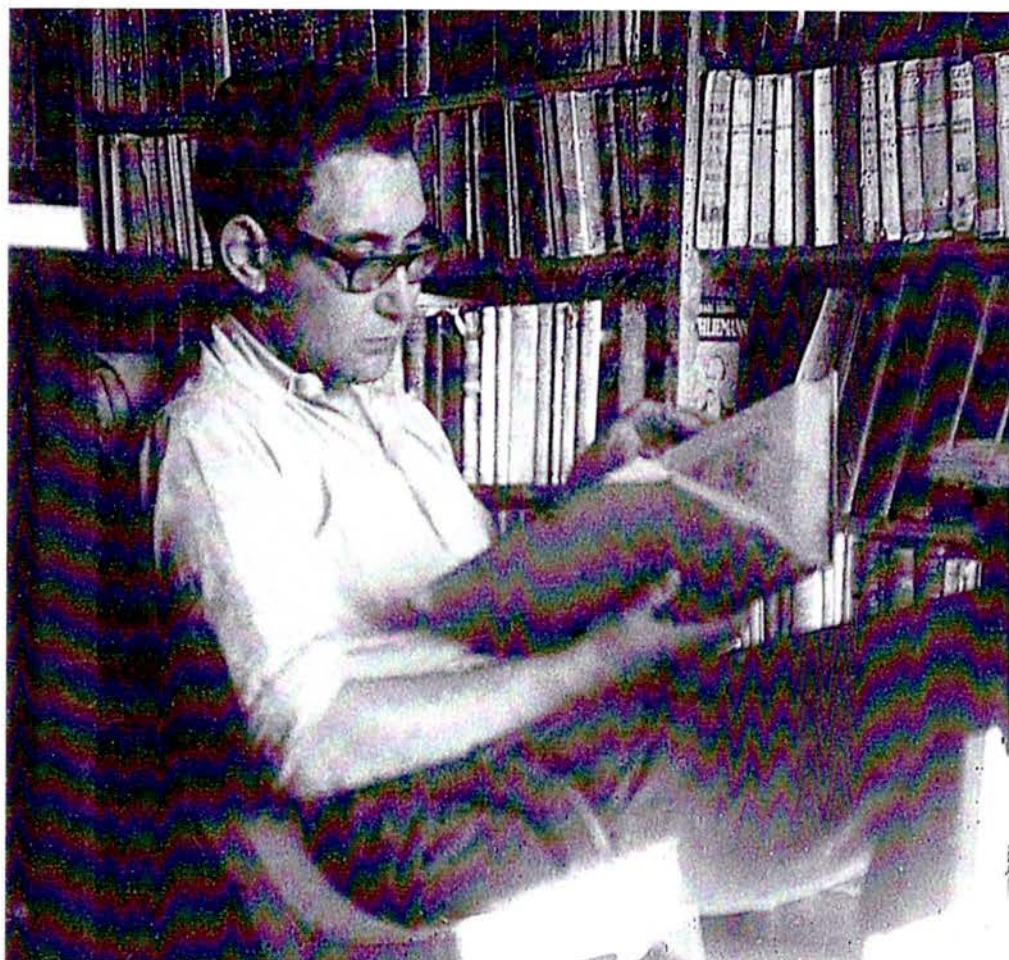

Fig. 1. Josep Massot i Muntaner a la biblioteca familiar de Pòrtol (iniciis anys 60).

3. Creació del llegat

La idea de la constitució del llegat sorgí cap allà l'any 2017, després d'una reflexió sobre el fet que, al cap d'una cinquantena d'anys de dedicació, nombrosos materials que formaven part del llegat no havien tingut una sortida adequada. Era allò de guardar les obres «per si de cas s'havien d'utilitzar en algun moment» o bé per si «tindrien un servei concret» en algun tipus de lectura o treball, tant de membres familiars com per part d'amics o coneguts de la casa. De fet, en línies generals, res d'això no havia passat i hi havia un augment constant de material –llibres, documents escrits, documents sonors– i conseqüentment una problemàtica derivada de la minva d'espai, tot i les successives ampliacions. Tot plegat, va fer prendre la decisió d'oferir tota una sèrie d'obres –tant llibres com documents històrics i material sonor– a una sèrie d'entitats, iniciativa no sempre rebuda amb igual fortuna.

El material provinent del llegat s'ha anat oferint a:

Arxiu del Regne de Mallorca
Biblioteca pública de Mallorca (ca'n Sales)
Arxiu Diocesà de Mallorca
Ajuntament de Marratxí
Universitat de les Illes Balears (UIB)
Biblioteca de l'Abadia de Montserrat

En general, no ha interessat la recopilació del material, en algun cas per raons d'espai i en d'altres per pura indolència funcional. Només les dues darreres entitats s'han interessat pel material i s'hi ha establert una relació que ha passat per diverses etapes.

El 2017 s'inicià la creació del Fons i la posterior donació a la Biblioteca de Montserrat de les obres que s'hi han arribat a enviar. Des d'aquell moment s'han fet quasi cinquanta remeses, mitjançant les quals s'han enviat més de 2.500 documents, entre llibres i opuscles. El mateix número s'ha remès al servei bibliotecari de la UIB juntament amb altre material específic per a la Partituroteca, consistent en discos, partitures i llibres de música. En aquests moments encara estam en procés de continuar i augmentar l'esmentada aportació.

En canvi, les trameses efectuades a Montserrat, que passaven per la tria concreta feta per part del monjo Josep Massot i Muntaner, a partir de les diferents ofertes de material rebudes des de la seu del llegat, situada a la casa pairal de Pòrtol/Marratxí/Mallorca, s'han estroncat des del 2022, any de la malaltia final i la defunció del monjo prevere, i no hi ha hagut continuïtat ni en la col·laboració ni en l'interès per ampliar el fons per part dels responsables de la biblioteca del monestir.

4. *Relació del contingut documental del «Llegat Massot i Muntaner/Capó/Planes»*

a) Materials Planes (segle XIX i anteriors)

a.1:

- Epistolari de Jaume Planes i Bernat (Palma, 1843-1914), arqueòleg, cofundador de la Societat Arqueològica Lul·liana.
- Diferents papers de J.P.B.
- Fotografies de la col·lecció Planes d'arqueologia mallorquina, avui al Museu Arqueològic de Catalunya.
- Catàleg/s original/s manuscrit de la col·lecció.
- Llibres d'època de prehistòria i arqueologia.

a.2:

Papers relacionats amb la biblioteca de Pere Planes i Bernat, bibliòfil i beneficiat de la Seu; on es llegaren els llibres (i avui dipositats a la Biblioteca Diocesana).

Fig. 2. Visió general de la sala principal de la biblioteca.

a.3:

Testaments familiars, de diverses generacions, entre d'altres els demostratius de com la possessió «ca n'Angeli», passava de mares a filles –de nom Angelina, elles–, per línia materna.

b) Materials Massot i Beltran (segle XIX)

- Partitures autògrafes del músic Guillem Massot i Beltran (Palma, 1842-1900).
- Dietaris d'entrades i sortides de G.M.B.
- Llibre de matrícula de l'alumnat de G.M.B.
- Papers varis relacionats amb G.M.B., els seus alumnes i la seva època.
- Fotografies de G.M.B.
- Testaments familiars.

c) Materials Massot i Planes (segles XIX- XX)

c.1:

- Partitures autògrafes de Josep Massot i Planes (Palma, 1876-Pòrtol, 1943).
- Dietaris (d'entrades i sortides) de J.M.P. (segles XIX-XX).
- Diaris (d'esdeveniments) J.M.P.
- Documentació diversa relacionada amb J.M.P.
- Material original del «Cançoner musical de Mallorca».

Fig. 3. Sala B, secció de l'arxiu.

c.2:

- Documentació diversa relacionada amb Melcior Massot i Planes (Palma, 1870-1953), organista de Santa Eulàlia (Palma).
- Partitures autògrafes.
- Llibre manuscrit commemoratiu de la celebració de les noces d'or sacerdotals.

-c.3:

- Poesies originals de Mercè Massot i Planes (Palma, 1894-1953), escriptora.

Fig. 4 (imatge superior). Sala B, estanteries de la dreta. Fig. 5 (imatge inferior). Sala C, visió general.

- Epistolari de M.M.P. amb Maria Antònia Salvà.
- Epistolari de M.M.P. amb altres literats (sobretot per signatures autògrafes originals).
- Manuscrit commemoratiu d'una sorpresa que li donaren els autors que havien pres part a les «Vetlades literàries» (amb poemes originals i signatures autògrafes).
- Fotografies
- Llibres, generalment de literatura de Mallorca, molts d'ells dedicats pels autors.

Fig. 6. Ampliació recent.
Estanteria de documents
antics.

d) Materials Massot i Capó (segle xx)

- Obres de teatre i poemes originals de Guillem Massot i Capó (Palma, 1913-Pòrtol, 2004), metge i humanista.
- Documentació diversa relacionada amb G.M.C.
- Estudi/relació del mateix sobre la història de les òperes.
- Fotografies.

e) Materials Massot i Muntaner (segles xx-xxi)

- Material d'estudi i recerques de joventut de Josep Massot i Muntaner (Palma 1941-Abadia de Montserrat, 2022), filòleg, historiador i editor.

Fig. 7. Vitrina amb receptaris i obres gastronòmiques.

- Material de Biel Massot i Muntaner (Palma, 1957) relacionat amb el municipi de Marratxí, en qualsevol de les seves vessants, que haurà servit per redactar «Marratxipèdia» (2013, encara en procés d'ampliació).
- Material original provinent de la revista *Pòrtula* (1981-2007).
- Documents i retalls de premsa sobre Marratxí (ca. 20 arxius classificadors).
- Llibres sobre Marratxí o d'autors marratxiners.
- «Marratxíner/e/s». Base de dades sobre aquelles persones que han nascut, viscut, treballat, fet el casament, tingut propietats, han estat empadronades o han traspassat a Marratxí. Inclou més de 110.000 fitxes.
- Fotografies actuals i històriques de Marratxí, personatges, llocs i activitats.

f) Miscel·lània (bàsicament a partir del segle XVI; alguna cosa anterior)

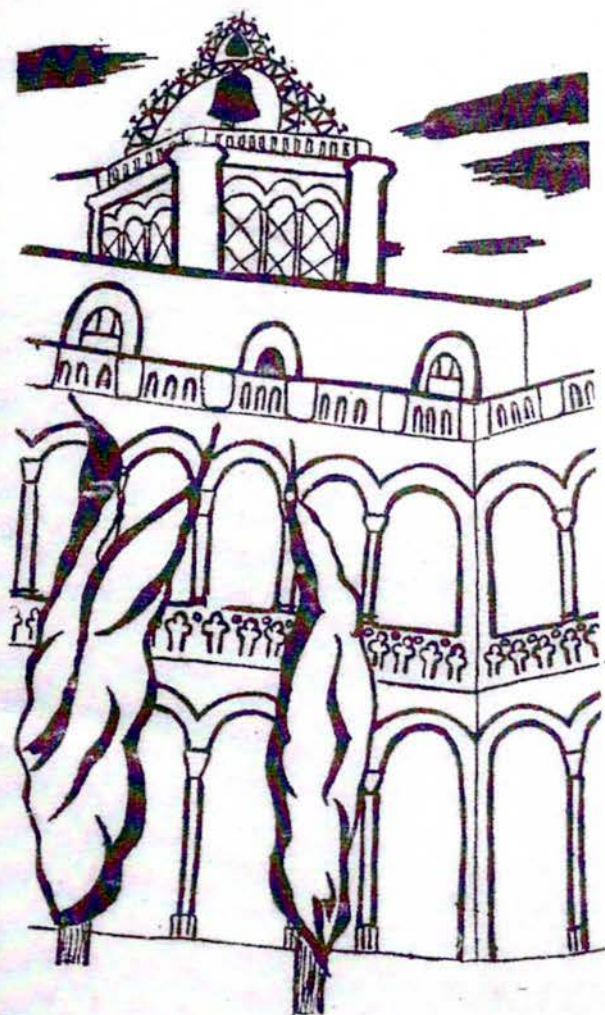
Consta d'una sèrie de documents i d'obres sense classificar, dels quals desco-neixem el moment de l'adquisició i/o provenença, però que també fan part del fons. Hi pot haver coses tan curioses com:

- El «Llibre del campaner de la Seu», el «Llibre copiadore de cartes de Malta» (1798) o el «Llibre de comptes del convent de Sant Domingo» (17..).
- Escrits manuscrits del trinitari P. Miquel Ferrer: exemplars en octau relligats i amb coberta de pergami (segle XIX).
- Gravats i imatges diverses (de diferent època i temàtica).
- Altres objectes, material documental, gràfic i sonor divers.

ATRIO

Nº 1

Barcelona - Febrero de 1960 -

FILOSOFIA

7 LETRAS

Fig. 1. Revista *Atrio* (1960), que conté la primera publicació folklòrica de Josep Massot.

L'ESTUDIANT JOSEP MASSOT, COL·LECTOR DE CANÇONS POPULARS
A MALLORCA

Salvador Rebés Molina
Grup d'Estudis Etnopoètics

Estarem tots d'acord amb la justa apreciació de Jaume Guiscafrè segons la qual el P. Massot ha estat, sobretot, historiador i editor del folklore als Països Catalans, atès que la seva aportació com a folklorista es limita als primers treballs que va publicar sobre el romancer de les Illes Balears (Temporal 2017: 149). És per això mateix que m'ha semblat adient de ressaltar avui els inicis folklòrics de Josep Massot i Muntaner, com a sentit homenatge a la seva figura.

Segons les bibliografies de Colón-Martínez-Perea (2004), Martí-Moran (2012) i Roca (2021), la primera publicació de Massot seria l'article de 1961 «El romancero tradicional español en Mallorca», a la *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares* (RDTP). Ell preferia encetar la relació de llibres i opuscles annexa a la «Petita història personal» (Massot 2012: 179-191) amb el primer en llengua catalana, l'«Aportació a l'estudi del Romancer balear», de 1964. Ara bé, totes aquestes bibliografies, referides com és de lògica a l'obra impresa, desatenen un article anterior, de 1960, editat en ciclostil. Convé tenir-ho en compte perquè es dona la circumstància que el Massot folklorista s'estrena justament en aquella mena d'article liminar. Ho apuntava així un amic seu, l'escriptor Albert Manent, a les planes culturals del diari *Avui*: «A setze anys Massot va començar la carrera de lletres a Barcelona. L'any següent ja va publicar el seu primer article sobre el romancer balear a la revista ciclostilada *Atrio* de la seva facultat» (Manent i Segimon 1995). I ho ha repetit fa no fa gaire, en termes similars, el seu fill Jordi Manent: «Publica el seu primer article, sobre romancer balear, a la revista universitària ciclostilada *Atrio*» (Manent i Tomàs 2021: 543).

Disposada en un format de 21 cm, pàgines no numerades i tapes de cartolina, *Atrio* es devia a l'empenta cultural dels joves antifranquistes que controlaven el SEU de la Universitat de Barcelona:¹ «Editada S.E.U. de Filosofía y Letras. Multicopias Marfel, Casanovas, 81». Que fos universitària i de curta durada, quatre números, tots quatre de 1960, no hauria d'anar en detriment de l'atenció que mereix. Ben al contrari:

A «*Atrio*» s'hi reflectien els diversos tipus d'inquietuds dels estudiants del moment: homenatge i admiració per alguns professors, com José M. Valverde, Manuel Sacristán, i Jau-

¹ Els falangistes havien perdut el control del SEU (Sindicato Español de Estudiantes) després del tombant polític de 1957. En paraules del P. Massot, «te'n donaven un carnet quan et matriculaves per primer cop a la Universitat. Però tot s'acabava aquí. Més encara, en temps meu el PSUC s'havia infiltrat dins el SEU i hi ocupava tots els càrrecs» (Ginard 2021: 43). I és que «la tàctica de penetració en les seves estructures de base apareixia clarament com la imposició de noves possibilitats d'auto-organització i de reunió, i com un procés d'anar forçant nous àmbits d'activitat sindical lliure» (Colomer 1978: 152).

me Vicens Vives (aquest amb motiu de la seva mort);² crítiques a les estructures del SEU; àmplies i renovadores referències culturals: Camus, Brecht, Walt Whitman, Tàpies, Espriu (que havia anat per segona vegada a la Universitat el febrer de 1960 a llegir *La pell de brau*), Bardem (gran èxit de *La muerte de un ciclista* al cine-club universitari), i també cites de pensadors de la resta de l'estat espanyol, Ortega y Gasset, Marañón, Unamuno, tot i que, com hem apuntat, la seva influència venia garbellada per la consciència del fet nacional català (Colomer 1978: 159).

Entre els seus redactors descobrim noms de futur brillant, literari o acadèmic: Laureà Bonet, Francesc Espinet, Luis Maristany, Manuel Vázquez Montalbán... El professor Bonet recorda que van desistir de continuar-ne la publicació després d'algunes topades amb la censura.³

Massot té 18 anys i tres mesos quan publica «El Romancero balear», a la part final del número 1 d'*Atrio* (febrer de 1960). És tracta d'una col·laboració aïllada, obra d'un alumne de segon curs de *comunes*. El tema escollit dissona en aparença amb la tònica d'actualitat que regia la revista, articles sobre Albert Camus, el teatre de Bertolt Brecht, el film d'Alfred Hitchcock *Falso culpable* (*The Wrong Man*, 1956), estrenat a Espanya pocs mesos abans, així com poemes de Miguel Hernández i Walt Whitman, estimadíssim per a la generació *beat* dels cinquanta. En aparença, he dit, perquè ell també volia documentar una realitat vivent:

... en Ibiza se encuentran actualmente los romances más bellos y, tal vez, los más completos de todo el ámbito cultural catalán [...]. En Menorca [...] lo publicado es muy poco, pero sabemos que los romances siguen vivos allí [...]. En Mallorca los romances eran, hasta hace muy poco, las canciones más empleadas para los más variados trabajos: recoger aceitunas, coser, lavar, dormir a los niños...

No queremos insistir más en este aspecto, sobre el cual estamos preparando un extenso estudio.

Fet aquest preàmbul, l'article se centra en una versió de *Señas del esposo* (IGR 0113)⁴ recollida personalment a Mallorca: «Este romance, *Las señas del marido*, está muy difundido, tanto en la Península como en América», i remetia llavors a l'*Antología de poetas líricos castellanos*, de Marcelino Menéndez Pelayo, i a *Los romances de América y otros estudios*, de Ramón Menéndez Pidal, tot afegint encara que «en Aragón –según amable comunicación del Dr. Blecua– era hasta hace poco una canción de corro». És a dir que ja n'havia donat notícia al seu professor i catedràtic de Historia de la Lengua y de la Literatura Española, José Manuel Blecua Teijeiro (Alcolea de Cinca, Osca, 1913-Barcelona, 2003). El P. Massot guardava un gran record d'en Blecua *padre*: «Amb en Blecua, un altre professor excel·lent, ens vàrem fer molt amics, fins al punt que volia que

2 El curs 1959-1960 s'havia traslladat de la Facultat de Lletres a la de Ciències Econòmiques.

3 Estic molt agraït al Dr. Laureà Bonet Mojica per haver-me atès amb tanta cordialitat.

4 Índice General del Romancero (IGR). En línia: <<http://depts.washington.edu/hisprom/router.php>> [Consulta: abril de 2023].

em quedés amb ell a la Universitat. Fins i tot, quan vaig entrar a Montserrat, els primers dies em venia a veure molt sovint i em deia: “¡Salte, que le [sic] necesito!”» (Bover-Llanas 2025: 68). Tornant a l'article, l'autor advertia seguidament que els dotze primers versos del seu romanç (escrits en heptasil·labs) «no se encuentran en ninguna de las [versiones] que conocemos; al parecer, proceden de una contaminación con otro romance, *El Conde Sol*, también muy abundante en la tradición oral», encert notable de l'estudiant Massot perquè és veritat que hi ha un encreuament inusual de *La condesita* (IGR 0110, dit aquí *El Conde Sol*), observable també en altres territoris. La pulcritud fonètica del col·lector remarcava, així mateix, la imperícia del poble mallorquí a l'hora d'emetre romanços castellans:

- 01 –¿Por qué no te casas, hija?–
 –Yo no me quiero casar, padre,
 que condé en el mundo está
 que me don la bendición
 05 y yo le iré a buscar.– [...]]
 13 ¿Mi has visto mi marido.
 por la guerra alguna ves? etc.

La informadora era una dona senzilla, «una vieja sirvienta de nuestra familia, Francisca Vidal, de Estellencs». Pel que he pogut esbrinar,⁵ Francesca Vidal Palmer, na *Sibil·liva* o *Xibil·liva*, d'uns 70 anys, era filla de cas Xibiliva d'Estellencs, a la Serra de Tramuntana (Mallorca), i servia a casa de la tia àvia Mercè Massot i Planes (Palma, 1894-1981), al primer pis del carrer del Palau núm. 6 de Palma.⁶ Gràcies a una nota al peu del romanç, la núm. 6, sabem que no era un document aïllat, trobat a l'atzar: «Poseemos una variante en una versión parcial, recogida de boca de Margarita Cabot, de Pòrtol, verdadero archivo folklórico». Aquesta Margalida Cabot Mascaró (1908-1985), de can Freixura, vídua des de la dècada dels cinquanta, era la minyona de casa seva.⁷ Com veiem, havia començat ja a explorar a l'entorn familiar. I podem intuir el perquè.

En un bell parlament, llegit a Palma el mes de febrer de 2008, el P. Massot agràia el privilegi d'haver nascut en una casa plena de llibres, on regnaven per un igual l'amor a la literatura i a la llengua catalana, destacava a continuació la importància «dels meus primers temps de formació, quan els professors suc-

5 Dec la informació sobre l'arxiu familiar Massot-Capò-Planes (Pòrtol, Marratxí) a la col·laboració del seu propietari, Biel Massot i Muntaner. L'agraïment més sincer. Vegeu també l'article de Biel Massot en aquest mateix volum i l'evocació familiar que va publicar al *Diari de Mallorca* (B. Massot 2021).

6 «I continuà allà, tenia més de noranta anys, fins a la fallida de la tieta Mercè. Llavors tornà al seu poble, amb la seva neboda Bel “Gendre”. No va sobreviure massa a la desaparició de la tieta, a la qual guardava i defensava de manera fidelíssima. Estava molt per en Pep [...] feia una festa cada vegada que aquest, ja estant a Montserrat, tornava a l'illa» (B. Massot 2021).

7 «Sa Madoneta. Una persona molt estimada a la casa [...] apreciava molt en Pep, “Pepet”, que li deia ella. Òbviament, l'apreci era mutu. Deixà aquest món el 24 de gener de 1985» (B. Massot 2021).

cessius o simultanis em varen animar a seguir endavant el camí de les lletres», i citava, en aquest sentit, la dedicatòria de Francesc de B. Moll, escrita en una *Gramàtica històrica catalana* que li va regalar el seu pare en acabar el batxillerat: «Al jove Josep Massot i Muntaner, futur filòleg, amb els millors auguris» (Massot 2008: 236-237). No és gens estrany, doncs, que el seu pare, Guillem Massot i Capó (Palma, 1913-Pòrtol, 2004), metge humanista, apassionat per la música i els llibres, li confiés al cap de poc, durant el primer curs de carrera, la responsabilitat d'editar la part textual i documental de la rica col·lecció de cançons populars mallorquines aplegada per l'avi Josep Massot i Planes (Palma, 1876-Pòrtol, 1943). I s'hi va posar a fons, naturalment:

el mestre Manuel Palau, aleshores director de l'Institut de Musicologia Valenciana, s'interessà espontàniament pel material del meu avi i arribà amb el meu pare a un acord per tal de publicar-lo íntegre. Jo mateix, que en aquell temps iniciava la carrera universitària [curs 1958-1959], vaig ésser encarregat de preparar el Cançoner des del punt de vista literari i de redactar-ne els pròlegs corresponents. Un cop més, les dificultats econòmiques s'imposaren i impossibilitaren el benemèrit mestre Palau (traspassat el 1967) de complir els seus compromisos, malgrat tota la seva bona voluntat (Massot 1984: 11).

I encara: «el meu avi havia recollit una important col·lecció de cançons populars i en vaig preparar una colla de volums que havien de sortir a València, però una crisi a l'Institut de Musicologia Valenciana ho va impedir» (Ginard 2021: 51-52).⁸ Tot plegat suggereix l'any 1959 com a data inicial del seu interès recollector, al voltant d'aquell projecte editorial. Del 59 és una *Delgadina* publicada més tard sota el títol *El rei tenia tes filles* (Massot 1964: 112, núm. 32 e). En qualsevol cas, a l'article de la RDTP hi ha una indicació clara i segura: «Todos los romances citados han sido recogidos personalmente, salvo indicación en contra, durante el verano de 1960, en Pòrtol, pequeño pueblo de casi dos mil habitantes, situado a 13 kilómetros de Palma, con cine, radio y televisión (consignamos estos datos para escarmiento de eternos pesimistas que consideran completamente perdido nuestro Romancero)» (Massot 1961: 162). Llegiu també aquesta carta, inèdita fins ara, tramesa ni més ni menys que al director de la Real Academia Española. L'obliterat del sobre indica que es va expedir el juliol de 1960, el dia 23 potser («3» dubtós):

Sr. D. Ramón Menéndez Pidal
Madrid

Querido don Ramón:

Soy un estudiante de Letras (el año próximo⁹ empezaré el primer curso de Románicas) y, aconsejado por mi maestro José M. Blecua, ocupo una parte de mis vacaciones en recoger romances tradicionales de Mallorca, tanto exclusivamente catalanes como mezclados

8 Lobra editada amb la col·laboració musical de Baltasar Bibiloni (Massot 1984) recull únicament la part que es va presentar el 1910 a un concurs del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes.

9 És a dir «el curs proper», 1960-1961.

catalán y castellano o exclusivamente castellanos (aunque la mayoría de veces están en un español bárbaro).

Como Vd. sabe, hace bastantes años que su nieto Diego Catalán y Álvaro Galmés,¹⁰ estuvieron en Mallorca, buscando “La boda estorbada”, que encontraron en abundancia, y “Gerineldo”, que encontraron únicamente contaminado al final de “La boda estorbada”.

Hace un par de días que, por pura casualidad, recogí una versión no demasiado mala de “Gerineldo”, y me atrevo a enviársela, por si puede serle de alguna utilidad para su magnífico Romancero o para sus trabajos de geografía folklórica.

Disponga siempre, en cualquier cosa, de su afmo. s. s.

José Massot.¹¹

Al col·lector novell, que devia tenir fresca la lectura de *Cómo vive un romance. Dos ensayos sobre tradicionalidad* (1954) –obra conjunta de Menéndez Pidal, el seu net Diego Catalán i el seu nebot Álvaro Galmés–, li va omplir de goig la sort d’haver aconseguit un *Gerineldo* en estat pur, a diferència de Catalán i Galmés, i en un rapte d’atreviment va decidir d’enviar-lo a don Ramón. L’esment al Dr. Blecua valia per justificar d’alguna manera la rara audàcia de qui no havia encetat encara l’especialitat de Romàniques. Vet aquí, doncs, que la petita correspondència entre Massot i Menéndez Pidal no es remuntava exactament al primer article de la RDTP, el 1961, per més que ho hagi dit ell mateix (Massot 2008: 239; Ginard 2021: 48), sinó a la felicitat troballa d’un *Gerineldo* mallorquí, el juliol de 1960. L’adjuntava en un full a part, sense música, mecanoscrit amb tota cura en versos cesurats. Títol i capçalera: «JARINEL·LO (GERINELDO). Recogida por José Massot Muntaner, de Antonia Company, 40 años, Pòrtol (Mallorca). 1960». La portolana Antònia Company i Mut era, i va ser durant molts anys, la modista de casa seva. Altrament, de certs detalls del text es desprèn que havia començat a treballar l’article de la RDTP, al qual anava destinat. Ambdues fonts, carta i article, van servir per al volum corresponent del *Romancero Tradicional*: «Versión de Pòrtol (ay. Marratxí, p. j. Palma, *Baleares*), dictada por Antonio Company, de 40 años. Recogida por JOSÉ MASSOT MUNTANER [en 1960], publicada en *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, XVII (1961), pág. 171. Manejamos también una copia enviada a R. Menéndez Pidal en 1960» (RTLH-7 1975: 49-50, núm. I. 291). Noteu l’errada *Antonio* per Antònia. La resposta de don Ramón, escrita durant el seu descans estival a San Rafael (Segovia), deia el següent:

10 Sobre Diego Catalán Menéndez Pidal (Madrid 1928-2008) i l’obra del *Romancero Tradicional de las Lenguas Hispánicas* (RTLH), vegeu Cid 2012. I sobre Álvaro Galmés de Fuentes (Madrid 1924-2003): <<https://dbe.rah.es/biografias/21469/alvaro-galmes-de-fuentes>> [Consulta: abril de 2023].

11 Escrita a mà, s’ha conservat al calaix de *Gerineldo*, junt al romanç. Agraieixo al Dr. Jesús Antonio Cid Martínez, president de la Fundación Menéndez Pidal, l’accés a aquesta documentació, l’existència de la qual em constava des dels anys 80, arran de la meua recerca de materials catalans a l’arxiu Menéndez Pidal.

Sr. D. Jose Massot Muntaner

Mi querido aunque desconocido amigo: muy cordialmente le agradezco el romance de *Gerineldo* solo, que por lo visto es raro ahí en Mallorca. Ingresas en mi colección, con el nombre de Vd., esperando que su colección ahí sea excelente y se publique algún día. Mucho me satisface haya Vd. seguido la indicación del señor Blecua.

Que sea Vd. perseverante en ella le desea en nombre del Romancero Hispánico, suyo afectuoso

R. Menendez Pidal

CHAMARTÍN-MADRID TELÉF. 33 05 80

L'esforç de preparació que exigia el cançoner de Massot i Planes s'entreveu tant en aquelles lectures pidalines com en la frase d'*Atrio* «... estamos preparando un extenso estudio». El primer tast de l'estudi en qüestió és l'article que venim esmentat de la RDTP, «un article de tema literari, sobre el Romancer espanyol a Mallorca, que vaig enviar a una revista especialitzada de Madrid per recomanació de Blecua» (Ginard 2021: 48). De nou, l'ombra tutelar del professor. D'aquest treball, més públic i conegut que el de 1960, cal destacar-ne, en concret, la llista de romanços editats:¹³ 1. *Tamar* (0140); 3. *Don Bueso*, (0169); 5. *Las señas del marido* (0113); 6. *La boda estorbada* (0110)¹⁴; 7. *El conde Alarcos* (0503); 11. *Bernal Francés* (0222); 12. *La esposa infiel* (0234); 13. *Delgadina* (0075); 14. *Blancaflor y Filomena* (0184); 15. *Gerineldo* (0023)¹⁵; 17. *La doncella que va a la guerra* (0231); 18. *La pedigüña* (0204), i 19. *La carta de navegar* (0457). I a sobre indicava tres balades més de recerca personal, *La porquerola*, *El comte Arnau* i *El rei mariner*, que no podien cabre en una selecció titulada el «El romancero tradicional español en Mallorca».

Certament, seguia la línia de Menéndez Pidal, «però marcant distàncies respecte a ell en algun cas» (Massot 2008: 239). Per exemple, sobre *Gentil dona, gentil dona*: «los supuestos catalanismos que hacen de este romance en opinión –respetable, pero equivocada– de Menéndez Pidal, la primera versión bilingüe conocida, no obedecen más que al desconocimiento o al conocimiento imperfecto del español por parte de Jaume d'Olesa» (Massot 1961: 160). Així li agraiïa don Ramón la separata del treball, no perdent de vista el dissentiment sobre Olesa i el seu romanç:

12 Escrita a mà amb les indicacions de capçalera i peu impreses. Arxiu privat Massot i Muntaner.
13 Títol i número de l'article + número IGR entre parèntesis. Llàstima que no hi hagi més dades de recerca.

14 Reeditada al RTLH-4 1970: 256, núm. V. 305. Pertany al subtipus mediterrani, igual que l'exordi associat a les *Señas del esposo* publicades a *Atrio* (Massot 1960).

15 És la versió tramesa per carta a Ramón Menéndez Pidal.

21 de Julio de 1961.

Sr. D. José Massot Muntaner
MARRATXÍ.

Mi distinguido amigo:

Con gran satisfacción recibo su trabajo "El romancero tradicional de Mallorca" en el que nos deja Vd. ver una rica colección de romances mallorquines, con la que viene Vd. a acrecentar muy oportunamente el caudal de romances de esa isla, cuyas primicias nos dió Aguiló. El Romancero hispánico tendrá con Vd. una deuda muy grande.

Mi enhorabuena por este interesante estudio general del romancero mallorquín. Con cordiales saludos queda suyo,
Menendez Pidal

[PS]

Si tuviera Vd. otro ejemplar de la tirada aparte se lo agradecería; llegó tan arrugado el que Vd. me envió, que no se leen algunos pasajes.

¿Cómo cree Vd. que J. de Olesa aprendió en Italia su romance? Es porque hoy no se conoce en Mallorca? Pudo perderse. Toda descastellanización de los romances en Cataluña es gradual. Le escribo muy deprisa y no sé si dejo de comprender bien su pensamiento. Le agradecería mucho cualquier aclaración que quiera hacerme.

A l'arxiu familiar de Pòrtol, on es conserva aquest document, hi ha també una còpia mecanoscrita de la contesta de Massot:

Querido don Ramón:

Acabo de recibir su carta, que me ha hecho muchísima ilusión, por ser este mi primer trabajo. Le agradezco sus elogios, ciertamente inmerecidos. Me es muy grato comunicarle que este artículo no es sino un avance y estudio de algunas cuestiones preliminares, de un trabajo más extenso que, D. m., publicaré en el próximo volumen de "Estudis Romànics", del I. d'E. C., dirigidos por R. Aramon i Serra. Naturalmente, le enviaré una separata en seguida que se publique.

Le mando por correo aparte el ejemplar que me pide. No acabo de comprender qué ha pasado con ése, porque todos los demás han llegado muy bien.

Respecto a lo que me pregunta acerca del romance de Jaume de Olesa, me sorprende mucho que mi pobre opinión pueda interesarle. Creo que mi pensamiento, que queda en mera hipótesis, queda bastante claro en el cuerpo de mi trabajo, aunque no lo doy muy ampliado porque no trato de escribir un artículo sobre él, sino sobre el conjunto del romancero pro[p]iamente español. La razón de la no conservación actual en Mallorca no es la única que aduzco, aunque es de bastante peso (creo que estamos volviendo algo al positivismo¹⁷ de su juventud, tal vez equivocadamente, pero no podemos escapar al signo del tiempo). En realidad solo se conoce un texto catalán de *La dama i el pastor*, recogido

16 Carta mecanografiada en paper de capçalera impresa, amb signatura i postdata manuscrites. Arxiu privat Massot i Muntaner.

17 Escrit i ratllat després: «racionalismo».

Fig. 2. Resposta de Menéndez Pidal a l'estudiant Massot i Muntaner (estiu de 1960).

RAMÓN MENÉNDEZ PIDAL

En D. Jose Massot Muntaner

38

Mi querido aunque desconocido amigo: muy cordial-
mente le agradezco el romance de Gerinaldo solo, que por
lo visto es raro ahí en Mallorca. Ingresa en mi colección,
con el nombre de Vd, esperando que su recolección ahí sea
excelente y se publique algún día. Mucho me satisface
haya Vd. seguido la indicación del señor Blew

Que sea Vd. perseverante en ella le desea en nombre
del Romancero Hispánico, muy afectuoso

R. Menéndez Pidal

TELÉF. 33 05 80

CHAMARTÍN-MADRID

Fig. 3. L'universitari Josep Massot i la seva mare, Margalida Montaner i Massanet.

Fig. 4. Les informants Francesca Vidal i Margalida Cabot, Josep Massot amb el seu germà Biel, l'àvia Antònia Capó i Garau i la tia àvia Mercè Massot i Planes.

por Juan Amades en su desdichado *Cançoner*, y no acaba de convencerme demasiado la absoluta pureza de su vocabulario catalán. Pero creo que un argumento bastante convincente es el de la no tradicionalidad de los otros poemas contenidos en el manuscrito de Florencia, publicados por Levi en un artículo, que no he visto citado en ningún sitio, de “*Estudis Universitaris Catalans*”.¹⁸ De todas maneras, como ya decía anteriormente, todo esto no pasa de mera hipótesis. No podemos seguir afirmando así que Olesa sentía nostalgia de su tierra y escribía canciones oídas en ella, al menos de una manera absoluta.¹⁹ Respecto a cómo aprendió en Italia su romance, confieso mi ignorancia, que es exactamente la misma que si me preguntase cómo lo pudo aprender en Mallorca.

Me honrará mucho cualquier duda que pueda ofrecérsele sobre éste o cualquier otro punto del romancero catalán, y se la contestaré, siempre que pueda, con muchísimo gusto. Reciba todo el afecto de su discípulo...

És d'encomiar la crítica precoç de Massot davant Joan Amades, l'oracle del folklore català, a qui tothom veia de tan bon ull: «en su desdichado *Cançoner*». La referència a «un trabajo más extenso», pendent de publicació, apuntava a l'«Aportació a l'estudi del romancer balear», guanyadora recent d'un accésit al Premi Jaume I de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), el 17 d'abril de 1961, a proposta de Ramon Aramon i Serra, Agustí Duran i Sanpere i Josep Maria de Casacuberta. Parem atenció a la data, un any i escaig posterior a *Atrio*. Així evocava el P. Massot la seva descoberta de l'IEC:

En efecte, cap al 1960 vaig contactar amb l'Institut d'Estudis Catalans perquè havia presentat als seus premis un petit treball que hi va guanyar un accésit i que després, molt augmentat, va esser publicat a la revista *Estudis Romànics*. Llavors vaig parlar amb el secretari general de la casa, Ramon Aramon i Serra, que casualment era el pare d'una companya del curs anterior (Núria Aramon i Stein), que també feia Romàniques. Aramon em va explicar que l'Institut disposava d'una espècie d'universitat paral·lela, els Estudis Universitaris Catalans, on vaig estudiar durant dos cursos literatura catalana, amb Joaquim Molas, que havia estat deixeble de Jaume Vicenç Vives i que sempre relacionava història i literatura, tal com havia après durant el temps que va fer de lector a Liverpool (Ginard 2021: 43).

De seguida rebrà l'encàrrec d'escriure recensions per als *Estudis Romànics* del senyor Aramon, la major part sobre literatura hispànica i folklore literari, recensions distribuïdes entre els dos volums que eren en curs d'edició, el 6 (formalment, de 1959) i el 7 (de 1959-1960). I sobretot, la seva «Aportació...» tindrà l'honor de compartir el núm. 7 amb articles d'Arthur Hubert Terry i d'Antoni M. Badia i Margarit. Com eren temps difícils, l'aparició d'aquell volum setè, notificada a Menéndez Pidal l'estiu de 1961, es va fer esperar fins el 1964 (igual que el tiratge a part, aprovat per l'IEC el 6 de maig de 1961).²⁰

18 S'estava referint a Ezio Levi, «Poesie catalane in un codice fiorentino», *Estudis Universitaris Catalans*, núm. 15 (1930): 160-167.

19 Afegit a mà: «al menos de una manera absoluta».

20 Mentrestant en va fer una versió en castellà, com a tesina de llicenciatura (Ginard 2021: 51).

Assaig de joventut, bastit amb una riquesa bibliogràfica singular, l'«Aportació...» exhibia dos atributs inherents als estudis futurs de Massot i Muntaner, que són l'alt nivell documental i la visió panoràmica de la llengua i la cultura catalanes, aplicada en aquest cas a la balada:

Cal estudiar urgentment en quina proporció s'han produït les influències ultrapirinenca i peninsular, des de quina data, amb quina intensitat, etcètera; cal estudiar, també, els temes típicament catalans, que són més que hom no creu; cal estudiar, finalment, el Romancer català en tota la seva extensió, sense que aparegui, com fins ara, mutilat, incloent-hi els romanços balears, valencians i algueresos [...]. Avui iniciem una part d'aquesta tasca, intentant de presentar una visió de conjunt del Romancer balear en tota la seva amplitud i des d'una variada gamma d'aspectes (Massot 1964: 63-64).

Així, un cop obert el radi d'estudi a tota la baladística balear –espanyola i autòctona–, resultava un catàleg de 68 títols, que serien 69 si hi comptàvem el *Mambrú* apuntat en nota de darrera hora. La secció de Textos (sense música) conté vuit peces de la seva recerca, que són els títols i números següents: 4. *La porquerola* (IGR 0148); 7. *La mala sogra* (IGR 1017, *Sota el pont de Lió*); 8. *L'Adúltera* (IGR 0222 [Bernal Francès]); 10. *El rei tenia tres filles* (IGR 0075, *Delgadina*)²¹; 14. *El fill del rei* (IGR 2694); 15. *Les transformacions* (sense IGR); 16. *La dama d'Aragó* (IGR 0107), i 19. *La llàntia del rei moro* (sense IGR). A part d'això, diu haver recollit també *El bon caçador*, *El petit vailet*, *El rei mariner*, *La carta de navegar* i *La Pepa*. Tot i que la referència temporal més clara torna a ser l'any 1960, hi ha un testimoni de 1959 (*El rei tenia tres filles*, núm. 32 e) i un altre de 1961 (*L'Adúltera*, núm. 29 g).

Mentre esperava l'aparició del catàleg balear, Massot va enviar un segon article a la RDTP, publicat el 1962, l'objecte del qual eren altres gèneres de cançons populars: les que ell anomena *de mètrica irregular* i les cançons curtes. Una altra novetat important eren les transcripcions musicals, degudes al seu amic Mn. Joan Mateu. Però l'atenció principal la rebien les gloses. Primerament, a fi d'aclarir, contra el parer de Joan Amades, però també el dels seus mestres Francesc de B. Moll, Ramon Aramon i Rafel Ginard, que les cançons curtes (corrandes o gloses), igual que les balades, no són totes autòctones, ja que «en bastantes ocasiones tienen un origen común con las españolas, e incluso con las gallegas y portuguesas» (Massot 1962: 431). Opinió que mantenia, passats els anys: «continuu pensant, malgrat les opinions de Francesc de B. Moll, que n'hi ha un nombre important [de gloses], bé que quantitativament no gaire elevat, que tenen orígens més llunyans [de Mallorca], ja que en trobam paral·lels en castellà o a la resta dels Països Catalans» (Massot 1997: 11). També volia il·lustrar les analogies existents entre gloses mallorquines i menorquines, un fet estranyament ignorat o negat fins aleshores.

21 Catalogada en un article posterior amb el núm. 32-e, era recollida a Pòrtol, el 1959 (Massot 1964: 112).

Aquesta incursió seva en l'estudi de la cançó curta ens serveix ara a nosaltres per constatar que havia tingut l'ocasió i la curiositat de recollir més d'una glosa. Per exemple, dues d'emparentades amb el plany de Melibea «La media noche es pasada / e no viene, / sabedme si hay otra amada / que lo detiene», la primera, «recogida personalmente hace tres años de una vieja sirvienta de Felanitx», és a dir, la minyona del besoncle Melcior Massot i Planes (Palma, 1870-1953),²² na Catalina Puig i Barceló, traspasada el 1960, que fa com segueix:

La queda han tocada,
mon bé no és vengut;
ditxosa la dama
que l'ha entretingut.

I la segona, en llengua castellana, «recogida también por mi en Estellencs»:

Señoras, las once son
Y Pepe no ha venido;
¿quién será la picarona
que me lo será entretenido? (Massot 1962: 431-432).

Tanmateix, quan l'article es deté a confrontar 122 gloses menorquines²³ amb altres tantes de mallorquines, en un exercici comparatiu que no havia assajat ningú, l'autor es conforma amb un avís general: «Las cancioncillas mallorquinas que citamos proceden de nuestros ficheros de folklore» (Massot 1962: 431, nota 62). Fitxers nostres? Materials seus afegits als de Massot i Planes? També tindria fitxades, probablement, les cançons curtes de Marià Aguiló. Recordem que durant el curs 1962-1963, havent ingressat ja al monestir de Montserrat, va treballar de valent amb les gloses d'Aguiló que havien anat a parar a les bones mans del filòleg i editor Josep M. de Casacuberta, unes 4.000 peces que ell va reduir a 994 per tal d'amotllar-se al format de la Biblioteca Folklòrica Barcino (Massot 1985).²⁴ Els materials d'Aguiló eren

22 Organista de la parròquia de Santa Eulàlia. «Des de ben petit, el meu germà havia anat a casa seva, en assídues visites familiars» (B. Massot 2021). Na Catalina va passar els darrers anys de vida a la casa pairal de Pòrtol amb la *senyoràvia* Antònia Capó i Garau (Pòrtol, 1875-1966), vídua de Josep Massot i Planes.

23 Copiades, diu ell, de la primera edició del cançoner d'Andreu Ferrer i Ginard (Ferrer 1922).

24 Casacuberta, traspasat el febrer de 1985, no va arribar a conèixer el llibre que Massot dedicava a la seva memòria: «Haig d'agrair de tot cor a Josep M. de Casacuberta la confiança que em manifestà en els meus anys d'estudiant universitari, posant a la meua disposició el material folklòric de Marià Aguiló i confiant-me'n l'edició de les corrandes» (Massot 1985: 34). Entre els cursos 1970-1971 i 1973-1974, Massot va impartir «Romancer tradicional a Catalunya», «Teatre català antic» i «El cançoner tradicional a Catalunya» per al Departament de català que dirigia Antoni Comas a la U. de Barcelona. Amb el mateix doctor Comas va matricular també la tesi doctoral *La cançó popular monostrofica a Mallorca* (el 30 d'abril de 1971), tesi que finalment no va poder dur a terme.

el millor complement a l'obra folklòrica del seu avi i a la col·lecció del P. Ginard:

Penso que aviat podré començar a donar a conèixer els resultats de les recerques que des de fa prop de dinou anys he anat realitzant sobre la cançó popular de Mallorca des dels seus diversos punts de vista. Això em permetrà, si no vaig errat, de contribuir d'una manera notable –especialment a partir de materials inèdits de Maria Aguiló i del meu avi Josep Massot i Planes, i de tot el material publicat que m'ha arribat a les mans– a conèixer, si més no, un bon nombre de les peces que manquen al recull de Ginard (Massot 1980: 258).

I novament, al pròleg que acompanya les *Cançonetes mallorquines* d'Aguiló, acabat de redactar l'11 de juliol de 1982:

A les notes [...] faig constar, sempre que puc, altres edicions o paral·lels, sobretot basant-me en el material del *Cançoner musical de Mallorca* (CMM) en curs de publicació, recollit pel meu avi Josep Massot i Planes i ampliat considerablement per mi amb versions literàries procedents de la tradició oral i de publicacions anteriors (Massot 1985: 33).

«En curs de publicació»: és a dir que no havia perdut l'esperança de prosseguir, tard o d'hora, el CMM de la seva joventut. Si em permeteu l'anècdota, jo mateix l'he sentit explicar que, si no fos per la càrrega d'obligacions que portava a sobre, la seva il·lusió seria poder enllestir l'obra del CMM, especialment difícil per a qui no entengués, com ell, els materials de l'avi Josep: «Com era carter, de vegades apuntava sobre la marxa les cançons que li dictaven, amb quatre traces al puny d'una camisa!».

Anem acabant. Qüestió primordial, de cara a aquesta XVII Trobada del GEE, era si s'havia conservat el material recollit pel jove Massot. Fetes les indagacions oportunes a l'arxiu familiar, gràcies a la bona disposició del seu propietari, en Biel Massot i Muntaner, han aparegut en un examen superficial unes quantes quartilles amb lletres de cançons corresponents als temes indicats més amunt, però també amb una balada que no teníem localitzada, *A la plaça fan ballades* (IGR 1064). Tot són lletres. A les informadores de més amunt, na Francesca Vidal *Xibil·liva* i na Margalida Cabot *Freixura*, cal afegir-hi ara la germana d'aquesta, Francesca Cabot, coneixedora d'un *Comte de Raixa* (IGR 0503, *Conde Alarcos*), i la seva mare, Margalida Montaner Massanet (Palma 1918-2011).²⁵ Val a dir que es tracta d'un material dispers, no pas aplegat en una sola carpeta, probablement a causa del vell projecte de fondre-ho tot en un únic CMM. Caldrà insistir en l'escorcoll.

La voluntat de pertànyer a la comunitat benedictina de Montserrat va orientar la vida de Josep Massot i Muntaner per un camí prou diferent al que hagués pogut pensar ell durant els anys 1959-1961. De totes maneres, l'arxiver curador de l'OCPC, l'editor i estudiós d'aquella magna empresa cultural, així com del

²⁵ Com és sabut, la mare del P. Massot era de cognom Montaner. «Persona d'empenta i timó de la casa fins al darrer any» (B. Massot 2021), havia auxiliat el seu marit en matèria d'infermeria.

seu fundador Rafael Patxot, dels seus millors col·lectors –Baltasar Samper, Mn. Joan Sala i Salarich, Palmira Jaquetti, etc.–, en definitiva, la figura admirable del P. Massot, a qui hauríem volgut dedicar en vida la XVII Trobada del Grup d'Estudis Etnopoètics, no és sinó la prolongació natural d'aquell estudiant de Lletres que, dotat d'una capacitat de treball i d'un esperit crític desacostumats per a la seva edat, va emprendre l'arregleja i l'estudi del cançoner popular de Mallorca.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BOVER, August; LLANAS, Manuel (eds.) (2015): *Saviesa i compromís. Nou entrevistes a Josep Massot i Muntaner*, Barcelona, Societat Catalana de Llengua i Literatura de l'Institut d'Estudis Catalans.
- CID, Jesús A. (2012): «Diego Catalán. De los campos del Romancero al olivar de Charnartín», *Revista de Filología Asturiana*, núm. 6-8 (2012), p. 109-151.
- COLOMER, Josep M. (1978): *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*, vol. I, Barcelona, Curial.
- COLÓN, Germà; MARTÍNEZ, T[omàs]; PEREA, M. Pilar (2004): *La cultura catalana en projecció de futur. Homenatge a Josep Massot i Muntaner*, Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I.
- FERRER, Andreu (1922): *Cançonetes menorquines*, Artà, Tip. Catòlica de A. Ferrer Ginart.
- GINARD, David (2021): *Josep Massot i Muntaner. El combat per la història*, Palma, Lleonard Muntaner.
- MANENT, Albert (1995): «Josep Massot i Muntaner, monjo, historiador i polígraf», *Avui: suplement «Cultura»* (8 de juny de 1995), p. VIII-IX [Reed. a Jordi MANENT 2021: 61-71].
- MANENT, Jordi (coord.) (2021): *El monjo, l'historiador i l'editor. Homenatge a Josep Massot i Muntaner*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MARTÍ, Joan; MORAN, Josep (2012): *Bibliografia de Josep Massot i Muntaner*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MASSOT, Biel (2021): «Evocació familiar», *Diario de Mallorca*, suplement cultural «Bellver» (21 de novembre de 2021). En línia: <<https://www.diariodemallorca.es/bellver/2021/10/21/evocacio-familiar-58610905.html>> [Consulta: abril de 2023].
- MASSOT, Josep (1960): «El Romancero balear», *Atrio. Filosofía y Letras*, núm. 1 (febrer de 1960) [p. 28-30].
- (1961): «El romancero tradicional español en Mallorca», *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, núm. 17, quaderns 1 i 2 (1961), p. 157-173.
- (1962): «Sobre la poesía tradicional catalana», *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, núm. 18, quaderns 3 i 4 (1962), p. 416-469.
- (1964): «Aportació a l'estudi del Romancer balear», *Estudis Romànics*, núm. 7 (1959-1960 [1964]), p. 63-155; en tiratge a part: Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1964.
- (1980): «Cançoner popular de Mallorca, Replegat i ordenat, amb nombroses variants, pel P. Rafael Ginard Bauçà...», *Estudis Romànics*, núm. 16 (1971-1975 [1980]), p. 258-259.

- (1984): «Josep Massot i Planes i la cançó popular», dins Josep MASSOT I PLANES, *Cançoners musicals de Mallorca*, a cura de Baltasar BIBILONI i Josep MASSOT I MUNTANER, Palma, Caixa de Balears «Sa Nostra».
 - (1985): *Cançonetes mallorquines recollides per Marià Aguiló*, Barcelona, Barcino.
 - (1997): «Pròleg» a Antoni GILI, *Aportació al cançoner popular de Mallorca. Tom IV. Glosades, codolades i romancer*, Palma, El Tall, p. 9-12.
 - (2008): *Escriptors i erudits contemporanis. Vuitena sèrie*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 - (2012): *Escriptors i erudits contemporanis. Onzena sèrie*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ROCA, Rafael (2021): «Bibliografia de Josep Massot i Muntaner», dins Jordi MANENT (coord.) (2021 [referenciat més amunt]), p. 449-540.
- RTLH-4 (1970): *Romancero tradicional de las lenguas hispánicas (español-portugués-catalán-sefardí)*, vol. 4. *Romances de tema odiseico*, 2, a cura de Diego CATALÁN et al., Madrid, Cátedra Seminario Menéndez Pidal/Gredos.
- RTLH-7 (1975): *Romancero tradicional de las lenguas hispánicas (español-portugués-catalán-sefardí)*, vol. 7. *Gerineldo; el paje y la infanta*, 2, a cura de Diego CATALÁN i Jesús Antonio CID, Madrid, Cátedra Seminario Menéndez Pidal/Gredos.
- TEMPORAL, Josep (2017): «Josep Massot i Muntaner», dins Carme ORIOL i Emili SAMPER (eds.), *Història de la literatura popular catalana*, Alacant/Palma/Tarragona, Publicacions de la Universitat d'Alacant/Edicions de la Universitat de les Illes Balears/Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, p. 144-158.

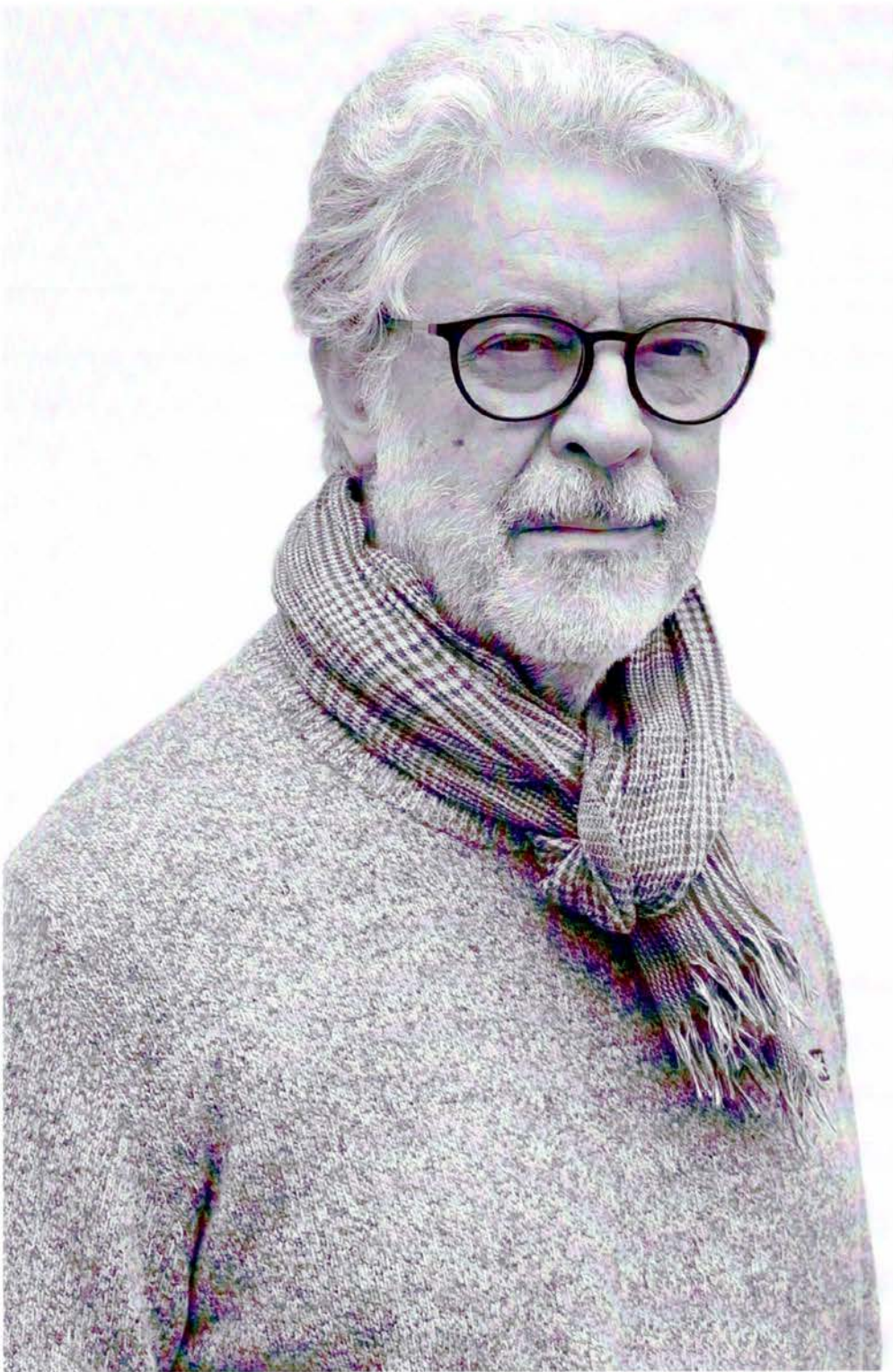

Fig. 1. Joan F. López Casasnovas (1952-2022).

PARAULES D'HOMENATGE A JOAN F. LÓPEZ CASASNOVAS

Josefina Salord Ripoll
Institut Menorquí d'Estudis

L'homenatge que el Grup d'Estudis Etnopoètics ret a Joan F. López Casasnovas (1952-2022) amb motiu de la seva XVII Trobada dedicada al centenari de l'Obra del Cançoner Popular –indestriable de la recuperació, l'edició i els estudis del també homenatjat i enyorat Josep Massot i Muntaner– no pot tenir millor obertura que fer-lo present a través de les seves pròpies paraules del 2006:

Farà cosa de 30 anys, un falcat de joves de llavors estàvem en la confiança que les persones de la meva generació teníem una mena de missió històrica. Després de dècades de franquisme i el seu corol·lari (marginació de la llengua catalana, provincianisme, menyspreu cap a les formes d'expressió cultural popular i banalització del folklore...), havíem de deixondir de bell nou allò que no s'havia mort i refer allò que la dictadura havia maldat d'enderrocar. Aleshores llegíem Gramsci i, per ell, estàvem convençuts que el nostre esforç s'havia d'encaminar a fer de la política una democràcia; i una democràcia, si ho és de veritat, és una ètica –eren els moments incipients i il·lusionats de la Transició–, i aspiràvem a una cultura que no fos mera acumulació de coneixements, sinó que fos una eina de crítica social i un instrument de reforma moral de la societat. Ens seduïa la lluita per l'hegemonia cultural, camp de batalla on es decidien (i es decideixen, és clar!) els comportaments de les persones i base prèvia de qualsevol possible èxit electoral. Es diu prest això que volíem! Havíem sentit allò que calia al pessimisme de la raó contraposar l'optimisme de la voluntat; per això, amb més voluntat que raó un dia ens vam enderiar que havíem de tornar a treure el glosat al carrer, als àmbits públics on feia molt de temps que no se sentia. Pocs glosadors que hi havia, en general ja eren grans i els feia vessa, peresa, sortir a la palestra pública més enllà de les trobades reduïdes. Els vam anar a veure; vam descobrir aquell jove de veu potent i acudit que vola, que és en Miquel Ametller, també fill de glosador, i n'Esteve Barceló, més viu que una centella. Amb ells, i amb en Toni Pons, sonador i folklorista, fill del recordat arxiver municipal de Ciutadella, en Josep Pons Lluch, vam anar a veure un i altre: en Biel Cardona s'Arader, de Maó; en Llorenç Janer, de Ferreries; en Llorenç Pons *Vivetes*, d'Alaior; en Josep Triay, migjorner, i aquell Antoni Olives, l'amo de Son Mascaró, inoblidables. Aquella feina (de militància cultural, en diríem) s'emmarcava en el Congrés de Cultura Catalana; era, doncs, a final d'estiu de l'any 1976. En sortí la Primera Trobada de Cultura Popular, que es va muntar en homenatge a Josep Vivó. De llavors ençà, en Miquel Ametller, en Toni Pons, n'Esteve Barceló i qualcú més que em dec deixar, i que em perdoni, han fet a Menorca una tasca d'enorme importància i mèrit. Els seus glosats es compten ja per centenars, la gent els segueix amb entusiasme i, molt important també, han fet escola (de fet, tenen una societat formada que es diu Soca de Mots [i] han anat a fer un taller de glosa a la Universitat Catalana d'Estiu a Prada de Conflent, allà a la Catalunya Nord, dins l'Estat francès); una escola, doncs, amb deixebles excel·lents, com són en Moisès Coll de Ferreries, na Pilar Pons de Sant Lluís, el sonador Toni Carreras, i d'altres.

També d'aquelles pluges en va sortir el Col·lectiu Folkloric de Ciutadella, que, a més de dinamitzador cultural, des de 1979 editen els Quaderns de Folklore, un autèntic pulmó i plataforma de divulgació de la nostra literatura més popular (López 2006: 142-143).¹

1 Va recuperar el text citat, amb algunes ampliacions, a López 2007: 396-398. També apel·la a aquest context cultural a l'homenatge al glosador Esteve Barceló Mercadal (López 2017: 16).

L'experiència, alhora personal i col·lectiva, que Joan F. López recupera del jove de vint-i-quatre anys del 1976 conté, *cum grano salis*, la síntesi dels tres grans eixos que travessen la seva trajectòria (Gomila-Salord 2023), dins la qual l'Etnopoètica hi ocupa un espai central. Hi ha, en primer lloc, la llengua, la llengua catalana; en segon, la política que ha de ser democràcia; i, en tercer, la cultura transformadora i moral des del compromís històric, com va expressar magistralment als «Mots d'entrada» del llibre *Intervencions (1996-2001). Història - Llengua - Política* (López 2002).

El 1976, Joan F. López feia dos anys que, després del seu pas per la Universitat de València, s'havia llicenciat en Filologia Catalana a la de Barcelona, amb una voluntat ferma de «vincular la lluita cultural amb la lluita política» (Martínez 2021), per dir-ho amb les seves pròpies paraules. Així, aquell mateix any entra com a independent a l'Assemblea Democràtica de Menorca, i participa activament en els treballs del Congrés de Cultura Catalana (1976-1977) en els àmbits de Llengua i Literatura i especialment en les dues Setmanes de Teatre dels Països Catalans a Ciutadella, a més de jugar un paper destacat, en la doble condició d'estudiós i de poeta, en el número especial que la revista literària *Faig* de Manresa va dedicar a la literatura catalana a Menorca.

Redactor el 1977 de l'*Informe sobre l'oficialitat del català*, que fou aprovat per l'Assemblea Autònoma de Menorca, l'etapa política que inicia el 1979 com a conseller de Normalització Lingüística i Investigacions li permet, tot i les limitacions pressupostàries, tirar endavant un programa que, des de l'eix de la llengua, abraça el més ampli ventall de manifestacions culturals, conscient que una cultura normal és tant la que impulsa la vitalitat de la cultura popular com la que en garanteix la recuperació i la creativitat des de la recerca. Conseller de Cultura, Educació i Esports del 1983 al 1989, va ser un artífex destacat de la creació de l'Institut Menorquí d'Estudis el 1985, i el 1986, com a diputat al Parlament, va ser ponent de la Llei de Normalització Lingüística de les Illes Balears. Tancada l'etapa de dedicació política, l'any 1992 torna a la seva plaça de professor a l'IES Josep Maria Quadrado de Ciutadella fins a la jubilació l'any 2013, a partir de la qual incrementa encara més la seva activitat cultural, tant en l'àmbit institucional, amb els múltiples compromisos que hi va exercir, com en el de la creació poètica, la recerca, la difusió, l'articulisme i fins la traducció.

Veritable ciutadà i intel·lectual dels Països Catalans, dels quals era referent menorquí ineludible, la seva ingent obra pren múltiples formes: articles i estudis sobre cultura, etnopoètica, llengua, literatura, toponímia, sociolingüística, teatre i política, però també col·laboracions en volums col·lectius de tota la geografia cultural catalana, edicions de textos, pròlegs, presentacions i traduccions. Sense poder ni tan sols donar-ne una mostra significativa i pendent de fer-nos càrrec de tot el gruix, ara per ara inabastable, de tot el que ha publicat, a més dels inèdits que sens dubte ha deixat, em centraré en les seves aportacions pel que fa als estudis etnopoètics.

Les paraules de Joan F. López amb què he obert el parlament i tot el que hem vist de la seva trajectòria ens permeten copsar el paper sostingut i central dels seus estudis etnopoètics perquè hi conflueix el seu interès per la llengua i el seu compromís per una cultura popular i viva, capaç d'abraçar el passat, el present i el futur. D'aquí la seva implicació amb els *Quaderns de Folklore*, col·lecció d'estudis editada pel Col·lectiu Folklòric Ciutadella a partir del 1979, des del núm. 1, *Homenatge de les Illes a Francesc d'Albranca*, que recull la conferència de Francesc de B. Moll «Conceptes de folklore», al final de la qual ell fa la semblança del gran folklorista menorquí (López 1979). Al núm. 5, *Llegendes de Menorca (Recollides per en Francesc d'Albranca)*, és, com a editor, l'autor de la «Nota preliminar a la present edició» (López 1981a: 3-4), en què subratlla l'objectiu «d'estimular la lectura i coneixement de la literatura popular menorquina posant a l'abast d'un ample públic una bona mostra d'ella», cosa que ja havia impulsat com a conseller aquell mateix any al *Llibre de lectures menorquines*, editat pel Consell Insular de Menorca, amb sis dels vint capítols dedicats a la literatura popular.² En el núm. 5 dels *Quaderns de Folklore* no és només el filòleg que es posa en joc, sinó l'intel·lectual conscient de

... la depauperació o empobriment que pateix la nostra llengua d'unes dècades ençà, víctima de condicions socio-polítiques adverses i de la pròpia incúria, abandonó o menyspreu en què l'han tinguda els mateixos menorquins. Comparar aquests textos amb el llenguatge dels menorquins de les generacions actuals ens hauria de moure a una reflexió seriosa sobre els greus perills a què es troba exposada la nostra cultura (López 1981a: 4).

Prologa el núm. 7, *II Edició "Premi Josep Vivó" de Glosa Escrita*, recuperant amb petits retocs l'article «Gloses» que havia quedat finalista del Premi Mateu Seguí Puntas del diari *Menorca*, el gener de 1974. Després de confessar que «m'estira fortament tot el que regalima saba popular» (López 1981b: 3), n'analitza la temàtica remetent a Gramsci i destaca l'interès dels escriptors per les formes populars, com és també el seu cas com a poeta que va emprar el romanç al costat del sonet, com al conegudíssim *Romanç de l'autonomia*, signat amb el pseudònim Pere Xerxa, musicat i enregistrat al disc de Maria Àngels Gornés *Menorca, et dec* (Fonogram, DL 1982). Al *Quadern* núm. 8, s'hi publica el seu important *Estudi del cançoner popular menorquí*, citant Josep Massot i Muntaner i fent referència a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya en la seva visita a Menorca (López 1982). La seva aportació més destacada als *Quaderns de Folklore* és, tanmateix, *Les lletres de les nostres cançons*, al núm. 97 (López 2012), tema que, tanmateix, ja havia esbossat a l'article publicat anys abans al monogràfic que la revista *Narria* va dedicar a Menorca (López 2005). No podem oblidar, finalment, els pròlegs a *Dites i refranys menorquins* de Joan Pons Moya (López 1984), a *La llengua de Menorca. Recull de paraules menor-*

² Es tracta dels capítols 3 al 8 sobre teatre popular, les cançons populars, el romancer, codolades, gloses i rondalles i llegendes.

QUADERNS DE FOLKLORE

Núm. 97

LES LLETRES DE LES NOSTRES CANÇONS

De la Ysa de Menorca. 81

Edita:

Autor: Joan F. Lòpez Casasnovas

Fig. 2. Un dels Quaderns de Folklore a cura de Lòpez Casasnovas.

quines de Pere Melis Pons (López 1988) i a *Refranyer menorquí* de Josep Pons Lluch (López 1993), en què pren la paraula el filòleg i el sociolingüista, preocupat per la manca de consciència lingüística i el consegüent empobriment. I fins i tot va posar en joc la seva creativitat d'escriptor reescrivint, a *Encantaments d'avui en dia* de la mateixa publicació periòdica (López 2013), l'encantament d'Albranca «Sa Senyora des Barranquell» amb el títol «S'ambició de l'amo o es poder de sa publicitat!»

Hem de destacar encara dos estudis importants, a més del capítol de síntesi «Cultura popular: narrativa de tradició oral» al llibre col·lectiu *Natura i societat: mosaics a Menorca* (López 2008): «Lírica tradicional: identitat i mestissatge» (López 1995), de les II Jornades de Cultura Popular a les Illes Balears, celebrades a Ciutadella de Menorca el 8 i 9 d'octubre de 1994, i «Poesia popular: els glosadors a Menorca», de les II Jornades d'Intercanvi Cultural, organitzades per la Societat Catalana de Llengua i Literatura, l'Institut Menorquí d'Estudis, la Societat Verdaguer i la Càtedra Verdaguer de la Universitat de Vic, en què va parlar dels glosadors menorquins «no perquè vulgui confondre aquests amb els únics representants de la literatura popular menorquina, sinó pel convenciment que aquests encara ara en són una mostra ben genuïna» (López 2007: 374-375) i als quals dedica, al final, un llarg poema propi d'homenatge, que tanca amb aquests versos:

Glosadors, poetes tan
humilment orgullosos,
a través de la història i els seus revessos;
a través de la pau i de la guerra,
de la nit i l'aurora,
vosaltres sou els teixidors i els dipositaris de la Poesia.

I ara, aquí, també a Menorca,
hi ha el tresor, hi ha el cristall
de la nostra catalana llengua
en el silenci brau dels penyals tan asprívols,
en el cel serè o adés tramuntanal de l'illa.
en la innocència astuta de qui la sap molt llarga
i en la guitarra sonadora
contra la dissort i l'infortuni.
I la mà solidària en el camí, i la paraula,
repetida en els versos i transmesa en els altres,
els mots de pedra i aigua entre les soques,
la rapsòdia del vent,
la veu que no reclama llibreries.

En vosaltres,
glosadors estimats,
trobarem tot allò
que han d'aprendre els vanitosos:
la veritat del poble, l'eternitat del cant.

A més de l'obra apuntada, Joan F. López Casanovas es va implicar també en totes les plataformes que contribueixen a difondre-la i a estimular la participació dels estudiosos i dels poetes. Així, com ha recordat fa poc Pilar Vinent (2022) al darrer número de la revista *Àmbit*, «va participar en la Comissió Assessora de Cultura Popular de Menorca (ara de Patrimoni Cultural Immaterial), com a jurat dels premis Josep Vivó de Glosa Escrita i Francesc de B. Moll de Contes i Rondalles [...], [i] en les Jornades de Cultura Popular, que ha organitzat el Consell». En suma, Joan F. López Casanovas va dedicar un espai central a la cultura popular i als estudis etnopoètics dins la seva vasta obra i actuació perquè sintetitzaven tots els seus interessos de persona compromesa amb la llengua i amb una societat democràtica i viva en què el passat dialoga amb el present i sobre al futur.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- GOMILA, Pere; SALORD, Josefina (2023): «Joan F. López Casanovas (1952-2022)», *Estudis Romànics*, vol. 45 (2023), p. 619-624. En línia: <<https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000326/00000014.pdf>> [Consulta: abril de 2023].
- LÓPEZ, Joan F. (1979): «Francesc Camps i Mercadal, “Francesc d’Albranca”», dins *Homenatge de les Illes a Francesc d’Albranca. Quaderns de Folklore* [núm. 1], Ciutadella, Col·lectiu Folklòric Ciutadella, p. 5-6.
- (ed.) (1981a): *Llegendes de Menorca (Recollides per en Francesc d’Albranca). Quaderns de Folklore*, núm. 5, Ciutadella, Col·lectiu Folklòric Ciutadella.
- (1981b): «Gloses», pròleg a *II Edició “Premi Josep Vivó” de Glosa Escrita. Quaderns de Folklore*, núm. 7, Ciutadella, Col·lectiu Folklòric Ciutadella, p. 3-6.
- (1982): «Estudi del cançoner popular menorquí», dins *Cultura popular sonora d’Eivissa. Estudi del cançoner popular menorquí. Quaderns de Folklore*, núm. 8, Ciutadella, Col·lectiu Folklòric Ciutadella, p. 10-24.
- (1984): «Pròleg. La nostra llengua és viva...», dins Joan PONS, *Dites i refranys menorquins. Quaderns de Folklore*, núm. extraordinari 17-20, Ciutadella, Col·lectiu Folklòric Ciutadella, p. 3-6.
- (1988): «Mots per no ser muts», dins Pere MELIS, *La llengua de Menorca. Recull de paraules menorquines (I). Quaderns de Folklore*, núm. 33, Ciutadella, Col·lectiu Folklòric Ciutadella, p. 7-9.
- (1993): «Pròleg», dins Josep PONS, *Refranyer popular. Quaderns de Folklore*, núm. 50, Maó, Col·lectiu Folklòric Ciutadella/Institut Menorquí d’Estudis, p. 5-8.
- (1995): «Lírica tradicional: identitat i mestissatge», *II Jornades de Cultura popular a les Illes Balears*, Maó, Consell Insular de Menorca/Conselleria de Cultura, Educació i Esports, p. 25-59.
- (2002): *Intervencions (1996-2001). Història-Llengua-Política*, Palma, El Far.
- (2005): «Algunas consideraciones sobre la letra de las canciones populares menorquinas», *Narria. Estudios de artes y costumbres populares*, núm. 109-112 (2005), p. 51-58. En línia <<https://repositorio.uam.es/handle/10486/8670>> (Consulta: abril de 2023).

- (2006): «Cent anys de literatura menorquina», *Revista de Menorca*, núm. 89 (2005 [2006]), p. 123-162. En línia: <<https://raco.cat/index.php/RdM/article/view/340815>> (Consulta: abril de 2023).
 - (2007): «Poesia popular: els glosadors a Menorca», *Anuari Verdaguer*, núm. 15 (2007), p. 373-407. En línia: <<https://raco.cat/index.php/AnuariVerdaguer/article/view/120429>> (Consulta: abril de 2023).
 - (2008): «Cultura popular: narrativa de tradició oral», dins Francesc Xavier ROIG i Pere FRAGA (eds.), *Natura i societat: mosaics a Menorca*, Maó, Institut Menorquí d'Estudis, p. 149-152.
 - (2012): *Les lletres de les nostres cançons. Quaderns de Folklore*, núm. 97, Ciutadella, Col·lectiu Folkloric Ciutadella.
 - (2013): «S'ambició de l'amo o es poder de sa publicitat», dins *Encantaments d'avui en dia, Quaderns de Folklore*, núm. 99, p. 35-39.
 - (2017): «Homenatge al glosador Esteve Barceló Mercadal. Un mestre de l'art de la glosa», diari *Menorca*, 18 d'abril de 2017, p. 16.
- MARTÍNEZ, Josep (2021): «Entrevista a Joan Francesc López Casasnovas», *Illa Global* (22 de novembre de 2021). En línia: <<https://www.illaglobal.com/articulo/entrevistes/entrevista-joan-francesc-lopez-casasnovas/20211121195258002599.html>> [Consulta: abril de 2023].
- VINENT, Pilar (2022): «Cum-alre-no ho intentarem, mestre», *Àmbit. Revista de Cultura*, núm. 70 (octubre-novembre de 2022), p. 10-13. En línia: <http://sal.cime.es/WebEditor/Pagines/file/Revista_Ambit_70_Joan%20Lopez.pdf> [Consulta: abril de 2023].

Joan Soler i Amigó (Badalona, 1941-2022).

JOAN SOLER AMIGÓ, UN HOME SAVI, COMPROMÈS AMB LA CULTURA¹

Roser Pubill i Porta
Editora d'Enciclopèdia Catalana

Roser Ros i Vilanova
Assessora Literària de Tantàgora

El dia 1 de gener del 2022, quan el nou any començava a ensenyar la poteta, en Joan va exhalar l'últim sospir.

Diu que el temps tot ho apaivaga,
si no és avui és demà,
però ja fa temps que marxaves
i encara et trobo a faltar.
(Jaume Arnella)

En Soler Amigó, com l'anomenaven molts, ha estat un home savi, un home bo, un home compromès amb la cultura, una dèria que va saber i voler investigar a fons, practicar amb passió i introduir en gairebé totes les seves facetes professionals, que no són poques! Com a polític, en el primer ajuntament democràtic de Badalona; com a tècnic municipal, a l'Hospitalet de Llobregat; com a pedagog, a l'escola Thau, a Rosa Sensat, a la Fundació Bofill, entre d'altres intervencions i projectes. Un dels quals va ser «Contes de tots colors». Corria l'any 1992 i, sota els auspicis de la Fundació Bofill, en Joan, que treballava a l'Institut Municipal d'Educació (IME) de Badalona, va fer néixer aquest projecte que tenia per objectiu posar de costat un grup de narradors, tres o quatre, de diversa procedència per fer arribar a orelles de nois i noies de les escoles la diversitat i, alhora, la semblança dels contes procedents de la tradició oral de cada cultura, explicats de viva veu per narradors de tots colors. Tenia molt clar que entre ells sempre hi havia d'haver algú procedent de la cultura catalana perquè, segons on, el català és tant o més exòtic que el marroquí o el caló gitano. Aquest projecte va créixer i durant anys en va fer la coordinació Rosa Sensat, que també va fer possible la col·lecció «Contes de tots colors», editada per Espasa Calpe/Rosa Sensat i codirigida per Inongo-vi-Makomé i Roser Ros. Temps després, Tantàgora va editar un CD amb el mateix títol amb les veus de diferents narradors i la música de Cabo San Roque. Alguns d'aquells contes podeu escoltar-los aquí: <<https://tantagora.net/contes-de-tots-colors/>>.

En Joan va escriure llibres destinats al públic infantil i va fer guions per a la sèrie de dibuixos animats *Història de Catalunya* de TV3 (1988 i 1989). Va es-

¹ Aquest article segueix en part un escrit anterior publicat a *Sonograma Magazine*, núm. 54 (juny de 2022). En línia: <<https://sonograma.org/2022/04/una-vegada-un-home-en-joan-soler-amigo-va-morir/>>.

criure lletres de cançó folk, espirituals negres, de protesta, de muntanya, esplai i foc de camp i cançó religiosa. Destaca la llarga col·laboració amb en Jaume Arnella i en Xesco Boix i l'adaptació al català de la cançó *Red River Valley* (*La vall del Riu Vermell*), entre d'altres. El 2011 va publicar a Badalona el recull *50 anys, 100 cançons. De la Vella Xiruca a Mar Mur passant per les Rondes de Vi*.

És compartint com creixiem,
bo i contemplant tot jugant
el gran tou de meravelles
que ens passaven pel voltant.
(Jaume Arnella)

Com a escriptor i investigador, sobretot en l'àmbit de la cultura popular, ens ha deixat un munt de llibres! *Festes tradicionals de Catalunya* (1978, premi Crítica Serra d'Or de l'any 1979), *Maig major. Història de les Festes de Maig a Badalona* (premi Josep Ametller de la Revista Recull de Blanes, 1985), *Mitologia catalana* (1990), *Nadal català* (1995), *Enciclopèdia de la fantasia popular catalana* (1998), *Sant Jordi: la diada, la tradició, l'actualitat* (2000), *Cultura popular tradicional* (2001), *D'on vénen els nens i com es fan segons la cultura popular tradicional* (2004, premi Joan Amades 2002), *Llegendes de la història de Catalunya* (2004), *Dones catalanes llegendàries* (2010), *La muntanya de les relíquies* (2013), *Tresors de Catalunya. La cultura tradicional* (2014) i *Les bruixes es pentinen*, escrit amb Roser Pubill (2014).

I sobretot, cal destacar la tasca de direcció del *Tradicionari*, enciclopèdia de cultura popular en 10 volums (Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2004- 2008). El *Tradicionari* va partir de la tradició des del punt en què ens la va transmetre Joan Amades i altres folkloristes i etnòlegs fins a l'actualitat, una actualitat que interroga el futur. El referent primer va ser el *Costumari* de Joan Amades, i d'aquí el títol *Tradicionari*, en honor de l'obra esmentada. *Tradicionari* mostra les transformacions que han comportat el pas cap a una societat de masses, post industrial, dominada pels mass-media i les noves tecnologies de la informació, afectada per un procés indeturable de globalització i per una immigració igualment indeturable. És a dir, descriu la cultura popular catalana com un procés dinàmic, a vegades conflictiu, d'altres connatural, amb la seva fidelitat als orígens i les seves ruptures, amb les seves pèrdues i els seus guanys. La coordinació de cada volum va anar a càrrec d'una persona diferent: Dolors Llopart (la vida de la gent i el treball); Josefina Roma i Salvador Palomar (la festa i el calendari festiu); Pere Lavega (el joc i els esports tradicionals); Salvador Palomar (la música, la cançó i el teatre popular); Roser Ros (la narrativa popular); Joan Prats (l'univers màgic); Josep Maria Camarasa (les ciències populars) i Jaume Mascaró (la cultura popular a l'inici del segle XXI). Per tota aquesta tasca i més, l'any 2006 va rebre el Premi Nacional de Cultura Popular, i el 2018, el Premi Joan Coromines i la Creu de Sant Jordi.

I tanmateix... Tanmateix, la tasca d'existir porta implícit que tots, un dia o altre, deixarem de fer-ho. Unes vegades sense ni com va ni com costa. D'altres, amb avisos que truquen a la porta a poc a poquet, com si tinguessin por de fer nosa. I aquest és el cas d'en Joan. Tots nosaltres n'anàvem tenint mostres, a cops tímida-ment, a cops ens n'adonàvem de manera flagrant; però ell no hi parava (gaire) es-ment, que tenia encara molta feina per fer i molt mestratge per regalar. Que ja ho diu en Jaume Arnella: «però ja fa temps que marxaves / i encara et trobo a faltar»!

La seva darrera obra publicada en vida, el 2020, versa sobre la mort, *Una ve-gada un home i una dona van morir. (Un dia no hi serem)*, un llibre que el saber d'en Soler Amigó va saber teixir en companyia de dues filadores, la Roser Pubill i la Núria G. Caldés. I ara és ell, qui ja no hi és. L'objectiu d'aquest *últim* llibre con-sisteix a plantejar una reflexió sobre el tema de la mort des de diversos punts de vista, no centrat només en un punt de vista únic, sinó incloent un trànsit entre la mitologia, la filosofia, el text de creació, les confidències de persones anònimes, la ciència, la vida quotidiana... De manera que ofereix al lector un recorregut de la mitologia clàssica a la cultura popular, de l'evidència científica a les creences irracionals, i de la literatura contemporània als rituals tradicionals. També hi van incloure poemes, narracions, frases fetes i refranys, cites literàries, etc. Tot allò que forma part del nostre bagatge cultural i que gairebé mai es presenta de costat.

Davant la mort d'en Joan, la Roser Pubill i la Roser Ros, dues dones que vam tenir la sort de col·laborar i treballar amb ell, hem volgut posar per escrit una petita part de les vivències a la seva vora. I ens hi han ajudat algunes estrofes del romanço que en Jaume Arnella va comprendre recordant el seu amic de l'ànima. I si ell li diu adeu amb un

I, Joan, m'acomio,
m'he emocionat escrivint.
Fes-me un lloc allà on estiguis,
fes-me un lloc que vaig venint,

nosaltres ho fem amb un poema d'Emily Dickinson,² una poeta que ell citava sovint. I que ens sembla que reflecteix amb precisió (poètica) l'actitud d'en Joan davant les múltiples i sàvies tasques que va emprendre amb compromís i bon-homia. La traducció és d'Anna Crowe:

Potser no em necessiten –o potser que sí–
Deixaré que amb prou feines es vegi el meu cor–
Un somriure tan petit com el meu podria ser
precisament allò que els cal.

² *Emily Dickinson. Quaderns de Versàlia*, II, Sabadell, Papers de Versàlia, p. 145. En línia: <https://www.papersdeversalia.com/publicacions/quaderns/quaderns_pdf/02-quadern-versalia-Dickinson.pdf> [Consulta: març de 2023].

II

Sobre l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya

EL FUTUR DE L'OBRA DEL CANÇONER POPULAR DE CATALUNYA

Jaume Ayats Abeyà
Universitat Autònoma de Barcelona

Quan observem les característiques del projecte, queda clar que l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC) va ser una iniciativa única a Europa: va ser un projecte nacional i, alhora, d'iniciativa privada, sostingut pel patrocini i els esforços d'un mecenes únic, Rafael Patxot; va ser un projecte col·laboratiu, amb la participació d'una densa xarxa d'institucions culturals, de voluntaris i de contractats, tots amb un objectiu comú i una planificació de les activitats i de les recerques; es va allargar durant una dècada i mitja (1922-1936) i la causa de la interrupció –probablement a poc més de la meitat de la col·lecta– no va ser un esgotament del projecte, sinó la situació de guerra. La quantitat de materials que van aplegar, escrits, però també enregistrats i fotogràfics, el convertiren en un fons de primera referència internacional, malgrat que la labor no va produir el saber d'estudis que n'hauria pogut resultar. Al mateix nivell que, per evocar un altre «obra» nacional, va ser el *Diccionari català-valencià-balear* d'Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll, l'Obra ofereix un gruix d'informació impensable pocs anys abans, al voltant de 40.000 melodies i de 60.000 textos. Però l'objectiu d'aquest escrit no és insistir en la importància que té per a la cultura catalana disposar d'aquest llegat (que en l'Any de l'Obra del Cançoner decretat per la Generalitat de Catalunya ja hem tingut l'ocasió de difondre amb una exposició, una pàgina web, dotzenes d'activitats musicals i també de conferències i articles, a més d'un dossier publicat al núm. 47 de revista *Caramella*). Però sí que ho és de recordar, aprofitant l'avinentsa, la figura cabdal de Josep Massot i Montaner, la persona que en va fer possible la recuperació, l'ordenació, la represa de l'edició de les *Memòria* i l'estudi dels fets. Massot, com ha proposat encertadament Salvador Rebés, ha estat molt més que el recuperador dels documents de l'Obra del Cançoner: n'ha estat el restaurador.

Ara bé, avui, com veieu pel títol, he orientat les reflexions no pas a parlar de la història ni del passat de l'Obra, sinó del futur. Ja frisso per sentir les contribucions anunciades que ens il·luminaran diversos aspectes del projecte, però jo he triat un altre camí, el de formular algunes qüestions que, al meu entendre, també tenen interès per al present i el futur de l'Obra. Les podríem formular així: què en volem fer del llegat de l'OCPC? O més aviat, en les nostres circumstàncies actuals, què en podem fer i què som capaços de fer-ne? Per a què ens pot servir, socialment, personalment, col·lectivament?

I abordant aquestes preguntes m'agradaria traspasar, ni que sigui una mica, els conceptes abstractes –sovint tan ben intencionats com prou buits– que ens satisfan amb declaracions políticament correctes, però de ben poca repercussió social o efectiva.

Jo no puc pas anar més enllà de l'exercici d'exposar algunes de les meves reflexions i, o, de les propostes que crec més encertades i ben orientades. En algunes us demanaré col·laboració i ajuda, però crec que hem de dedicar una estona a debatre quines propostes teniu vosaltres i quines no veieu viables. Posem-nos-hi.

1. *Lacte social de cantar*

L'Any del Cançoner és una oportunitat (potser ja mig perduda), davant l'evidència probablement més clara a un segle de distància, i aparentment la més allunyada de l'objecte concret dels treballs de l'Obra, però que jo diria que l'afecta íntimament. Lacte social i personal de cantar és ben diferent en la societat catalana actual en comparació a la d'ara fa un segle. Sense deixar-nos arrossegar a descriure situacions de to catastrofista, és ben clar que molts ciutadans poden viure avui perfectament sense cantar. Han delegat l'acte de cantar a altres persones i, sobretot, a l'ús d'artefactes tecnològics. En canvi, ara fa un segle, l'acte de cantar formava part de les activitats socials gairebé imprescindibles dels individus: cantar els feia ser dins de la comunitat, els feia presentar-se com individus i els construïa la llur imatge i l'expressió davant dels altres. En tenim casos exemplificadors, diversos dels quals ja hem exposat en altres escrits. Jacint Verdaguer i el canonge Jaume Collell, amics des de l'adolescència, en els anys que mantingueren bones relacions no es podien trobar sense cantar, sense fer el *dueto* mobilitzant una varietat de cants que anaven des de *Muntanyes del Canigó* a melodies de sarsuela, cants de goigs o de melodies populars del temps. Si no cantaven junts és com si no s'haguessin trobat, i el cant representava la seva constitució en homes corrents de la pagesia i la menestralia osonenca d'aquell temps. Un altre cas és el de Verdaguer i Callís i la seva esposa Francesca Bonnemaison, d'una classe social liberal molt més situada econòmicament, que a les nits d'estiu feien rotlana amb els fills per cantar junts. Aquests dos exemples tenien continuïtat a gairebé tots els nivells socials: la gent cantava a la feina – també a les feines urbanes i de botiga! – i cantava a les fàbriques; cantaven a les festes familiars i del poble, per Nadal, caramelles, aplecs i carnestoltes; les dones cantaven a casa feinejant, amb delicioses descripcions de com feien el *duo* entre veïnes d'una escala o de banda a banda d'un carrer; la canalla cantava jugant i a tota hora... O sigui, allò normal en una societat on el fet de cantar era la normalitat, com encara endevinem en diverses societats a l'Àfrica o en punts d'Àsia.

Actualment, a casa nostra, l'acte de cantar fora d'un escenari és vergonyant, ni que sigui parcialment. Ens hem convençut d'una etiqueta tardoburguesa que ens indica que hi ha especialistes per a fer-ho, que la pròpia capacitat comunicativa no és prou digna o prou bona. I per això ben sovint arraconem les situacions de cantar a la perifèria privada de les nostres vides: necessitem cantar tancats al cotxe, a casa quan no hi ha ningú més, o camuflats dins d'un concert

multitudinari o d'una festa major, quan el volum tecnològic és tan alt que ningú no ens sentirà. El cant obert, declarat, cara a cara, el que construeix la identitat individual i col·lectiva, queda emmascarat i esborrat.

Ara bé, en un temps en què cada cop més valorem recuperar «eines de proximitat», productes de quilòmetre zero, o els productes i les activitats que qualifiquem de «naturals», l'acte de cantar cara a cara es converteix en un valor de futur, en un desig de ser i de transformar les relacions dins de la societat. És una via per a la construcció de la comunitat propera, està al costat de la sostenibilitat en el consum de productes i en el control del transport, va de bracet amb la calma i la tranquil·litat, en el valor cada cop més gran del silenci i en l'acte contemplatiu de deixar escolar el temps. A més, des de l'etnopoètica –disciplina que estarem d'acord que hauria d'incentivar decididament molts d'aquests valors o actituds– proposem la plataforma d'acció bàsica, fonamental. Que té la raó de ser en la llengua i en la formalització poètica de la llengua.

Al meu entendre, trobem aquí el fet bàsic de la comunicació social, i una de les accions que la commemoració de l'Any del Cançoner ha dut a terme és ajudar a qui crea situacions de cantar d'aquesta mena, fora d'espectacle o de la denominada «indústria musical». Projectes com l'Hostal Càntut, o eixides a cantar caramelles o corrandes, o cantades de Nadal que estan donant uns resultats sorprenents perquè la gent hi retroba el gust de cantar sense limitacions ni prejudicis, en lloc obert i fora d'averkonyiments.

2. Què hem de fer amb el llegat de l'Obra del Cançoner? Què proposem de fer-ne?

Un altra tipus d'acció ja es dirigeix molt directament a l'«objecte» i als documents que es recullen en el llegat de l'Obra. La idea primera que apareix en moltes iniciatives a l'entorn dels documents és «fer servir les cançons», cantar-les o arranjant-les o publicar-les (aquest críptic «donar-les a conèixer» sense posar-hi agents, ni destinataris, ni límits). És la centenària obsessió per l'objecte tan reiterada pel món occidental de productes i del ser (enfrent del fer): cançoners, molt paper editat (avui pàgines web) i molt poca activitat cantada, producció d'arranjaments i adaptacions que sovint queden en flor d'un dia... i mandra de treballar-hi hores i hores per tal de fer-ne un mitjà propi d'expressió, un «llenguatge» que vol dir formació específica i de molt d'esforç. Aquí ens enfrontem amb les problemàtiques de la refuncionalització que necessita qualsevol llegat d'èpoques precedents que volem activar socialment, i ens enfrontem en la transformació social dels codis culturals i comunicatius, que fan difícil dur «l'objecte cançó» a un ús actual directe i ràpid. En la societat de les presses, volem fer-nos nostres les cançons dedicant-los poca estona i poc esforç, i sense entendre que una codificació comunicativa com la que molts d'aquests repertoris tenien en el passat significa dominar unes estructures del mateix nivell de dificultat que es

necessita per dominar una llengua. El resultat en la gran majoria dels casos és que s'aprofiten quatre elements superficials de les cançons per donar un color d'època o una tonalitat exòtica o local, però que les estructures de fons passen a ser les estructures modernes que l'arranjador ja té dins del cap (sovint sense saber-ho). No és cap pecat ni cap infracció fer-ho d'aquesta manera –val més això que res– però valdria la pena de ser-ne conscients i de saber situar cada treball al lloc que li pertoca i en la línia que li correspon. En definitiva, encara estem obsessionats per l'objecte fixat, sobretot escrit i gràfic, i no sabem entendre la llengua que permet parlar-lo, alhora que no sabem com traslladar-lo a una acció socialment i personalment significativa. Tot un síndrome del nostre temps que des de l'etnopoètica podem entendre perfectament –i qüestionar i analitzar.

En aquest aspecte, encara estem una mica a les beceroles: no sabem com ens convé actuar amb el contingut argumental i literari de les cançons i quins són els procediments d'adaptar-les a una nova societat. Sempre hi ha hagut adaptació, alhora que sempre hi ha rastres de les adaptacions en el passat. Les cançons sempre han presentat els conflictes socials i ara ens entossudim a esborrar-ne els conflictes i els claroscurs. Ho fem des de la infantilització i el pedagogisme mal entès; ho fem des del políticament correcte i el desig dels gestors polítics i culturals d'esquivar els conflictes (de gènere, de valors, de violència, de diversitat, de religió). Jo crec que no podem quedar indiferents davant dels procediments de gestió que veiem en la societat i en les institucions educatives d'un *bonisme* que tan sovint reflecteix una profunda manca de criteris i una ignorància evident. Un exemple lacerant és considerar religioses i catòliques les cançons de Nadal. Quan sabem que presenten una mitologia feta de molts estrats antics i que tenen ben poc de teologia catòlica i cristiana: la interpretació d'algunes institucions es queda en la superficialitat de tres noms i quatre imatges (santa innocència i quanta ignorància!). I, en canvi, no som capaços d'activar la renovació de lletres, la nova creació, l'acarament amb els problemes d'avui en dia, o sigui, tot allò que ha fet de les cançons un motor de debat i d'interès social. En això els *media* ens avancen de quilòmetres perquè presenten el conflicte sense fer-ne un problema: els patis de l'escola són plens de cançons amb conflicte, molt sovint orientades i connotades pels grans grups mediàtics de producció, i nosaltres ens perdem discutint si un argument és correcte o no per ser escoltat pels alumnes en una situació formalitzada i insulsa. En síntesi, aquí sí que com a pensadors de l'etnopoètica tenim un important paper social que ens toca d'assumir i que, diria, ho hem fet més aviat molt poc.

3. La catalogació i els estudis: crida a l'ajuda

En aquest apartat, l'objectiu és clar: necessitem un gran repositori que faci fàcil la consulta i permeti accedir a tots els materials. Això obriria les portes a fer

veritables estudis dels codis (poètics, musicals, lingüístics, de situació) que eren vigents en el moment de les recerques: aquest era un dels grans objectius de l'Obra que a l'època amb prou feines va ser abordat. Ara toca abordar-lo, gairebé un segle després, però no pas amb les eines d'aleshores sinó amb les d'ara. Els investigadors de l'Obra van procurar ser molt moderns i avançats a la seva època; ara ens toca ser molt moderns i avançats des de la nostra. I les notables recerques que, ja amb mitjans generals i còmodes d'enregistrament, s'han dut a terme després dels anys de l'Obra, s'han d'afegir als materials de l'Obra: probablement en els darrers cinquanta anys s'han reunit més materials que els que va aplegar l'Obra, i són materials de cançons, d'entrevistes i d'escorcoll de repertoris que en alguns casos van quedar descartats de l'Obra. Complementen magníficament, doncs, el panorama de l'oralitat cantada i musical als Països Catalans. Uns materials i els altres estudien el mateix espai social i ho fan amb l'afegit d'una visió diacrònica que encara hi aporta més interès. L'estudi dels procediments creatius, el plantejament metodològic de fugir de la fixació de l'objecte cançó, les noves orientacions de l'etnomusicologia i de l'etnopoètica (tenim prou clar que «llengua» i «música» no són dues realitats separables en l'acte de cantar): tot plegat ens situa en un angle d'estudi molt més potent i molt més ampli del que era en aquelles dècades. Per tant, més enllà dels estudis històrics i de les tasques d'organització de materials i de fer comparativismes positivistes a la manera dels anys 1940 i 1950, ara ens toca de ser molt més ambiciosos a l'hora d'estudiar l'oralitat cantada del país. Per fer justícia –ni que sigui poètica– a la feina que van fer a l'època i que van haver d'abandonar incompleta, cal que actualment ens mobilitzem també en forma col·laborativa i posem en funcionament projectes d'abast, des de les institucions on cadascú ens situem. Tres propostes més concretes:

1. *Les fotografies*. Una proposta relativament fàcil de fer (en realitat, a l'hora de preparar l'edició d'aquest text, al mes d'abril de 2023, ja està feta i en línia al repositori Calaix de la Generalitat de Catalunya). Es tracta de veure en línia les més de quatre mil fotos fetes en les missions de l'Obra del Cançoner, i poder col·laborar a documentar-les aportant-hi noves informacions recollides per voluntaris, ja siguin de les famílies, del mateix poble, o altres col·laboradors. Això permet enriquir el fons de l'Obra i abordar anàlisis que, a través de les fotos i amb les informacions de les *Memòria* i de les mateixes cançons, amplien el coneixement del context humà i social de les cançons.
2. *Catalogació dels materials i accés en línia*. Just després, cal emprendre la feina més llarga i costosa de la catalogació de totes les cançons d'una manera còmoda i activable en línia. Ha de ser un gran repositori de cançons i músiques orals dels Països Catalans que també permeti incloure-hi els materials enregistrats posteriors a les feines de l'Obra. Les possibilitats són moltes,

però un cop vistos els resultats que ofereix l'accés a través del mapa, com hem pogut experimentar amb les missions a la pàgina web de la commemoració, jo em decantaria per aquesta via de mapa → poble → cantador → cançons-músiques. En qualsevol cas, això obliga a una sèrie de laboriosos treballs previs, començant per la classificació de les peces a partir d'uns referents de títols estàndard (feina que ja estem duent a terme amb en Salvador Rebés i en Carles Mas, però que necessitarà d'un ampli consens entre tots els especialistes). Evidentment, cal assegurar les possibilitats d'una selecció ràpida de les unitats des d'eixos prou diversos (poble, fons, investigador, cantador-intèrpret, nom estandarditzat i nom al recull, tipologia formal, tipologia de situació, data, i altres). En realitat, d'això caldrà fer-ne un projecte nacional, que aplegui la col·laboració de centres de recerca i institucions públiques però, sobretot, de tots els investigadors que tracten el tema.

3. *Estudis*. La part en realitat més difícil és desplegar la varietat d'estudis que se n'han de derivar. Caldria preguntar-nos si a l'hora de fer-ho som capaços d'establir un treball veritablement coordinat i col·laboratiu entre universitats i grups de recerca per tal d'anar determinant els objectius i les fites.

I a partir d'aquí, les propostes i les esmenes ja han de venir de part vostra. Gràcies.

MATERIALS DE L'OBRA DEL CANÇONER POPULAR DE CATALUNYA
A LA BIBLIOTECA BARTOMEU MARCH DE PALMA

Caterina Valriu Llinàs
Universitat de les Illes Balears
Grup de Recerca en Etnopoètica de les Illes Balears

A la memòria de Baltasar Samper i
Josep Massot i Muntaner, amb agraïment

1. *Propòsit*

Els mesos de gener i febrer del 2020 vaig dedicar algunes jornades de feina a revisar els materials originals de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC) que es conserven a la Biblioteca de la Fundació Bartomeu March (BBM), a Palma, i que pertanyien a l'arxiu personal de Baltasar Samper (1888-1966). Vaig dur a terme aquesta tasca a petició de Josep Massot i Muntaner (1941-2022), curador i estudiós de l'OCPC, atès que ell no tenia disponibilitat per a fer-ho, però necessitava una descripció detallada del contingut de les carpetes dipositades a Palma per a completar alguns aspectes de la seva recerca, concretament per enllestir la que seria la seva última obra publicada en vida, la titulada *Caçadors de cançons* (Massot 2021). Per mi va ser un honor poder ajudar el pare Massot –a qui consider el meu mestre-, però també va ser una feina ben interessant perquè em va permetre conèixer i revisar de primera mà un extens conjunt de valuosos materials de l'OCPC recollits a les Balears en les diverses missions que hi va realitzar el músic i folklorista Baltasar Samper, acompanyat de diversos col·laboradors, a la dècada dels anys vint del segle passat, concretament entre 1924 i 1932.

Els materials dipositats a la Biblioteca March són diversos i abundants. Hi ha un gran nombre de cançons de tot tipus recollides a moltes poblacions de les Balears amb les lletres i les melodies corresponents, hi ha l'esborrany de la Memòria (Ressenya) de la Missió del 1930, també cartes manuscrites o mecanografiades enviades a l'oficina de l'OCPC o que en provenien, observacions, postals, llistes de llibres, fotografies d'informants i d'indrets on es feren les recerques, retalls de premsa i anotacions diverses, algunes de caire personal. La majoria de materials són esborranys o documents dels quals se'n troba una còpia, una versió en net o una rèplica a l'arxiu general de l'OCPC a Barcelona i a Montserrat, però això no resta valor documental al conjunt de materials de la BBM, ans el contrari, obre una via de recerca de caràcter comparatiu ben interessant.

L'objecte del nostre article no és analitzar tots aquests materials, ni tan sols establir-ne una descripció completa ni una tipologia, sinó únicament donar

notícia de la seva existència i proporcionar una relació dels continguts de les carpetes que pugui ser útil a les persones interessades en el tema, per tal que es facin una idea d'allò que hi podran trobar.

2. *Procedència dels materials*

Es tracta de materials originals recollits a les diverses missions que Baltasar Samper va dur a terme a Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera. Els va conservar al seu domicili particular de Barcelona, del qual va fugir el 1939 –en acabar la Guerra Civil– cap a l'exili, primer a França i després a Mèxic, on va morir gairebé trenta anys després, el 1966. Les carpetes, conservades per la seva filla Roser, foren adquirides el 1989 gràcies a un conveni en el qual participaren diverses institucions de les Illes: la Comissió de Cultura del Consell Insular de Mallorca, la Conselleria de Cultura del Govern Balear, l'Ajuntament de Palma, la Caixa de Balears i la Fundació March com a depositària.¹ Hi ha aproximadament 3.500 cançons (lletra i melodia). Probablement, a partir d'aquests materials que Samper tenia a casa seva, en devia fer una selecció, els *passava a net* i els transmetia a l'oficina de Barcelona de l'OCPC. Alguns materials es devien desestimar i quedaren a l'arxiu particular, que restà a Catalunya quan Samper s'exilià.

En revisar aquest extens materials, en destaca la gran quantitat de pobles que els missioners visitaren, la quantitat de materials recollits, la varietat de gèneres i el gran nombre d'informants, sobretot dones molt joves, que entrevistaren. Cal confrontar aquests materials amb els conservats a l'arxiu de l'OCPC i –si és el cas– completar l'arxiu general amb aquest arxiu parcial.

3. *Relació de Missions de les quals es conserven materials a la Biblioteca Bartomeu March i gèneres etnopoètics que hi són representats*

En els cinc lligalls dipositats a la BBM hi ha materials que corresponen a set Missions diferents, que són totes les que es feren a les Balears dirigides per Baltasar Samper.² Els materials varen ser recollits en indrets diversos, generalment a les poblacions a cases particulars, dependències eclesiàstiques (rectories, vicaries i convents), tallers i obradors, també es visitaren diverses possessions. Algunes peces foren recollides *in situ* mentre es realitzava una tasca determinada, com per exemple batre a l'era.

Vet ací la relació de les Missions amb indicació de l'any de realització i els investigadors que hi varen intervenir:

1 Cal agrair al pianista Joan Moll que aquests materials fossin adquirits per institucions de les Balears.

2 Cal recordar que els estius de 1934 i 1935 la folklorista Dolors Porta (1910-1996) va dur a terme dues Missions en solitari per diversos nuclis de població pròxims a Palma (Massot 2021: 326-329 i 352-355).

- [8] 1924, Baltasar Samper i Miquel Ferrà.³
- [13] 1925, Baltasar Samper i Josep M. Casas.
- [18] 1926, Baltasar Samper i Miquel Ferrà.
- [30] 1927, Baltasar Samper, Ramon Morey i Andreu Ferrer.
- [37] 1928, Baltasar Samper i Ramon Morey.
- [45] 1930, Baltasar Samper i Ramon Morey.
- [52] 1932, Baltasar Samper, Ramon Morey i Andreu Ferrer.

Encara que bàsicament els documents corresponen a cançons, de les quals s'aporta la lletra i la melodia en notació musical, també hi ha alguns altres gèneres folklòrics representats. Com aquests que indiquem:

- Cançons llargues: codolades i glosats.
- Cançoners infantil i jocs cantats.
- Cançons curtes (gloses).
- Caramelles / Goigs / Oracions.
- Mateixes, copeos, jotes, boleres.
- Balades en català i en castellà.
- Nadales.
- Tonades de feina.
- Melodies de balls de cossiers (de Montuiri i d'Alaró) i de cavallets de Porreres.
- Descripcions diverses de balls i jocs.

4. Relació de lligalls, carpetes i materials

LLIGALL 1: *Missió a Mallorca 1926*

Està format per tres carpetes separades: Carpeta 1: Lletres; Carpeta 2: Melodies, i Carpeta 3: Melodies.

Carpeta 1: Lletres

1. «Quina pena vaig tenir...», sense data.
2. «Madò Catalina, com va, com campau?», sense data.
3. «S'altre dia una dona casada...», 16/09/1926, de Joana Rosselló, 17 anys, de Cas Carnisser.
4. «S'altre dia una jove plorava...», 16/09/1926, de Joana Rosselló, 17 anys, de Cas Carnisser.

³ En número entre claudàtors correspon al número de Missió segons la catalogació establerta per Massot (2021: 399-401).

5. «Santa Rita anava a missa», 16/09/1926, de Coloma Morro de Can Cosme, Binissalem.
6. «Fieta meva que vols unes sabates», Binissalem.
7. «El sendemà dematí veureu ma mare endolada...», Magdalena Vicenç *Dolça*, 15 anys, de Cas Moliner; Coloma Morro de Can Cosme, 20 anys; Joana Rosselló de Cas Carnisser, 17 anys; Joana Aina Morro de Cas Cosme, 16 anys.
8. «Me'n vaig anar a confessar...», 16/09/1926, Magdalena Vicenç *Dolça*, 15 anys, de Cas Moliner.
9. «Ses ninetes quan són petites...», 16/09/1926, Magdalena Vicenç *Dolça*, 15 anys, de Cas Moliner.
10. «Jo em 'via determinat de festejar...», 16/09/1926, Coloma Morro de Can Cosme, 20 anys.
11. «A on habitau moreta...», guitarrista Guillem Oliver de Can Lluch, c/ Nou 94, Felanitx.
12. «A sa muntanya hi ha neu» (mateixa) (segueix es copeo), Guillem Oliver.
13. «Ses al·lotes me diuen Toni Moreno... », Guillem Oliver, Felanitx (variants).
14. «Baila estrebillo baila», Guillem Oliver.
15. Jota: «Donde corre el agua fría», Guillem Oliver, Rafel Manresa violí, 67 anys, i Miquel Sastre Bosch, 59 anys, tots de Felanitx.
16. «¿Qué haces aquí, mora guapa?», 18/09/1926, Lluçia Dalmau de Can Rabeu, 18 anys, s'Horta de Felanitx, i Magdalena Roig, de Can Pep Jusep, 32 anys / Can Company, casa de treball.
17. «Cada dia dematí...», 20/09/1926, Toninaina Grimalt, 51 anys, de Can Capó, s'Horta.
18. «Quan s'amor m'haurà menjat...», 20/09/1926, Magdalena Pou, s'Horta.
19. «Mun pare no sabia... (Comte de l'Aixa)», 22/09/1926, Margalida Cova de Pollença (recollida a s'Horta).
20. «El comte se passetjava... (Comte de l'Arce)», 22/09/1926, Margalida Vicens, 18 anys, s'Horta.
21. «Quin festetjar tan gelós...», 21/09/1926, seguit de 17 gloses més de Cas Capità, s'Horta.
22. «Venia de Santanyí amb una fosca resolta... (Mort de na Roseta)», 18/09/1926, Magdalena Roig, i Lluçia Dalmau, s'Horta.
23. «El rei tenia tres filles...», Margalida Manresa, 12 anys; Maria Binimel·lis, 15 anys; Catalina Capó, 13 anys; Maria Amengual, 14 anys; Catalina Obrador, 18 anys; Antònia Coves, de Pollença, 23 anys; Tonina Amengual, 16 anys; Maria Manresa, 16 anys, totes de s'Horta.
24. «Una dona llarga i prima...», 19/09/1926, tots, s'Horta.
25. «Mort de na Roseta», 19/09/1926, tots, s'Horta.

26. «Un dia passava...», 19/09/1926, tots, s'Horta.
27. «Una ciutadana amb un ciutadà...», 19/09/1926, tots, s'Horta.
28. «A sa plaça fan oliva... no hi vagis Catalineta...», 19/09/1926, Catalina Manresa, 12 anys, de Ca sa Mestressa, s'Horta.
29. «Mon pare carbó va fer... » + 7 gloses, 19/09/1926, tots, s'Horta.
30. «Sant Josep s'aixeca a l'aurora » (sense referència).
31. «Ses atletes a mi no em voleu... », 19/09/1926, s'Horta.
32. «A la vorera de la mar hi ha una donzella... », 21/09/1926, Magdalena Pou, s'Horta.
33. «La carta de navegar... », 19/09/1926, s'Horta.
34. «El rei n'ha fetes fer crides (La Porquerola)», 20/09/1926, Magdalena Roig, s'Horta.
35. «La carta de navegar...», 20/09/1926, Pixedis Grimalt *Xisqueta*, s'Horta.
36. «Si tu te fas la rosa...», 20/09/1926, Catalina Grimalt, 15 anys, s'Horta.
37. «Carabassa m'han donada...», 20/09/1926, Margalida Maimó *Ferrera*, 40 anys, s'Horta.
38. «Entrando dins un pueblo...», 20/09/1926, Margalida Maimó *Ferrera*, i Pixedis Grimalt, s'Horta.
39. «El comte se passetjava...», 20/09/1926, Francisca Roig *Porreta*, s'Horta (+ variants).
40. «Bondat, bondat, senyoreta...».

17 cançons més a s'Horta, de les quals 11 són tonades de feina.

Cas Concos, 21/09/1926:

- 9 cançons + 58 gloses de les quals sovint just transcriuen els dos primers versos.
- + 57 gloses de na Bàrbara Artigues de Cas Concos
- + 33 cançons curtes de les quals just transcriuen els dos primers versos, recollides 25/09/1926 sense indicar informador
- + 34 cançons curtes de l'amo en Llorenç Ferrer *Blancos* recollides 25/09/1926 a Cas Concos
- +13 curtes de Cas Concos
- + 9 curtes
- + 6 de Bàrbara Artigues
- + 5 dia 25/09/1926 de Joan Simonet, Cas Concos
- + 12 tonades de feina dia 22/09/1926 de Cas Concos.

Calonge 24/09/1926:

- + 4 romanços
- + 13 cançons.

Cas Concos, 25 i 26/09/1926:

«El comte i la pastora»

+ 4 tonades de feina.

Lloret, 1/10/1926:

29 cançons entre romanços i tonades de feina

+ 43 cançons curtes (gloses).

Pina 2/10/1926:

3 cançons.

Alaró, 4/10/1926:

7 tonades.

Binissalem, 5/10/1926:

3 cançons.

Bunyola, 7 i 8/10/1926:

11 cançons

+ 4 gloses

+ 1 romanç copiat dels papers del vicari B. Piña.

Acaba el 7 d'octubre 1926 a Bunyola, amb la cançó núm. 509. La numeració de les cançons s'interromp per inserir tirades de gloses o cançons curtes que comença numerant amb 1, 2, 3, etc. (a s'Horta, a partir de la 446). Recupera la numeració a la 447 fins a la 509. És a dir, considera aquestes col·leccions de gloses com petits conjunts dels quals numera la tirada internament. Comença a la núm. 405 a Binissalem fins a la 509 (i al bell mig hi ha aquestes tirades de gloses).

Carpeta 2: Missió a Mallorca 1925. Música

Comença del 19 d'agost de 1925 a Lluçmajor. La darrera entrada és a Galilea el 17/09/1925.

299 melodies dels següents pobles:

Lluçmajor (de 1 a 18).

Montuïri (19-32).

Randa (33-56).

Lluçmajor (57-97).

Artà (comunicada per Andreu Ferrer).
Pollença (encara que no recollides a Pollença, sinó de nadius d'allà o apreses).
Campos (98-121).
Porreres (122-132). Inclou les melodies de la dansa dels Cavallets.
Montuïri (133-134). Inclou melodies dels cossiers de Montuïri (133).
Algaida (137, 145; 170-189 i 207-218).
Pina (190-206).
Es Capdellà (219-281).
Galilea (291-294 i altres).

Carpeta 3: Missió a Mallorca 1924

404 melodies recollides a:

Artà, 7/08/24.
Capdepera.
Sant Joan.
Vilafranca.
Sineu.
Lloret.
Maria.
Santa Margalida.
Ariany.
Caimari.
Possessions de Morneta (Binissalem) i Turixant (Escorca).
Sóller.
Pòrtol.
Sa Pobla.
Pollença.
Alcúdia.
Sencelles.
Binissalem i Biniagual.
Palma (indicada per Ramon Morey).
Inca (Jaume Albertí d'Inca, 35 anys, madona de sa Cabana); Pere Fornés (tonada de trepitjar); 7 Bolerers d'Inca (solen ballar-se en les romeries).
Sencelles (Mort de l'aviador Colomer).
Lloret.
Biniali.
Consell.
Fornalutx (les cançons de Fornalutx corresponen al dia 24/08/1924).
Son Gelabert de Baix (Lloret), 22/09/1924.

Valldemossa, 24/09/1924, Convent de les monges franciscanes.

Campos.

Salines de Santanyí (informant: Andreeva Rosselló, monja).

Valldemossa (Cases Tries).

Cartoixa de Valldemossa, Can Bartomeu Ferrà, 25/09/1924 (nit), i 26/09, Bo-
leros vells de Valldemossa / El Parado.

LLIGALL 2

Hi ha una carpeta petita amb retalls de premsa del *Diario de Ibiza*, algunes notes manuscrites sobre Eivissa, algunes postals escrites al revers amb una llista de llibres, dues cartes de dos eivissencs que agraeixen a Samper la tramesa d'unes fotografies (se suposa que són dels informants) i algunes altres notes manuscrites.

Carpeta retolada «Missió Mallorca-Eivissa (Lletres)»

Conté lletres recollides a Sant Francesc de Formentera els dies 16 i 17/09/1928.
29 romanços o cançons llargues.

Carpeta retolada «Agost-setembre 1928. Música (partitures)»

Son Odre (Biniamar), 9/08/1928.

Pòrtol 10/08 (Cas Vent, Can Calet).

Lloseta.

Eivissa. Partitures número 55-251.

Sant Jordi (d'Eivissa), 18 i 19/08/1928.

Sant Rafel, 20/08/1928.

Santa Agnès.

Sant Llorenç de Balafi, 6/09/1928.

Sant Antoni, 21/08/1928.

Sant Vicent de la Cala.

Santa Eulàlia, 10/09/1928.

Sant Francesc, 31/08/1928.

Sant Josep, 1/09/1928.

Cala Llonga.

Sant Carles, 8 i 9 /09/1928 (Caramelles).

Sant Joan, 5 i 6/09/1928.

Sant Miquel, 11, 12 i 13/09/1928.

Santa Gertrudis, 12/09/1928.

Sant Francesc Xavier (Formentera), 16/08/1928. Partitures 252-275.
Sant Carles, 9/09/1928.
La Mola, 17/09/1928.

Algunes partitures no es transcriuen, només hi ha el número correlatiu i el títol, adesiara alguna altra indicació complementària.

A partir de la partitura 276 i fins a la 341 són cançons recollides a Mallorca:

Lloseta, 21/09/1928.
Alaró.
Costitx.
Pòrtol.
Santa Eugènia.

Carpeta retolada «1927»

11 agost: dues fotos d'un carrer amb gent.

Dia 15/09/1927.

Tres quartilles manuscrites per Baltasar Samper amb una evocació lírica i bucòlica d'un capvespre a la possessió de Son Grau de Campanet.

Diverses fotografies de dones, algunes indiquen qui és la persona fotografiada i altres no.

També hi ha cartes de diverses persones que van adreçades a Samper, algunes són d'agraïment per la tramesa de fotografies i altres amb algunes cançons, també hi ha dues cartes esqueixades, una signada per Puntí i Colell.

21 partitures «en net» que semblen una selecció.

Carpeta retolada «Obra del Cançoner Popular de Catalunya / Missió Mallorca – Menorca / 1927 (Música)»

La numeració de les partitures comença per 1. Indica els pobles on han estat recollides:

Alaró (música dels cossiers) 6 agost 1927 (més d'un centenar de partitures semblen totes d'Alaró de l'1 a la 122).

Menorca, a partir de la partitura 123:

Sant Lluís, 13/08/1927.
Binifadet de sa Torre.

Maó.

Sant Climent.

Villacarlos.

Migjorn, 24 i 26 i 28 /08/1927, indica diversos jocs cantats de les nenes de Migjorn.

Mercadal.

Fornells.

Alaior.

Partitures fins a 489: indica que les 490-492 són al fonògraf.

LLIGALL 3:

Obra del Cançoner Popular de Catalunya – Missió a Mallorca i a Menorca 1932

Música: Lletres de Selva, Felanitx i Pollença.

Ciutadella, 19-29/08/1932, Taller de Can Moles.

122 partitures de cançons populars recollides de boca de dones menorquines (especialment de Ciutadella), en pocs casos diu «sense tonada» i no s'indica la notació musical.

Santa Maria i Consell, del 2-7/08/1932.

Llubí, 8-10/08/1932.

Mossèn Llorenç Martorell, rector de Llubí. En ocasions remet a «Fonogrames» i no consta la partitura.

De la 224 a la 269.

Muro, hi arriben l'11 agost 1932, comencen les anotacions musicals el dia 12. El dia 13 indiquen «nit al camp de Morell».

Nota: «Hem visitat mossèn Pau Torrendell, gran amant de la música popular mallorquina. Ens dona impressions excel·lents de Muro. Diu que hi ha tonades de picar les arrels del cànem, colcar en bèstia, garbejar, espadar, cavar, esterrossar, exsecallar, llaurar, batre, segar...».

A partir de la notació 270 fins a 360 (però no hi ha totes les notacions, a vegades just el número que remet als «Fonogrames»):

Selva, 21- 22/08/1932. Partitures a partir de la 361 fins a 385. Remet a «Fonogrames».

Mancor, 23-25 /08/1932. Partitures des de 387-450. En alguns remet a «Fonogrames». Goigs que indica que se cantaven fins el 1930. Hi ha tonades de

feina i cançons curtes, també romanços.

Moscari, 26/08/1932. Partitures des de 451-484: tonades de feina i romanços. Indret de recollida: vicaria de Moscari.

Caimari, 27/08/1932; partitures des de 485-516 (en alguns remet a «Fonogrames»).

Búger, 28/08/1932. Partitures des de 517-535 (remet a «Fonogrames»).

Campanet, 29/08/1932. Indret de recollida: al taller d'espardenyeria de Miquel Capó, *Can Peçol*. Partitures des de 536-564. Indica a llapis «a Can Riber (nit)». Algunes de les informadores eren germanes de l'escriptor i eclesiàstic Mn. Llorenç Riber.

Sóller, 1-5/09/1932. Indret de recollida: impremta d'en Marquès. Partitures des de 565-585. A l'Alqueria del Comte (Sóller), a Can Bartomeu Estades (Fornalutx).

Deià, 6-8/09/1932. Partitures des de 586- 616.

Esporles, 9/09/1932. Partitures des de 617-632 (tonades feina i cançons diverses).

Puigpunyent, 10-11/09/1932. Partitures des de 633-657. Indica que el matí del diumenge 25/09/1932 tornà a Puigpunyent per fer fonogrames amb l'informant Sebastià Ripoll *Caoba*.

Sant Llorenç de Cardassar, 12/09/1932. Indret de recollida: taller de brodats Can Miró. Partitures des de 658-713.

Son Servera, 15/09/1932. Partitures des de 714-768.

Son Carrió, 17/09/1932. Partitures des de 769-794.

Hi ha una quartilla escrita a llapis que indica: Dimarts 20 setembre Felanitx.

21/09/1932, Felanitx (port-possessió) i 22/09/1923, Felanitx (Cas Concos).

23/09/1932, Pollença i 24/09/1923, Pollença (Port i cala Sant Vicenç).

Diumenge 25/09/1923, de Pollença a Palma.

Hi ha llistes de títols de cançons recollides a cada un dels pobles esmentats.

Les partitures estan escrites en paper pautat. A continuació hi ha diverses carpetes de quartilles amb esborranys de les lletres manuscrites, a llapis. Són les següents:

Carpete 1 - «Selva»

La numeració comença al 338 fins al 386, són cançons molt variades, de tot tipus.

Carpete 2

Sense cap indicació de localitat. Lletres de cançons numerades des de 795 (datada a 25/09 a Felanitx a la possessió de Sa Plana Nova) i fins a la 800. A partir 801 in-

dica Cas Concos, fins a la 804. Des de 805 indica 22 setembre Felanitx, fins a 808.

Carpeta 3

Pollença. Des de 808 (24 setembre 1932) fins a 831 (bàsicament són tonades de feina).

LLIGALL 4:

Missió Samper - Morey a Mallorca 1-30 agost 1930 - Música i ressenya

Carpeta 1: Ressenya / agost 1930

És la memòria de la Missió, i detalla dia per dia tot el que feren els missioners. A les últimes pàgines Samper fa balanç i diu que ha estat una Missió satisfactòria i de gran quantitat de materials recollits, una Missió semblant a les altres realitzades a les Balears. Es plany, però, de l'avaria del fonògraf que impedí enregistrar les tonades de Santa Eugènia i dels llocs que visitaren posteriorment, entre els quals destaca els valuosos materials que haurien pogut enregistrar a Calvià i Andratx i diu que esperen poder-hi tornar.

Hi ha diverses quartilles soltes amb llistes de materials recollits. Dos fulls mecanografiats, hi ha la lletra d'una cançó de batre. Després hi ha 15 plecs de partitures que comencen la numeració per 1 i arriben fins a 446:

Ses Salines de Santanyí, 4/08/1930. Partitures des de 1-33, indica que algunes estan recollides en el fonògraf.

Santanyí, 5/08/1930. Partitures des de 40-73.

S'Alqueria Blanca, 6 i 7/08/1930. Partitures des de 74-93, indica que algunes estan recollides en el fonògraf.

Es Llombards, 7/0/8/1930. Partitures des de 94-108.

Santanyí, 8 i 9/08/1930. Partitures des de 109-155.

Marratxí, 9/08/1930.

Sa Cabaneta, 10 i 11/08/1930. Partitures des de 156 -161 i 168-188.

Sant Marçal, 10/08/1930. Partitures des de 162-167.

Santa Eugènia, 11/09/1930. Partitures des de 189-215.

Ses Olleries, 13/08/1930. Partitures des de 216-239.

Ses Alqueries (Santa Eugènia), indret de recollida l'era de *Can Ximet*, 14/08/1930. Partitures de 240 a 241.

Son Guarnets (?) a Santa Eugènia, 14/08/1930. Partitures des de 242-250.

Ruberts (municipi de Sencelles), 15/08/1930. Partitures des de 251-262.

Calvià, 18-19 agost. Partitures des de 263-296.

Andratx, 20-22/08/1930. Partitures des de 297-336.

S'Arracó, 23/08/1930. Partitures des de 337-362.
Estellencs, 25/08/1930. Partitures des de 363-375.
Banyalbufar, 26-27/08/1930. Dia 27/08/1930 a Son Borguny. Partitures des de 376 - 411. Porxo de la fàbrica.
Esporles, 28/08/1930. Partitures des de 412-438. Taller de brodadores Martínez.
Son Macià (terme de Marratxí), 30/08/1930. Partitures des de 439-446.

LLIGALL 5

No porta indicació de contingut ni a la coberta ni al llom. Conté dos fulls manuscrits a llapis amb la lletra d'una cançó, l'última línia diu Fornells 31 d'agost. Segueixen diverses lletres de cançons escrites en quartilles i a tinta datades a Artà (11/09/1930) i numerades des de 424-423.

Sant Lluís, 13-14 i 17 i 19/08/1927. Lletres de cançons numerades del 123-147, hi ha diversitat de cançons i alguns jocs descrits. Lletres numerades del 157-163.
Sant Climent, 16, 18, 19 i 21/08/1927. Lletres numerades des del 148-156 i 164-205. El 21/08/1927, lletres 220-230.
Villacarlos, 20/08/1927. Lletres numerades 207-219.
Maó, 22/08/1927. Lletres numerades del 220-231.
Migjorn Gran, 24-28 i 29/08/1927. Lletres numerades del 232-316 i 323-324. Hi ha algun joc amb lletra
Mercadal, 29/08/1927. Lletres numerades des del 317-322.
Fornells, 30-31/08/1927. Lletres numerades des del 335-351.
Alaior, 2/09/1927. Lletres numerades des del 366-373.
Migjorn Gran, 3/09/1927. Lletres numerades des del 374-376.
Ferreries, 4-5/09/1927. Lletres numerades des del 377-407.
Ciutadella, 6-7/09/1927. Lletres numerades del 408-417
Artà, 12-15/09/1927. Lletres numerades del 449-476, llista de boleros numerats del 477 al 484 / 490 i diverses cançons sense numerar.
Colònia de Sant Pere (Artà), 15/09/1927. Tres cançons sense numeració.

De Menorca hi ha uns 160 documents, molt irregulars de numeració i de cal·ligrafia, poc acurats i poc pulcres, són esborranys probablement anotats en el procés de treball de camp. Hi ha diversos gèneres de literatura oral: cançons, tonades de feina, balades, nades, cançons infantils, algunes oracions i la descripció d'alguns jocs i d'alguns balls. Hi ha un epitafi de la tomba d'un capellà d'Alaior. Al final hi ha alguns fulls solts amb algunes gloses disperses d'Artà i de Menorca.

Alaior, dies 7 i 8/09/1927. Cançons 422-427.
Artà, dies 11/ 09/1927. Cançons 438-448.
Sant Lluís, dies 13/08 i 17/08. Cançons diverses.
Maó, 13/08/1927 i 15/08/1927.
Sant Climent, 18-19/08/1927.
Maó, 22/08/1927.
Llucmaçanes (Maó), 22/08/1927.
Villacarlos, 20/08/1927.
Migjorn, 26-29/08/1927 i 3/09/1927.
Mercadal, 29/08/1927.
Fornells, 30-31/08/1927 i 1/09/1927.
Ferrerries, 3-4/09/1927.
Ciutadella, 6-7/09/1927.
Alaior, 2/09 i 7/09/1927.
Maó, 9/09/1927.
Artà, 13 i 15/09/1927.
Colònia [de Sant Pere], 15/09/1927.

REFERÈNCIA BIBLIOGRÀFICA

MASSOT, Josep (2021): *Caçadors de cançons. Les missions de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

ARXIU CONSULTAT

BIBLIOTECA BARTOMEU MARCH (PALMA)

Fons Baltasar Samper: Lligalls 1-5 de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

LA MISSIÓ DE 1932 DE L'OBRA DEL CANÇONER POPULAR DE CATALUNYA A MALLORCA: RECONSTRUCCIÓ DE L'ITINERARI I IDENTIFICACIÓ DEL REPERTORI PUBLICAT A *MATERIALS*. VOLUM XV A PARTIR DELS DOCUMENTS DE LA BIBLIOTECA BARTOMEU MARCH

Bàrbara Duran Bordoy
Universitat de les Illes Balears
Grup de Recerca en Etnopoètica de les Illes Balears
Institut de Musicologia Pau Villalonga

Al meu professor Joan Moll i Marquès,
pioner en l'estudi de l'obra de Baltasar Samper
i que facilità l'adquisició d'aquests documents
per la Biblioteca Bartomeu March

En el llibre *Materials. Volum XV* hi trobam la descripció de la missió de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC) realitzada a Menorca el 1932 (Massot 2005: 35-53). Samper va viatjar de Barcelona a Alcúdia per tal d'iniciar aquesta missió del 1932, que els conduiria primerament a Menorca, on tindria per companys a Andreu Ferrer i Ramon Morey (Massot 1995: 205). Cal recordar que Ferrer havia estat mestre as Migjorn Gran i per tant, era un acompanyant ideal car coneixia el terreny menorquí. El 4 d'agost es rebé a les oficines de l'Obra del Cançoner de Catalunya una carta de Samper on s'adjuntava la crònica de la missió realitzada a Menorca, redactada per Andreu Ferrer.

Però així com arribà aquesta part de la memòria de la missió feta des del 17 al 29 de juliol de 1932 a Menorca, no hi ha cap document que parli de la memòria dels dies de treball realitzats a Mallorca tot el mes d'agost i el setembre d'aquell any. Samper va retornar a Barcelona el 28 de setembre. En aquest sentit, Massot i Muntaner escriu a peu de pàgina (2005: 53, nota 22):

El material recollit a Mallorca comprèn els números 123-543, una bona part dels quals enregistrats i no transcrits. Dissortadament, Ramon Morey no solament no va redactar la memòria corresponent, sinó que ni tan sols va fer arribar a l'oficina de l'Obra del Cançoner les lletres de les cançons i les indicacions sobre el lloc, els cantaires i les dates. Amb tot, sí que hi ha algunes lletres mecanografiades o manuscrites. Ens consta que Samper i Morey treballaren a Santa Maria, a Consell, a Llubi, a Muro, a Selva, a Mancor de la Vall, a Moscarí, a Caimari, a Campanet, a Sóller, a Deià, a Sant Llorenç des Cardassar, a Son Servera, a Felanitx i a Pollença. Reberen també ajuda de mossèn Joan Canals, de Biniamar.

Per tant, totes les cançons recollides a Mallorca el 1932 estan sense identificar de manera exacta, llevat d'alguna cançó molt puntual, com és el cas de les «Cançons de panades» de Sant Llorenç cantades per l'amo en Toni *Fai*. Totes les

cançons mallorquines publicades als *Materials XV* són de llocs que no es poden determinar de manera exacta, però també estan sense datar la recollida completa de la Missió que es troba a les carpetes C-217 i C-218. A partir de la nota de Massot i Muntaner citada abans, consta que Samper i Morey van treballar als pobles esmentats, però a *Caçadors de Cançons* Massot i Muntaner hi afegeix Búger, Esporles, Puigpunyent, Son Carrió i Cas Concos. I ho fa a partir del treball encarregat a Caterina Valriu, la qual va elaborar un informe sobre els esborranys d'aquesta Missió que es troben a la Biblioteca Bartomeu March de Palma (BBM) (Massot 2021: 293).¹ Els documents conservats a la BBM permeten, en el present treball, traçar el recorregut exacte seguit per Samper i Morey, a més d'elaborar una taula que identifica les cançons recollides a Mallorca, les dates i els informants. Per les dimensions d'aquest estudi, solament s'inclouen les cançons recollides a *Materials XV* i no tot el material contingut en les carpetes C-217 i C-218, car excedirien amplement els límits d'aquesta publicació.

1. *Materials per a la reconstrucció de la Missió de 1932*

Els materials que esdevenen fonamentals per a l'elaboració d'aquest estudi són els del «Fons Baltasar Samper. Lligall 3 de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya» (BBM), a més dels materials de l'OCPC continguts en les carpetes del Fons de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i els materials publicats en les edicions citades a continuació:

1. Disset quadernets que contenen lletres i partitures. Semblen ser quaderns de camp, anotats en directe (en brut), de Baltasar Samper (BBM).
2. Carpeta 1 titulada *Selva*; Carpeta 2: sense títol, conté Felanitx (possessió Sa Plana Nova), Cas Concos; Carpeta 3: Pollença (BBM).
3. *Materials XV* de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (Ferrer 2005).
4. S'han usat també les carpetes del Fons de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, carpetes C-152, C-217, C-218, B-11. F-62 i F-64/71 de la Direcció de Cultura Popular i Associacionisme Cultural (DGCPAC) de la Generalitat de Catalunya; tot i que aquestes carpetes no són el material catalogat en aquest estudi, sinó el contingut en el volum *Materials XV*, com s'ha citat.
5. *Caçadors de cançons*, Massot (2021).

2. *Observacions sobre els materials comparats*

En general, els materials consultats a la BBM mostren moltes anotacions en relació als fonogrames que no consten com a partitures i lletres. Segueixen algu-

¹ Caterina Valriu descriu en un altre capítol d'aquest mateix volum el contingut del fons de l'OCPC custodiat a la Biblioteca Bartomeu March (Palma) i que va presentar a la XVII Trobada del Grup d'Estudis Etnopoètics a Menorca, el novembre del 2022.

nes consideracions importants en relació a tots els materials emprats en aquest estudi citats en l'apartat 1:

- a) Les carpetes 1, 2 i 3 del Lligall 3 de la BBM contenen únicament lletres. Hi manquen del núm. 387 al 794. Sembla que s'han perdut documents aquí.
- b) Segons Massot i Muntaner, la missió a Mallorca comprèn els números 123-543. Segons els 17 quadernets, estan datades de la núm. 123 a la 793. La darrera partitura són els acords d'unes jotes, com diu el títol; i a continuació, posa: «núm. 794. Copeo, més lent, acompanyament guitarra i guitarró». Els darrers fulls del quadern 17, a partir de l'anotació «795 a 834. Fonogrames», semblen ser el final dels registres.
- c) A les darreres fulles del quadernet 17 hi ha l'anotació següent: «795 a 834. Fonogrames» (veure que no acaben de quadrar amb el nombre de materials continguts a la carpeta C-218 de la DGCPAC, que conté fins al núm. 832, segurament per les contínues correccions).
- d) Carpeta C-217 dels materials de l'OCPC, al lloc hi ha escrit: «Selva? 1932 Tonades 123 a 543. Hi ha algunes lletres».
- e) Carpeta C-218 dels materials de l'OCPC, es repeteix l'anotació de la C-217: «Selva? 1932. Tonades 544 a 832. Hi ha algunes lletres».
- f) Algunes cançons sí que estan correctament identificades en el si de les carpetes que arribaren a l'oficina de l'OCPC: la C-218 identifica la cançó 659, «Ses Panades, de l'amo en Toni Fai, Sant Llorenç»; la 661 és d'un taller de broda-dores; a la núm. 687 explica què és «picar càrritx» i també cita Son Servera i Sa Plana Nova, possessió de Felanitx. Acaba a la 832: «25 de setembre a Pollença, "Vou veri Vou"».
- g) El full titulat «Son Servera» aporta anotacions de l'itinerari seguit. És el full 5 del quadern 17:
 - 20 setembre Felanitx
 - 21 setembre Felanitx (post-possessió)
 - 22 setembre Felanitx (Cas Concos)
 - 23 setembre Pollença
 - 24 setembre Pollença (post-Cala S.V.)
 - 25 setembre Pollença-Palma

A continuació segueixen en aquest quadern 17 llistes amb ratlladures i símbols al costat (com si s'anotés quins s'han enregistrat o copiat), dels fulls 7 al 12. Tot plegat és difícil d'interpretar perquè són anotacions clarament de caire personal (Fig. 1).

h) El darrer full del quadern 17 diu: «Son Servera, 16 de setembre de 1932». Exemple d'anotació:

Diu el mestre de Son Servera, senyor Sebastià Fornaris, que, segons s'ha informat, hi ha la tonada «de pastar». La sap En Sebastià Busquets (Bolero) de Son Servera, resident a Sant Llorenç. No és la al·lusiva als forners, ja que temps enrere els missatges de les possessions pastaven. També han dit alguns «trencadors» que no hi ha la tonada de «trencar».

3. Reconstrucció de l'itinerari seguit el 1932

<i>Itinerari, cronologia i cançons recollides als Quadernets de la B. March (Lligall 3)</i>		
<i>(Correspondència amb els materials de la C-217 i C-218)</i>		
Lloc	Dates	Número de les cançons
Ciutadella	19/07/1932 al 25/07/1932	1 a 93
Maó	25/07/1932 al 29/07/1932	93 a 122
Santa Maria	2/08/1932 al 4/08/1932	123 al 183
Consell	5/08/1932 al 7/08/1932	184 al 223 (molts fonogrames al final)
Llubi	8/08/1932 al 10/08/1932	224 a 269
Muro	11/08/1932 al 16/08/1932	270 a 334 (molts fonogrames)
Selva	18/08/1932 al 22/08/1932	335 a 386
Mancor de la Vall	23/08/1932 al 26/08/1932	387 al 449
Moscari,	26/08/1932 al 27/08/1932	451 al 484 (molts fonogrames)
Caimari	27/08/1932	485 a 507
Búger	28/08/1932	516 al 535 (molts fonogrames; hi ha un salt de numeració, probablement fonogrames de Caimari que no s'escriuen; el n.º anterior 507 apareix ratllat i a sobre el 517)
Campanet	29/08/1932 a 31/08/1932	537 al 564
Sóller,	1/09/1932 al 6/09/1932	565 a 585
Deià	6/09/1932 a 8/09/1932	586 a 616
Esporles	9/09/1932	617 a 633
Puigpunyent	10/09/1932 al 11/09/1932	633 a 657
Sant Llorenç des Cardassar	12/09/1932 al 14/09/1932	658 al 713
Son Servera	del 15/09/1932 al 16/09/1932	714 a 741
Son Carrió	17/09/1932	742 a 794 (795 a 832, remet a fonogrames)
Felanitx	20 al 22/09 (Felanitx, possessió de Sa Plana Nova i Cas Concos)	Lletres recollides les altres carpetes, sense música. Semblen les lletres dels fonogrames
Pollença	23 al 25/09 (Pollença, Pollença post Cala Sant Vicenç i tornada a Palma el 25)	Lletres recollides les altres carpetes, sense música. Semblen les lletres dels fonogrames

Taula 1. Itinerari de la missió del 1932 Samper-Ferrer-Morey.

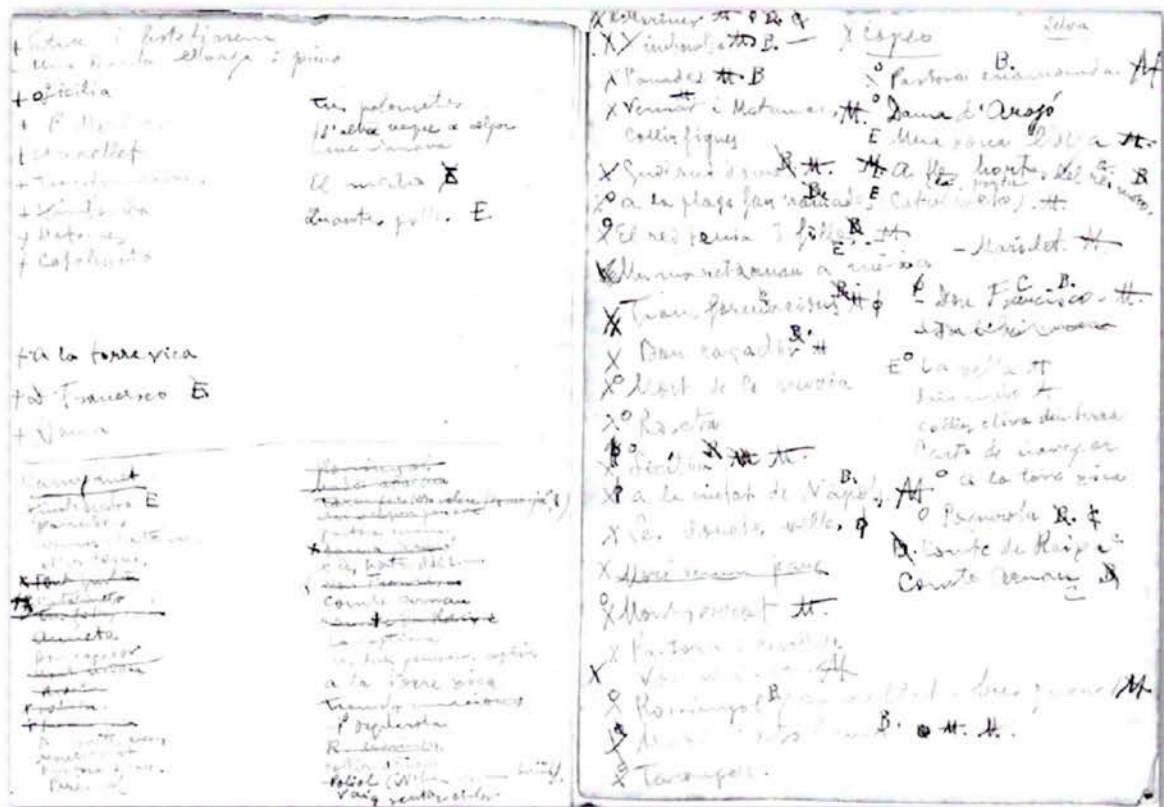

Fig. 1. Darrers fulls del Quadern 17 del Lligall 3, Fons Samper, BBM.

4. Identificació del repertori publicat a Materials XV

Des de la pàgina 55 a la 87, el volum *Materials XV* (Massot 2005) conté cançons perfectament classificades de la núm. 1 a la 31 són cançons de Ciutadella i Maó. A partir de la pàgina 87 és on comença el material sense identificar, amb les anotacions: «Cantaire: Indeterminat. Mallorca». En la taula següent (Taula 2) s'identifiquen les cançons publicades al volum *Materials XV*, des de la pàgina 87 fins la 136, que contenen les cançons que van de la núm. 32 a la 86.

Algunes cançons tenen detalls molt interessants. Les numerades com 54 i 56 dels *Materials XV* són cantades per unes noies de Selva, de les quals desconeixem el nom. Les lletres publicades als *Materials XV* no són les que apareixen en el quadern, de fet la n. 54 i 55 són la mateixa melodia amb diferent lletra. La núm. 56, «Vos voleu fer monja» té la mateixa melodia també, però al quadernet 6 apareix amb els versos: «Madò Catalina com va, com campau, com va, com campau, com va, com campau». És un procediment

Fig. 2. Brodadores de ca na Maria Solera. Selva. Font: Carpeta F-74 DGPAC.

molt antic i prou usual en diversos tipus de música, conegut com a *contracta* i descrit per Hoppin (1978: 104-105) en relació a la música medieval.

Samper també diu clarament, en relació a les cançons n. 51 a la 56, que les cantaires són «unes noies de les quals desconeixem el nom». Són cinc cançons llargues o narratives, i la darrera és una cançó curta; un repertori habitual en el si de grups de dones treballadores, com els de les brodadores; després interpreten una tonada de matances i vermar (tasques on la dona participa) i un copeo. Tot i que no tenim el nom, aquest grup de noies pot correspondre al d'una fotografia, que Samper identifica com a «Brodadores de ca na Maria Solera. Selva 1932». De Selva hi ha una altra fotografia d'un grup de cinc dones, però sabem, per una fotografia anterior que porta el nom, que una d'elles és Catalina Llompart Xisco. Per tant, el més probable és que el grup de noies siguin aquestes brodadores de ca na Solera de les quals no sabia el nom, segurament perquè eren moltes (Fig. 2).

Tot el repertori mallorquí seleccionat i publicat per Massot i Muntaner en els *Materials XV* segueix a continuació, on també es pot localitzar el lloc, informant l'edat i la data de recollida:

Títol de la cançó	<i>Materials AV</i> P. (pàgina) i n°	Quadern de B. March (Lligall 3) i n°	Localitat	Informant	Edat	Data. Observacions
La dama d'Aragó	P. 87 n° 32	Quadern 3, n° 130	Santa Maria	Margalida Joan i Pastor <i>Cabilla</i>	28	2 d'agost 1932. Són un grup d'al·lotges que canten un grapat de cançons, posar en un context de feina conjunta. Llevat de Joana Villalonga, totes són de Santa Maria
				Maria Ripoll Crespi <i>Tabaquet</i>	22	
				Margalida Canyelles i Canyelles <i>Janme</i>	19	
				Joana Villalonga i Pons, de Palma	16	
				Joanina Trias i Bover <i>Siput</i>	16	
Cançó de ximbomba	P. 8 n° 33	Quadern 3, n° 136	Santa Maria	Pereta Genovart i Servera <i>Humeta</i>	25	2 d'agost 1932. De Santa Maria
Deixem lo dol	P. 89 n° 34	Quadern 3, n° 138	Santa Maria	Les mateixes cantadores que a la n° 32. La Dama d'Aragó		2 d'agost 1932
La mañana de San Juan	P. 90 n° 35	Quadern 3, n° 163	Santa Maria	Maria Morro i Pericás <i>Jaca</i>	22	3 d'agost 1932
Tonada des vermar	P. 91 n° 36	Quadern 3, n° 166	Santa Maria	Joanina Morro i Pericás <i>Jaca</i>	15	3 d'agost 1932
Tonada des vermar	P. 91 n° 37	Quadern 3, n° 167	Santa Maria	Maria Morro i Pericás <i>Jaca</i>	22	3 d'agost 1932
Tonada des vermar	P. 92 n° 38	Quadern 4, n° 187	Consell	Joanina Bibiloni i Isern	39	5 d'agost 1932
Deixem lo dol	P. 93 n° 39	Quadern 4, n° 200	Consell	Joanina Bibiloni i Isern	39	5 d'agost 1932. La sap d'un al·lot de Santa Eugènia que treballa a casa seva de ferrer. Al quadern posa «Patades de Santa Eugènia»
Las señas del marido	P. 94 n° 40	Quadern 4, n° 205	Consell	Francisca Company i Cuarts <i>Moranta</i>	36	5 d'agost 1932
Tonada d'exsecallar i espolsar ametlles	P. 95 n° 41	Quadern 4, n° 225	Llubi	Miquel Alomar i Real	11	8 d'agost 1932. La sap de son pare
Tonada de codolada	P. 96 n° 42	Quadern 4, n° 226	Llubi	Margalida Ferrer i Vicent <i>Perc-Jaume</i>	50	8 d'agost 1932. És de Bnissalem
Anem-hi, na Montserrat.	P. 96 n° 43	Quadern 4, n° 246	Llubi	Maria Pellicer i Ferragut <i>Serrador</i>	15	8 d'agost 1932
				Antònia Borràs i Oliver <i>Son Mas</i>	18	
				Miquela Perelló i Mariano <i>Miquela</i>	22	
				Antònia Perelló i Perelló <i>Can Jordi</i>	24	
				Antònia Oliver i Ramis <i>Bessona</i>	28	
Cançó de vermar	P. 97 n° 44	Quadern 4, n° 248	Llubi	Les mateixes de la cançó anterior		8 d'agost 1932
Tonada de trepitjar (trams)	P. 98 n° 45	Quadern 4, n° 249	Llubi	Antònia Oliver i Ramis <i>Bessona</i>	28	8 d'agost 1932
El bon caçador	P. 99 n° 46	Quadern 5, n° 277	Muro	Maria Perelló i Moragues	18	12 d'agost 1932. La cançó dels materials apareix transcrita una tercera més amunt que l'original del quadern 5
				Margalida Ramis i Moragues <i>Calesta</i>	18	
				Margalida Pons i Barceló <i>Micoma</i>	21	
El conte mal	P. 47 n° 47	Quadern 5, n° 278	Muro	Francisca Llabrés i Togores	49	12 d'agost 1932. L'original és té una tonalitat amb dos bemolls, comença en re, aquí es transporta un to per amunt
Cançó de bressol	P. 100 n° 48	Quadern 5, n° 286	Muro	Francisca Llabrés i Togores	49	12 d'agost 1932
Tonada de segar	P. 101 n° 49	Quadern 5, n° 287	Muro	Francisca Llabrés i Togores	49	12 d'agost 1932
Tonada de glosar	P. 102 n° 50	Quadern 5, n° 288	Muro	Francisca Llabrés i Togores	49	12 d'agost 1932
El rei tenia tres filles	P. 102 n° 51	Quadern 6, n° 338	Selva	Als <i>Materials AV</i> posa: «Unes notes de les quals no coneixem el nom»		18 d'agost 1932
Les transformacions	P. 104 n° 52	Quadern 6, n° 341	Selva	Als <i>Materials AV</i> posa: «Cantaires: les mateixes del n. 51. Selva. (Al text hi ha una petíssima variant al vers 2)»		18 d'agost del 1932
Jo m'atsec dematinet	P. 105 n° 53	Quadern 6, n° 344	Selva	Als <i>Materials AV</i> posa: «Selva. Les mateixes del n° 51»		18 d'agost del 1932
Na Roseta	P. 106 n° 54	Quadern 6, n° 344	Selva	Als <i>Materials AV</i> posa: «Selva. Les mateixes del n° 51». Observem que és el mateix n°, té la mateixa melodia però va recollir dues lleres diferents		18 d'agost del 1932
La lluita del rei moro	P. 107 n° 55	Quadern 6, n° 348	Selva	Als <i>Materials AV</i> posa: «Selva. Les mateixes del n° 51».		18 d'agost del 1932
Vos volem fer monja	P. 107 n° 56	Quadern 6, n° 351	Selva	Còm a les cançons anteriors		18 d'agost del 1932
Tonada de ximbomba	P. 108 n° 57	Quadern 6, n° 354	Selva	Maria Alberdi <i>can Blai</i>		18 d'agost del 1932
Tonada de matances i de vermar	P. 109 n° 58	Quadern 6, n° 356	Selva	Les mateixes cantaires de la n° 51 i següents		18 d'agost del 1932

Copeo	P. 110 n° 59	Quadern 6, n° 359	Selva	Les mateixes cantaires de la n° 51 i següents		18 d'agost de 1932
Tonada de collir oliva (a dalt)	P. 111 n° 60	Quadern 6, n° 361	Selva	Pereta Femeries i Rotger <i>Terrasser</i>	23	21 d'agost 1932. Ha anat pel camp
Capta de les figues	P. 112 n° 61	Quadern 6, n° 362	Selva	Francinau Garam		21 d'agost 1932. El 22 d'agost s'enregistren fonogrames.
Tonada de tendre	P. 113 n° 62	Quadern 7, n° 365	Mancor	Apol·lònia Seguir i Mir Regidora	46	23 d'agost 1932
Es Gougs (ses Panades)	P. 114 n° 63	Quadern 7, n° 400	Mancor	Catalina Estrany i Reynés <i>Janne</i> Damaña Riera i Seguí <i>Miquel</i> Margalida Pons i Alba <i>Escolameta</i> Margalida Solivellas i Frau <i>Morena</i> Margalida Mateu i Gual <i>Escolatana</i>	21 20 22 53 21	23 d'agost 1932
Tonada de la tafona	P. 115 n° 64	Quadern 7, n° 431	Mancor	Margalida Reynés <i>filla de Bastot'</i>	29	24 d'agost 1932. L'aprenent de petita a distintes tafones de Mancor i a distintes cantaires.
Tonada de la tafona	P. 116 n° 65	Quadern 8, n° 432	Mancor	Margalida Reynés	29	Aputa ola mateixa, v. 428n, que era cantada per M. Reynés
Tonada d'exsecallar	P. 117 n° 66	Quadern 8, n° 451	Moscari	Jaume Rotger i Benmassar <i>Calço</i>	39	26 d'agost 1932. A la vicaria
Tonada de butre	P. 118 n° 67	Quadern 8, n° 452 n° 453, fonograma	Moscari	Jaume Rotger i Benmassar <i>Calço</i>	39	26 d'agost 1932
Tonada de la tafona	P. 119 n° 68	Quadern 9, n° 454	Moscari	Jaume Rotger i Benmassar <i>Calço</i>	39	26 d'agost 1932
Bolero	P. 120 n° 69	Quadern 9, n° 507	Caimari	Teresa Solivellas i Seguí <i>Pelada</i>	22	27 d'agost 1932
Tonada de la tafona	P. 121 n° 70	Quadern 11, n° 565	Söllér	Salvador Bishal i Mayol <i>cun Gorbu</i>	41	1 de setembre 1932
Cançó de simbomba	P. 122 n° 71	Quadern 12, n° 609	Deià	Antònia Rotger i Rutllan	20	6 de setembre 1932
Cançó de bressol	P. 123 n° 72	Quadern 12, n° 610	Deià	Antònia Rotger i Rutllan	20	6 de setembre 1932
Cançó de bressol	P. 124 n° 73	Quadern 12, n° 617	Esporles	Mn. Togores i Maimó, prev. rector d'Esporles	61	9 de setembre 1932
Tonada de nutances	P. 125 n° 74	Quadern 12, n° 632	Esporles	Mn. Togores i Maimó, prev. rector d'Esporles	61	9 de setembre 1932
Tonada de simbomba	P. 126 n° 75	Quadern 13, n° 649	P u i g p u - nyent	Gabriel Morey i Ramon <i>Pony</i>	25	10 de setembre 1932
Cançó de bressol	P. 127 n° 76	Quadern 13, n° 650	P u i g p u - nyent	Antònia Frau i Ferrà <i>Aleixa</i>	22	10 de setembre 1932
Es Gougs (ses Panades)	P. 128 n° 77	Quadern 13, n° 657	P u i g p u - nyent	Gabriel Morey i Ramon <i>Pony</i>	25	10 de setembre 1932
Ses Panades	P. 129 n° 78	Quadern 13, n° 659	Sant Llorenç	Antoni Bonet Fullana <i>Fai</i>	27	13 de setembre 1932
Tonada de picar càrritx	P. 131 n° 79	Quadern 13, n° 666	Sant Llorenç	Francisca Riera i Soler <i>Siona</i>	53	13 de setembre 1932
Cançó de bressol	P. 132 n° 80	Quadern 14, n° 688	Sant Llorenç	Francisca Riera i Soler <i>Siona</i>	53	13 de setembre 1932
Cançó de simbomba	P. 132 n° 81	Quadern 14, n° 705	Sant Llorenç	Aina M. Santandreu i Pons <i>Trenfol</i>	28	15 de setembre 1932
Els estudiants de Tossa	P. 133 n° 82	Quadern 14, n° 716	Son Servera	Catalina Massanet i Pons <i>Ferretica</i>	40	15 de setembre 1932
La dama d'Aragò	P. 134 n° 83	Quadern 15, n° 717	Son Servera	Catalina Massanet i Pons <i>Ferretica</i>	40	15 de setembre 1932
Tonada de ventar a s'era	P. 134 n° 84	Quadern 15, n° 728	Son Servera	Jerònima Galmés i Pons <i>Zelera</i> Margalida Nebot i Servera <i>Pamboli</i> Maria Servera Galmés <i>Ximés</i> Bàrbara Massanet i Santpól <i>Burguera</i>	20 22 27 18	15 de setembre 1932
Tonada de s'espadar	P. 135 n° 85	Quadern 16, n° 744	Son Servera	Antònia Artigues i Galmés <i>Barranquera</i>	52	15 de setembre 1932. Rigorosament mesurada
Tonada de s'espadar	P. 136 n° 86	Quadern 16, n° 745	Son Servera	Magdalena Sureda i Maria <i>Roigeta</i>	79	15 de setembre 1932

Taula 2. Identificació del les cançons seleccionades i publicades a Materials XV, amb la seva correspondència amb el Lligall 3 de la B. March.

5. Consideracions finals sobre la memòria de la Missió del 1932

La Missió a Menorca abraça del 17 al 30 de juliol del 1932. Comprèn 122 números. La memòria, redactada per Andreu Ferrer (Massot 2005: 35-53) és enviada a les oficines de l'OCPC com s'ha citat, i escriu que retornen a Mallorca i que Baltasar Samper necessita uns dies de descans, car havia tingut problemes de salut.

La Missió de Mallorca comença el 2 d'agost de 1932 a Santa Maria del Camí. Com s'ha esmentat, Ramon Morey no va enviar mai la memòria ni el detall de les lletres a les oficines de l'OCPC; o no se'n va acusar rebut adequat. Però hi ha un detall molt important: Samper envia les cançons passades a net a la seu de l'Obra del Cançoner, tot el material inclòs a les carpetes C-217 i C-218. Per tant, és estrany que tenint els quadernets de camp amb tota la informació necessària –llocs, dates, noms dels informants, llistat d'aquests i detalls dels fonogrames– no fes les anotacions corresponents a cada cançó passada a net a les carpetes C-217 i C-218, com era habitual en ell. Solament escriu alguna breu indicació, com en la cançó núm. 137 de la C-217, on escriu: «acompanyament de panderos, castanyoles, ad lib.».

Per tant, quan Josep Massot i Muntaner va realitzar la selecta del 1932 per a publicar en els *Materials XV*, no li va quedar més remei que datar com «indeterminat» tot un seguit de cançons recollides a Mallorca: de la núm. 32 a la 86 (Massot 2005: 87-136), tot i que a les carpetes esmentades apareixen escrites a màquina i datades les cançons recollides a Selva, així com altres exemples aïllats que tanmateix no permeten seguir el detall de la Missió. Samper no posa ni tan sols «indeterminat», senzillament està sense datar (C-217-C-218). És Massot i Muntaner qui afegeix «indeterminat» a l'edició dels *Materials XV*.

És un fet estrany, en tot cas. Es vol recordar aquí que Jaume Ayats i Xavier Roviró contenen que, fa anys, en una sessió de treball de camp es trobaren amb un cistell que contenia un bon grapat de cançons transcrits que identificaren com una recol·lecció destinada inicialment a l'Obra del Cançoner i que, després de la sorpresa, posaren en bones mans. I aclareix Roviró:²

Joan Sala Salarich (Viladrau, 1882-Sant Pere de Torelló, 1936) fou un dels més importants recollidors de cançons populars de tot Catalunya. Foren milers les peces que va anar enviant periòdicament a l'oficina de l'Obra. L'últim plec de cançons, recollides entre el 1933 i el 1936 especialment al sector de la Vola, d'on era rector, les havia d'enviar el 1936, però no ho pogué fer ja que fou assassinat a principis de setembre. Era una recol·lecció de 427 peces, amb transcripció de lletra i música, que ara es troben a l'Arxiu Sala del Centre de Promoció de la Cultura Tradicional i Popular Catalana (CPCTPC). El volum XVIII dels *Materials* és dedicat a Mn. Sala.

Potser quelcom semblant va passar. Una hipòtesi és que Ramon Morey conservà els apunts de les lletres, informants i llocs; i va tenir problemes que retardaren la redacció de la Missió. Samper va passar el material musical a net, tot

² Mail de Xavier Roviró a Bàrbara Duran (3.05.2023).

esperant que Morey completaria aquesta informació. En un moment donat, està clar que Samper va decidir enviar a les oficines de l'Obra del Cançoner les cançons ben copiades i transcrits, però sense cap més informació: manquen, com s'ha dit, indrets, informants, dates i tots els petits aclariments que Samper solia fer sobre significat de paraules o apunts musicals.

També és molt clar que al final del quadernet 17 i a les carpetes de lletres les anotacions són difícils de seguir, remetent a molts fonogrames i solament la persona que escrivia podia entendre fidelment allò apuntat. Hi ha ratlladures i canvis de número molt sovint (Fig. 1). Potser Morey necessités alguns aclariments per redactar la memòria final i no es pogué coordinar amb Samper. En tot cas, l'objectiu d'aquest treball és esmenar, en part, la pèrdua de la memòria escrita de la Missió del 1932 a Mallorca i completar la informació que es tenia fins ara d'aquest període.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- HOPPIN, Richard (1978): *Medieval Music*, New York, W. W. Norton, p. 104-105.
- MASSOT, Josep (1995): *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials. Volum V. Història de l'Obra del Cançoner i complement a l'inventari de l'arxiu*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 205.
- (ed.) (2005): *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials. Volum XV. Memòries de missions de recerca per Joan Amades; Andreu Ferrer; Xavier Gols*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 35-53, 55-87, 87-136.
- (2021): *Caçadors de cançons. Les missions de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 193.

ARXIVS CONSULTATS

BIBLIOTECA BARTOMEU MARCH (Palma)

Fons Baltasar Samper: Lligall 3 de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

DIRECCIÓ GENERAL DE CULTURA POPULAR I ASSOCIACIONISME CULTURAL. DEPARTAMENT DE CULTURA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

Fons de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, carpetes C-152, C-217, C-218, B-11. F-62 i F-64/71.

LA PARTICIPACIÓ D'ÀNDREU FERRER EN L'OBRA DEL CANÇONER POPULAR DE CATALUNYA

Margalida Coll Llompart
Universitat de les Illes Balears
Grup de Recerca en Etnopoètica de les Illes Balears

El projecte de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC) emergí a la primèria de l'any 1922 de la mà del mecenes Rafel Patxot amb la finalitat de crear un corpus musical de les cançons populars (Oriol 2014). Des de bon principi, l'OCPC va incorporar materials procedents de les illes per mitjà de diversos concursos, però no fou fins a l'estiu de 1924 que la institució inicià una sèrie de missions de recerca per terres illenques. Aquestes recerques es repetiren, amb alguna interrupció, fins a l'estiu de 1932 i abastaren les illes de Mallorca, Menorca i Eivissa i Formentera. El musicòleg Baltasar Samper les capitanejà juntament amb col·laboradors illencs, d'entre els quals destaca la participació d'Andreu Ferrer i Ginard.

Andreu Ferrer, mestre mallorquí i folklorista, havia residit gairebé deu anys a Menorca i per tant, n'era un bon coneixedor i hi tenia contactes, com el músic migjorner Francesc Pons Pons conegut com Mestre Xico Xumeta. Ferrer va participar en tres de les set recerques que es feren a les Illes: 1924 (Mallorca), 1927 (Mallorca i Menorca) i 1932 (Menorca i Mallorca).

Ferrer tenia sòlids coneixements musicals i ja des de ben petit va participar en un cor infantil del convent de Sant Antoni de Pàdua de la seva vida natal, Artà, i també ingressà en el convent de Sant Bonaventura de Llucmajor. Al llarg dels anys va aprendre solfeig i a tocar instruments diversos, com el piano, el clarinet i el violí. A l'edat adulta va dirigir una orquestra i va ser professor de música i organista, així mateix va compondre una marxa fúnebre; activitats que sempre compaginà amb l'exercici de mestre nacional.

Una vegada acabats els estudis de magisteri a Palma (1905), el seu primer destí, com a mestre interí, fou a l'escola des Migjorn Gran (Menorca). En aquella època Ferrer va rebre la visita de Jaume Oliver i Castanyer, bibliotecari en el Foment del Treball Nacional de Barcelona, qui li demanà que recollís i li trametés cançonetes de Menorca per a la seva col·lecció de cançons de terres de parla catalana. Ferrer s'hi va engrescar i li envià una sèrie de reculls. Es veu que hi va prendre afició i, temps després, Andreu Ferrer participà en el Certamen de Folklore de l'Ateneu Científic i Literari de Maó en 1912, presentant-hi un recull de vuit-centes quartilles titulat «Recull de Folklore Menorquí». Ferrer va rebre l'accèssit i el premi del certamen fou per al menorquí Francesc Camps i Mercadal. El recull de Ferrer va ser la font de molts dels materials que posteriorment va publicar a les revistes que dirigí: *Llum Nova*, *Llevant*, *Tresor dels Avis*; així com de l'obra *Cançonetes menorquines* publicada en 1922.

A la seva revista d'etnografia i folklore *Tresor dels Avis*, Ferrer es feu ressò dels concursos de folklore per a l'OCPC i n'explicava les bases per participar-hi, les normes i els premis:

«Cançoners Populars de Catalunya». Concurs ... Any 1922», *Tresor dels Avis*, a. I, núm. 8 (agost de 1922), p. 123-127 [Cartell: Premis, bases i «NORMES GENERALS PER A LA RECOLLIDA DE CANÇONS I DE TOTA MENA DE MÚSICA POPULAR»].

«Cançoners Populars de Catalunya». Concurs -- Any 1924», *Tresor dels Avis*, a. II, núm. 22 (1924), p. 156-159 [Cartell: Premis i bases].

1. La primera missió de recerca a les Illes Balears (1924)

En el mes d'agost de 1924, Baltasar Samper arribà a Mallorca per dur a terme la primera missió de recerca a les Illes que començà a Palma el 4 d'agost de 1924 i acabà dia 30 de setembre a Valldemossa (Samper 1929). La recerca es va dur a terme a una sèrie de localitats amb nuclis poblacionals diversos: Alcúdia, Ariany, Artà, Biniagual, Biniali, Binissalem, Caimari, Capdepera, Consell, Fornalutx, Inca, Lloret de Vista Alegre, Maria de la Salut, sa Pobla, Pollença, Port de Pollença, Sencelles, Sant Joan, Santa Margalida, Sineu, Sóller, Son Roca i Vilafranca.

Prèviament a l'inici d'aquesta missió, Andreu Ferrer havia contactat de manera epistolar amb Baltasar Samper per oferir-li la seva col·laboració així com també cedir-li material que ja tenia recopilat. En una carta de resposta, Samper¹ li agrai els oferiments i li recomanà que presentàs els materials que tenia recollits al Concurs de Cançoners Populars de Catalunya. Així mateix, li agraià si els ajudava en relació amb als itineraris a seguir per aprofitar bé el temps i per totes aquelles coses que els pogués facilitar la collita.

Arribat a Mallorca, Samper va estar acompanyat en un primer moment per l'escriptor i poeta mallorquí Miquel Ferrà i quan visitaren Artà es varen trobar amb Andreu Ferrer, i a continuació seguiren a Cala Ratjada i Capdepera. De manera sobtada, Ferrer va haver de substituir Ferrà, qui hagué haver d'abandonar la missió a causa de la malaltia del seu pare. Samper i Ferrer tornaren a Artà i d'allà partiren cap a Sant Joan, Vilafranca, Maria de la Salut, Santa Margalida, Ariany, Caimari, Sóller, Fornalutx, Sa Pobla, Pollença i Alcúdia. A partir d'aquesta darrera població, Andreu Ferrer no va poder continuar, segurament per mor que havia d'atendre els seus alumnes de l'escola d'Artà, i Samper prosseguí sol la recerca per Binissalem, Borneta, Son Gelibert, Lloret de Vistalegre, Biniali, Consell, Inca i Valldemossa i algunes jornades va estar acompanyat pels mestres Ramon Morey i Llorenç Duran (Fig. 1).

En una carta datada el 23 de setembre de 1924 Samper va escriure a Ferrer: «Us he enyorat molt. Ha vingut amb mi alguns dies el fill d'en Miquel Duran; altres

¹ Carta amb data 18 de juliol de 1924. Arxiu privat Ferrer-Artigues

Fig. 1. Madò Picon (Maria Estelrich) amb Andreu Ferrer (1927):
<<http://hdl.handle.net/10687/451939>>.

he anat tot sol», i li explicava els llocs visitats durant aquests dies i la quantitat de materials recollits. També li demanava si podria tenir cura del fonògraf que era a la fonda d'Artà i que per mitjà d'un ambulant de Correus seria traslladat a Palma. El material era delicat i estava format pel fonògraf, un paquet de cilindre i les bovinetes. Samper li demanava que advertís que només es podia agafar el fonògraf per l'anell de la caixa. En aquesta segona carta ja s'advertia el tracte familiar i afectuós de Samper cap al seu company de recerca. Tres dies després, Samper novament va escriure a Ferrer per informar-lo que el dia següent l'ambulant de Correus havia de recollir el fonògraf, li demanava a Ferrer que el transportàs, amb totes les precaucions, a l'estació de tren i que si li calia l'ajuda d'alguna persona, la pagàs

i que Samper ja li abonaria més endavant. També li comunicà que li enviaria les impressions de Barcelona sobre aquesta primera missió de recerca.

La collita de la primera missió va ser significativa, atès que es pogueren recopilar 649 «cançons i músiques populars», alhora que es va fer palès que aquesta no seria l'única missió de recerca ja que quedava molt de cabal per recollir. Baltasar Samper redactà la crònica de la missió que va ser publicada al volum III de *Materials*, juntament amb la selecta dels materials recollits per la missió Samper-Ferrà 1924 en què sols s'hi inclogueren 82 peces musicals. Samper constatà que «la cançonística de les Balears es presentava amb una personalitat particular, força diferenciada i ben definida, que de segur es faria remarcar amb especial atenció dins el Cançoner de Catalunya.»

En una altra lletra, amb data 6 d'octubre de 1924, Samper escrigué a Ferrer que la missió «era cada dia més celebrada i que semblava que a Barcelona havien descobert Mallorca». També comentà que les missions de Catalunya no varen poder fer-se com altres vegades i que no es tenia notícia de la missió de València. A més animava Ferrer a presentar els materials que tenia de Menorca i assegurava que farien «impressió».

Poc temps després, Ferrer va presentar al Concurs convocat per a l'OCPC dos reculls de cançons, un de Mallorca i l'altre de Menorca, de títol «Cançons mallorquines» i «Cançons populars de Menorca. Lema: de l'avior».²

2. La missió de recerca de 1927

Ferrer novament participà en la quarta missió de recerca a les Illes que va tenir lloc entre el 31 de juliol i l'11 d'agost de 1927 (vegeu Samper 1998 i Sans-Coll 2012). En aquesta ocasió la missió estava programada per realitzar-se a Mallorca i a Menorca. En una primera fase, Samper acompanyat per Ramon Morey, visitaren Felanitx i Alaró (Mallorca). De dia 11 d'agost fins a l'11 de setembre, Samper i Andreu Ferrer varen partir cap a Menorca. A dia d'avui no s'ha pogut trobar la crònica de l'eixida, de la qual Ferrer era l'encarregat de redactar. Tot i així, es pot reconstruir el calendari que seguiren els missioners a l'illa menorquina gràcies als arxius microfilmats de la Biblioteca de Catalunya i de la part que es publicà al Volum III dels *Materials* de l'OCPC a cura de Josep Massot i Muntaner.

Pel que fa al calendari de la missió, durant els mesos d'agost i setembre de 1927 es visitaren els següents llocs: diumenge 14 d'agost, Sant Lluís; diumenge 21 d'agost, Sant Climent; dimecres 24 d'agost, es Migjorn Gran on transcrivieren les cançons i els balls durant 4 dies (fins al dia 28). Dilluns 29 d'agost, Mercadal i tornaren a es Migjorn Gran. Dimarts 30, dimecres 31 d'agost i dijous 1

² En una carta adreçada a Serra i Pagès, datada el 13 de maig de 1925, Ferrer l'informà que els reculls 22 i 19 del Concurs del Cançoner Popular de Catalunya d'aquell any eren seus i que havien estat premiats.

Fig. 2. Ferrer amb madò Beneta en el pati de la sinia de Barbarossa (1927). Col·lecció familiar de Rafel Vidal Quintana.

de setembre, Fornells. Divendres 2 de setembre, Alaior. Dissabte 3 de setembre, es Migjorn Gran i Ferreries. En aquesta darrera localitat varen romandre fins al dilluns 5 de setembre. Dimarts 6 i dimecres 7 de setembre: Ciutadella i partiren cap a Alaior on van romandre fins al dia 8 de setembre

El resultat d'aquesta quarta missió de recerca realitzada a Mallorca i a Menorca va ser de 492 peces, 465 cançons curtes, 160 lletres sense melodia i, a més, es recolliren 33 transcripcions de fonogrames (Fig. 2).³

A la revista *Tresor dels Avis* (1922-1928), Andreu Ferrer hi va publicar un article titulat «Recerca folklòrica» en el qual explicava la missió de recerca per a l'OCPC que Baltasar Samper i ell mateix havien dut a terme a la comarca del Llevant de Mallorca i a Menorca a l'any 1927. La collita fou abundant i els missioners acordaren que tornarien en una altra missió a Maó, Ciutadella i Alaior perquè hi havia molt de material per arreplegar:

Fa alguns anys que'l «Cançoner popular de Catalunya» envia els seus missioners a fer la recollida de les cançons que queden encara escampades entre la gent de la nostra regió. En-

3 La publica en línia per Rafel Vidal i Quintana: <<http://menorcaimatgesdenprimer.blogspot.com/2014/01/mao-ferrer-ginard-i-b-samper-amb-mado.html>>. Vegeu la mateixa foto a Calaix: <<https://calaix.gencat.cat/handle/10687/452449>> [Consultes: abril de 2023].

guany han estat designats per aqueixa missió el musicòleg D. Baltasar Samper i el Director d'aqueixa revista D. Andreu Ferrer.

Sortiren dia 11 de Agost cap a Menorca aont recorregueren tots els pobles de l'illa i en regressaren dia 10 de Septiembre, continuant la tasca en la Comarca llevantina de Mallorca.

La replega feta a Menorca fou interessantíssima i numerosa. Se tracta d'unes siscentes cançons variades de les quals a prop de quatrecentes tenen una tonada pròpia i ben escaient. Hi hi [sic] qualque melodia deliciosa i la part literària de les cançons en general és molt completa. Se veu que a Menorca el cant popular típic es ben viu encare, perquè dins cada població se poden trobar molts de cantaires que saben les mateixes cançons més o menys variades.

Deixaren per acabada la tasca de replega en les petites viles de la pagesia de Menorca, però quedaren les poblacions grans, Mahó, Ciutadella i Alahor que hauràn d'esser objecte d'una visita prolongada ja que una exploració feta a cada una de elles ha permès veure que és encara abundantíssim el cabal folklòric que guarden (Ferrer 1927a).

A la revista artanenca *Llevant* Andreu Ferrer publicà «El nostre folklore» en el qual donava compte de la missió de recerca i de com havien impressionat les dotzenes de cilindres amb les tonades de xeremies, de flabiol i cançons de ball, mateixes i copeos, així com també una partida de cançons cavalleresques ben escaients. També expressava amb orgull que la vila d'Artà constàs en la gran obra del «Cançoner Català»:

De retorn de Menorca és estat cinc dies a la nostra vila el musicòleg D. Baltasar Samper el qual junt amb el Director d'aquest periòdic ha seguit aquí la recolecció del nostre folklore musical: Ha impresionats algunes dotzenes de cilindres amb les tonades de xeremies, de flabiol, i cançons de ball, mateixes i copeos, com també han aplegades una partida de cançons cavalleresques ben escaients. Així la nostra vila figura en la gran obra del «Cançoner Català» que s'està reunint (Ferrer 1927b).

Així mateix la *Revista Musical Catalana (RMC)* d'aquell mateix any es feu ressò del fet que a Menorca els missioners trobaren material cançonístic abundant i d'un caràcter significativament diferent al de Mallorca; així mateix, hi trobaren cançons «romancesques amb fesomia ben catalana»:

... el fons cançonístic del seu arxiu [OCPC] va creixent en proporcions meravelloses mercès a la gran quantitat de documents de música popular que cada any aporten a l'Obra les missions de recerca per ella organitzades i trameses, i que, amb més intensitat, actuen la temporada estiuenca.

Diem amb més intensitat perquè en tot temps de l'any s'aprofiten amb bon èxit les avinenteses que es presenten de recollir cançons o toques populars [...].

Però, ultra aquesta intermitent aplega de materials, en els mesos d'estiu és quan la recollida de cançons i música popular esdevé particularment intensa i contínua [...].

En Baltasar Samper ha continuat la seva exploració per terres de Mallorca, iniciada fa alguns estius. Ha fet, acompanyat d'En Ramon Morey, missió de recerca a la banda d'Alaró que presenta, cançonísticament i tot, trets diferencials de la resta de l'illa daurada. Finida amb aquesta primera part de la missió d'enguany la recerca de la major part de Mallorca, ha anat, en companyia de N'Andreu Ferrer, a recollir cançons i músiques a Menorca. Contra

el que podria pensar-se, aquesta illa té un capital interès en matèria cançonística, tant en ço que pertoca a l'abundor de documents aplegats com al caràcter que aquests presenten, absolutament distint del de les cançons de Mallorca. Reapareixen a Menorca les cançons romancesques amb fesomia ben catalana; i ha estat una veritable troballa l'aparició a Menorca d'un romanç de procedència baleàrica que no s'era trobat en tot Mallorca. L'aplec de materials és també ben quantiós i enriqueixen la Crònica d'aquesta missió les abundoses i curioses fotografies de subjectes cançonaires que els missioners han anat fent i les quals situen plenament el lector en aquella terra privilegiada i característica (RMC 1927).

Temps després, en el mes de març de 1928, Ferrer realitzà un viatge a Barcelona on va visitar els folkloristes Rossend Serra i Pagès, Joan Amades, Aureli Capmany, Valeri Serra i Boldú, Sebastià Farnés, Maria Baldó de Torres i Sara Llorens de Serra. Aquesta visita havia sorgit arran de les col·laboracions de folkloristes catalans en la revista de folklore *Tresor dels Avis*, així com de la participació per part de Ferrer en certàmens i com a missioner per a l'OCPC. Aquesta sortida a la Ciutat Comtal va ser relatada en un article de *Tresor dels Avis* amb el títol «El folklorisme a Barcelona» (Ferrer 1928). Amb tot, també hi explicava la comesa que duïen a terme les diverses entitats Club Muntanyenc, Ateneu Enciclopèdic Popular, Centre Excursionista de Catalunya i l'Arxiu d'Etnografia i Folklore; i com Rafel Patxot i Jubert actuava de mecenes de la cultura catalana mitjançant la Institució Patxot. Finalment, escrivia sobre el treball de recopilació, recerca i divulgació realitzat per l'Esbart Folklore de Catalunya així com de l'organització i funcionament de les missions de recerca per a l'OCPC.

3. La missió de recerca de 1932

Aquesta fou la setena missió de recerca que Baltasar Samper realitzà a les Illes Balears. Andreu Ferrer havia deixat la seva vila natal i ja feia alguns anys que residia a Palma, així que dia 17 de juliol de 1932 anà fins a Alcúdia per reunir-se amb Samper «per començar l'endemà matí mateix la tasca de recerca a Maó i Ciutadella» que deixaren sense acabar en la missió de recerca anterior, l'any 1927 (Ferrer 2005).

En arribar a Menorca, tot seguit s'instal·laren a Ciutadella, on varen fer treball de camp fins al dia 25 de juliol. L'horabaixa d'aquell dia es traslladaren a Maó amb autobús, on trobaren moltes dificultats i on Samper es trobà malalt de l'estómac, no obstant això varen poder transcriure-hi les peces «més interessants de les recollides a Menorca». D'aquesta manera constataren que a Maó hi havia moltes cançons i de molt bones i es «desfé la idea preconcebuda de que Maó estava eixut de cançons»; ben a l'inrevés, n'hi havia «moltes i bones». Andreu Ferrer va ser l'encarregat de redactar la memòria de la recerca a Menorca.

El 29 de juliol a la nit prengueren altre cop el vaixell cap a Palma, on Samper va haver de reposar uns quants dies abans de reprendre, juntament amb Ramon

Morey, «les tasques a l'interior de Mallorca». Ferrer els desitjà «més sort i bona collita que la que hem tingut a l'illa menor». Així i tot, la collita va ser de 122 peces, la major part de les quals era amb «tonada». Morey s'encarregà de redactar la memòria de la missió a Mallorca, però a diferència de la de Ferrer que sí es conserva, la de Morey encara no ha estat trobada. Aquesta va ser la darrera missió de recerca que Baltasar Samper va realitzar a les Illes Balears.

4. Cloenda

La col·laboració que Andreu Ferrer va fer amb l'OCPC posa en valor la seva faceta de folklorista i la seva experiència en el treball de camp. Tenia gran interès per projectes culturals, tant és així que en va promoure i va participar en tots aquells en què va poder al llarg de la seva vida, tant a les Illes com al Principat. Va ser el col·laborador habitual de Samper en les missions a Menorca a causa de ser un bon coneixedor de l'illa i de tenir relació amb persones que podien facilitar les tasques de recerca, a més també va acompanyar Samper en eixides per Mallorca. Així mateix, també cal posar en valor els seus coneixements de música que li permeteren col·laborar amb solvència en les diferents missions.

Mestre Ferrer era una persona valorada i recordada a Migjorn Gran i tant és així que en complir-se cinquanta anys de l'arribada al poble va rebre un homenatge honorífic (18 de juliol de 1956) en recordança de la seva tasca educativa i cultural a la localitat. Actualment és fill adoptiu de Migjorn i una plaça de la localitat du el nom de *Mestre Andreu Ferrer*.

És remarcable el valor de les set missions de recerca en terres illenques que aportaren una gran quantitat de materials rics i diversos a l'OCPC i posaren veu i imatge a tantes persones anònimes que accediren a participar-hi (Massot 1999; Valriu-Garí 2017).

És rellevant també l'interès que generen les missions de recerca en el sentit de fer-ne estudis posteriors, Caterina Valriu ha estat tutora de treballs acadèmics d'alumnes de la UIB (treballs fi de grau i de màster) en què s'han analitzat les missions de recerca realitzades a localitats de Mallorca: Manacor, Pollença, Porreres, Algaida, Pina i Randa.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- FERRER, Andreu (1927a): «Noves. Recerca folklòrica», *Tresor dels Avis*, a. VI, núm. 9 (setembre de 1927), p. 72.
- (1927b): «El nostre folklore», *Llevant*, núm. 405 (20 de setembre de 1927), p. 4.
- (1928): «El folklorisme a Barcelona», *Tresor dels Avis*, a. VII, núm. 17 (maig de 1928), p. 129-136.
- (2005): «Memòria de la missió de recerca de cançons i músiques populars realitzades

- per Baltasar Samper i Andreu Ferrer a Menorca, del 17 (de) al 29 de juliol de 1932, per comanda de l'Obra del "Cançoner Popular de Catalunya" i «Selecta dels materials recollits per la missió Samper-Ferrer-Morey de juliol-setembre de 1932», dins Josep MASSOT (ed.), *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials. Volum XV. Memòries de missions de recerca per Joan Amades; Andreu Ferrer; Xavier Gols*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 35-136.
- MASSOT, Josep (1999): «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i les Illes Balears», a *Semblances i comentaris*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 287-326.
- ORIOI, Carme (2014): «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, un gran projecte de país», *Serra d'Or*, núm. 649 (gener de 2014), p. 24-27.
- RMC (1927): «Obra del "Cançoner Popular de Catalunya". Missions de recerca», *Revista Musical Catalana*, núm. 285-286 (setembre-octubre de 1927), p. 280-281.
- SAMPER, Baltasar (1929): «Memòria de la missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada pel mestre Baltasar Samper i en Miquel Ferrà llicenciat en Filosofia i Lletres [amb Andreu Ferrer] a l'illa de Mallorca del dia 4 d'agost al 30 de setembre de 1924 per comanda de l'Obra del "Cançoner Popular de Catalunya" i «Selecta dels materials recollits per la missió Samper-Ferrà 1924», dins *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials. Volum III. Memòries de missions de recerca, Crònica, per Just Sansalvador i Cortès; Barberà-Bohigas; Joan Tomàs; Baltasar Samper; Joan Puntí i Collell, prev.*, Barcelona, Fundació Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera, p. 291-427.
- (1998): «Memòria de la missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada per Baltasar Samper, Ramon Morey i Andreu Ferrer per terres de Mallorca i Menorca del 31 de juliol al 17 de setembre de 1927 per comanda de l'Obra del "Cançoner Popular de Catalunya" i «Selecta dels materials recollits per la missió Samper-Morey-Ferrer 1927», dins Josep MASSOT (ed.), *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials. Volum VIII. Memòries de missions de recerca per Joan Just-Josep Roma; Joan Amades, Baltasar Samper*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 291-399.
- SANS, Natàlia (2002): «Andreu Ferrer: les cançons amb música», *Revista de Menorca*, tom 86 (II) (juliol-desembre de 2002), p. 59-66.
- SANS, Natàlia; COLL, Margalida (2012): «Andreu Ferrer i Ginard i les cançons que recollí a Menorca en 1927», dins Josep TEMPORAL i Laura VILLALBA (eds.), *La recerca folklòrica: persones i institucions*, Alacant/Càller, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert/Arxiu de Tradicions de l'Alguer, p. 233-247.
- VALRIU, Caterina; GARÍ, Catalina-Maria (2017): «Les missions de recerca de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya a les Illes Balears: Folklore i aventura», dins Lluís Xavier FLORES i Joan-Lluís MONJO (eds.), *Excursions, viatges, migracions: Etnopoètica i mobilitat humana*, Barcelona, Grup d'Estudis Etnopoètics de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, p. 49-60.

LA MISSIÓ DE BALTASAR SAMPER I RAMON MOREY A LES PITIÜSES L'ANY 1928: CONTEXTUALITZACIÓ SOCIAL DELS MATERIALS RECOLLITS

Jaume Escandell Guasch
Consell Insular de Formentera

Durant els mesos d'agost i setembre de 1928 Baltasar Samper i Ramon Morey realitzaren una missió de recerca de cançons a les illes d'Eivissa i Formentera per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC). Els materials que recopilaren constitueixen una font de primer ordre i d'absoluta referència per a l'estudi dels cants de tradició oral de les Pitiüses. Però resulta necessari contextualitzar aquests materials, ja que l'anàlisi del dietari de camp d'aquesta missió i investigacions més recents revelen que les cançons romancesques que els dos investigadors cercaven –seguint les directrius marcades des de l'OCPC– constitueixen en realitat una categoria concreta dels cants de tradició oral de les Pitiüses poc valorada pels mateixos informants i d'una rellevància social que en aquells anys ja era més bé escassa.

1. *La missió a les Pitiüses*

Les feines de recerca de Baltasar Samper i Ramon Morey a Eivissa i Formentera l'any 1928 per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya s'emmarquen dins de la missió que els dos investigadors varen dur a terme aquell mateix estiu a les Illes Balears, entre el 7 d'agost i el 27 de setembre, a les illes de Mallorca, Eivissa i Formentera. Menorca no es va incloure en la campanya, segurament pel fet que l'any anterior, el 1927, ja s'havia realitzat una missió en aquesta illa.

La recerca a les Pitiüses es va iniciar el 13 d'agost, quan Samper i Morey s'embarcaren a Palma per anar cap a Eivissa, on arribaren a darrera hora de la tarda. L'endemà, dia 14, aprofitaren el matí per visitar dues personalitats clau i estratègiques per a la seua feina: Salvi Huix i Miralpeix, nou administrador apostòlic d'Eivissa des d'octubre de 1927, i Isidor Macabich, canonge arxiver de la Catedral d'Eivissa i folklorista que va posar a disposició dels investigadors els materials de cançons que ell mateix havia anat recollint al llarg dels anys.

La visita al nou administrador apostòlic, Salvi Huix, va resultar de vital importància per al bon desenvolupament de la missió de Samper i Morey, ja que immediatament va enviar missives de presentació als rectors de les parròquies rurals de l'illa d'Eivissa per d'explicar-los la missió de recerca dels dos investigadors i per demanar col·laboració a l'hora de buscar, entre els habitants de les parròquies, aquelles persones que podrien tenir un millor coneixement de les cançons que cercaven Baltasar Samper i Ramon Morey.

Aquesta ajuda va esdevenir rellevant en el procés de feina, tenint en compte la dispersió dels habitatges al llarg del territori com a característica demogràfica

de les Pitiüses, amb un poblament repartit en cases aïllades construïdes sobre les hisendes i no aglutinades en nuclis de població com succeïa majoritàriament a Mallorca i Menorca.

A partir de la tarda del dia 14 d'agost, iniciaren el recorregut per les diferents parròquies de l'illa d'Eivissa, feina que els va ocupar fins al 15 de setembre. D'aquesta manera, recorregueren la totalitat de les parròquies de l'illa: Sant Jordi de ses Salines, Sant Francesc de s'Estany, Sant Josep de Sa Talaia, Sant Agustí des Vedrà, Sant Antoni de Portmany, Sant Rafel de Forca, Santa Agnès de Corona, Sant Mateu d'Albarca, Sant Miquel de Balansat, Santa Gertrudis de Fruitera, Sant Llorenç de Balàfia, Sant Joan de Labritja, Sant Vicent de sa Cala, Sant Carles de Peralta, Santa Eulària des Riu i Jesús.

El 15 de setembre Ramon Morey tornà cap a Mallorca per reincorporar-se com a mestre a l'escola de Binissalem, de manera que Baltasar Samper va continuar tot sol les feines. Així, els últims dies de la missió, del 15 al 18 de setembre, es va desplaçar a Formentera, on va visitar les parròquies de Sant Francesc Xavier i del Pilar de la Mola.

El dia 18 a la tarda, Samper va retornar cap a Eivissa i l'endemà, dia 19 a la nit, va embarcar de nou cap a Mallorca, on continuà la missió encara alguns dies més.

2. El repertori cercat i el repertori trobat

L'objectiu de l'Obra del Cançoner i de les diferents missions de recerca en què s'articulava era recollir, estudiar i publicar les cançons populars de les terres de parla catalana. Però existia un interès especial per aquelles manifestacions de faïçó més antiga, de temàtica cavalleresca i hagiogràfica que es podien lligar més fàcilment amb un suposat origen situat cronològicament a l'edat mitjana.

Aquest repertori preferent, que Samper sol denominar *cançons romancesques*, acabava emergint de boca de les informants d'arreu de les Pitiüses –pràcticament sempre eren dones–, tot i que sovint resultava necessari explicitar el títol o els primers mots perquè les cantadores identifiquessin el que realment cercaven Samper i Morey. D'aquesta manera, recolliren nombroses versions de *L'Escrivaneta*, *La carta de navegar*, *El testament d'Amèlia* o *La dama d'Aragó*, entre moltes altres.

Una vegada salvat aquest primer escull –el de poder fer emergir el repertori que realment cercaven–, aviat toparen amb una nova realitat imprevista: el fet que es tractava d'un repertori que habitualment no es cantava sinó que únicament es recitava. I així ho va reflectir Samper en el dietari de camp, a través de descripcions com la següent, referida a Sant Jordi de ses Salines, del dia 15 d'agost:

A la tarda hem tornat a Sant Jordi i hem anat dret a Ca na Palleva. N'Esperança Orvai ja ens esperava. Es veu que ha repassat les cançons romancesques, que comencen a sortir a raig:

«Testament d'Amèlia», «La Porquerola», «La carta de navegar», etc. Demanem les tonades i n'Esperança ens assegura que aquestes cançons no es canten. Són, diu, per a recitar. Amb tot, de vegades hi posa una tonada i les cantusseja (Samper-Morey 2000: 24).

O aquesta altra, corresponent a la zona de Cala Llonga (Santa Eulària des Riu), del dia 2 de setembre:

A «Can Tanques» hem trobat na Maria Mari i Mari amb la seva família, que ens han fet molt bona rebuda. L'ambaixada d'en Toni [Clapés, «Xumeu»] ens ha preparat admirablement la visita. Hem començat immediatament a escriure cançons, dictades per na Maria, i hem fet un aplec interessant. Llàstima que les tonades siguin tan escasses i insignificants. Na Maria n'utilitza una de senzillíssima per a totes les cançons que dicta, i encara és el curiós esquema que s'aplica en el país a les cançons de tambor, car aquelles altres cançons ella creu que no tenen tonada i són per a recitar simplement (Samper-Morey 2000: 60).

La missió de les Pitiüses de 1928, per tant, seguia les directrius de feina definides per l'OCPC. Però el bon criteri analític i la feina rigorosa de Baltasar Samper permeteren recollir i documentar, a més, altres materials musicals i manifestacions cantades que en altres missions es descartaven de manera sistemàtica.

Així, a les Pitiüses també es documentaren les caramelles de Nadal, el ball, una mostra significativa de sonades de flauta i tambor interpretades per alguns dels sonadors més rellevants d'Eivissa en aquells moments i, sobretot, un conjunt representatiu del repertori que els informants realment consideraven com a cançons i més valoraven: les cançons de tambor.

Samper va reflectir de manera precisa moltes de les principals característiques d'aquest repertori de cançons de tambor, que va trobar especialment viu a la part sud i oest de l'illa d'Eivissa, per on s'inicaren les feines del treball de camp. Una vegada més, alguns fragments del dietari de camp resulten ben aclaridors, com aquest del dia 16 d'agost de 1928, corresponent a Sant Jordi de ses Salines:

Quan hem acabat la tasca amb na Catalina, el mossènyer ha demanat al seu pare que ens fes conèixer l'estil de cantar propi del país. El bon Francesc no s'ha fet pregar. Calia un tambor, per a acompanyar-se, però a manca de tambor, ha agafat l'«almud» i un bastonet per a colpejar-lo. Ens fa observar que l'«almud» serveix sovint als cantadors, quan no disposen de tambor i, sobretot, quan duen dol. Hem escoltat amb gran interès el fragment de cançó que en Francesc Ramon ens ha dit. La tonada que ha fet és molt imprecisa, més aviat un recitat lent, dins un interval aproximadament de 4a. Els versos són agrupats de dos en dos. En començar el primer de cada grup –dos versos són *un mot* de cançó–, la veu puja al límit superior i descendeix, sense una norma precisa, sovint per intervals indecisos que no seria possible fixar, fins al límit inferior, on el cantador interromp la lletra per fer la *redoblada*, mena de *trino* que es fa repetint la síl·laba *ie* (*ie-ie-ie-ie...*). L'entonació sol ésser molt baixa, les *redoblades* són curtes o llargues, a gust del cantador; però és costum que les que coincideixen amb la *tornada* de la cançó siguin llargues.

Les lletres d'aquestes cançons són modernes, i la major part de les que corren són d'autors coneguts, que tenen molta d'anomenada entre la gent del poble. N'hi ha de narratives, que es

refereixen a algun fet ressonant; còmiques, de crítica intencionada, etc. Les que més abunden són, però, les amoroses, el tema de les quals és, freqüentment, la queixa d'un galant que es creu desdenyat. Solen ésser molt prolixes, plenes de filosofia complicada, de vegades, i de repeticions obstinades de les mateixes idees i imatges. Els cantadors i cantadores abunden arreu i l'extens repertori d'aquestes composicions corre per tota l'illa i sembla que té per ara la vida ben assegurada. L'afició a les cantades és molt viva i se'n organitzen amb qualsevol motiu: unes matances, una cavada de llegums, celebracions de sants, etc. (Samper-Morey 2000: 25).

O el que segueix, de Sant Josep de sa Talaia el dia 1 de setembre:

El mossènyer ha rebut a temps el nostre avís i ens ha preparat la gent que ha de dictar-nos cançons. Hem trobat ja a la rectoria en Vicenç Marí i Sala («de Can Realet»), un home de 86 anys, admirablement conservat, cantador de fama i autor de cançons. També hi havia na Pepa Marí («de Ca Ses Arenes o Can Joan Xico»), de 83 anys, i en Francesc Prats i Ferrer («de Cas Costes») de 62. Tots tres ens han dit llarguíssimes cançons del repertori tan corrent a l'illa, però del qual ja tenim prou mostres. A les altres cançons no els donen cap importància, i encara que en sàpiguen fragments –com ha estat el cas de na Pepa Marí– es resisteixen a dir-los. En canvi, es mostren radiants de satisfacció si poden dictar-nos aquelles llarguíssimes cançons de tambor i atuir-nos amb l'allau imponent de versos que cauen damunt nosaltres com una pluja torrencial (Samper-Morey 2000: 58).

Aquests són només dues de les diverses descripcions referides a les cançons de tambor que apareixen en el dietari de camp. En qualsevol cas, resulten ben significatives a l'hora de descriure característiques i aspectes del funcionament d'aquest tipus de cant, al mateix temps que acrediten la popularitat, la presència i la rellevància social que aquestes tenien en aquells anys, en contraposició a les cançons romancesques que cercaven Samper i Morey seguint les indicacions de l'OCPC.

La major part de les cançons de tambor recollides durant la missió les varen compilar els primers dies de feina de camp. Posteriorment, el nombre disminueix, al mateix temps que s'incrementa el de balades o cançons romancesques. A Formentera, els últims dies de la missió de les Pitiüses, no es va recollir cap cançó de tambor, quan sabem que en aquesta illa la tradició d'aquest repertori era tan viva com a la part sud d'Eivissa.

Quan Samper i Morey, a l'inici del treball de camp, demanaven cançons als seus informants, aquests els oferien el que ells consideraven cançons: les cançons de tambor. Per tant, per fer aparèixer les cercades cançons romancesques es veren obligats a explicitar el nom de les composicions o a recitar algun mot perquè els cantadors les identifiquessin i les poguessin dictar. A mesura que avançava la feina i quan ja consideraren que havien recollit un nombre representatiu d'aquestes cançons de tambor, adoptaren una postura més selectiva i directament preguntaven pel repertori baladístic que interessava recollir.

3. *Els gèneres cantats a Eivissa i Formentera*

En la recerca etnomusicològica desenvolupada a Eivissa i Formentera l'any 2005 gràcies a una beca d'investigació de l'Aleshores Consell Insular d'Eivissa i Formentera, publicada finalment sota el títol *Els gèneres cantats a Eivissa i Formentera* (Marí-Escandell 2021), es defineixen, descriuen i analitzen cinc categories de cants de tradició oral en aquest territori, que són les següents: a) cançons; b) gloses, estribots i tiraloques; c) caramelles de Nadal i de Pasqua; d) passos de Setmana Santa; i e) històries i vides de sants. Aquests cinc gèneres es varen delimitar a partir de l'anàlisi del relat d'una cinquantena d'informants clau d'arreu dels territoris insulars d'Eivissa i Formentera escollits per la seua representativitat i competència reconegudes socialment en les diferents manifestacions cantades de tradició oral de les Pitiüses.

La recerca es va abordar des d'una perspectiva èmica, tot atorgant una especial importància a la conceptualització que els mateixos informants feren d'aquests cants, a la presència que tenien dins la societat i al paper que jugaven els actors que hi intervenien, per arribar, finalment, a una descripció formal de les lògiques estructurals que regien el funcionament dels diferents gèneres cantats.

Tant les cançons romancesques que cercaven Samper i Morey com les cançons de tambor que inesperadament trobaren de manera abundant a les Pitiüses es corresponen de manera clara amb dos d'aquests cinc gèneres cantats definits en la recerca de 2005: les històries i vides de sants, i les cançons, respectivament.

Començant per aquest últim, les cançons es poden definir com un gènere narratiu extens, no improvisat i estructurat en una o més cobles, les quals es componen d'un nombre variable de mots que generalment segueixen una rima consonant en la seua part final, tot i que en alguns casos pot ser només assonant. Aquests mots són segments literaris de 7+7 síl·labes i constitueixen la unitat bàsica de mesura que fan servir els cantadors per referir-se a l'extensió de les cobles i de les cançons en general. Es tracta del gènere que tenia més rellevància social a Eivissa i Formentera, ja que és el que es cultivava i practicava més i del qual, en els inicis del segle XXI, se'n recordava un conjunt més abundós.

Les cançons es podien interpretar de dues maneres: en estil redoblat i estil glosat. En l'estil redoblat el cantador o la cantadora –ja que es tracta d'un gènere practicat tant per homes com per dones– s'acompanyava amb un tambor i aplicava l'esquema ritmicomelòdic que caracteritzava aquesta manera de cantar: una seqüència rítmica de pulsacions iguals coincidents amb les síl·labes del mot i una línia melòdica descendent a mesura que el segment literari avança, fins arribar a una 4a justa per sota del so inicial en acabar el mot, moment en què s'insereix la redoblada, just després de la darrera síl·laba tònica de la darrera paraula. La redoblada és una ornamentació de tipus iòdel en la qual s'alterna de

manera ràpida i àgil un so i la seua quinta superior. Aquest esquema ritmicomelòdic que serveix de base per a tots els cantadors, tot i que després cadascun d'ells el personalitza. Si bé Samper indicava que aquest estil es trobava estès per tota l'illa d'Eivissa, a les darreries del segle xx i inicis del segle XXI es conservava principalment al sud d'Eivissa i a l'illa de Formentera.

En l'estil glosat, en canvi, no s'aplica el recurs de la redoblada ni l'acompanyament de tambor, sinó que es basa en un repertori de tonades que el cantador o la cantadora aplica a les cançons que coneix.

Per la seua banda, les històries i vides de sants es defineixen com un gènere susceptible de ser cantat. Formalment concorda amb les cançons, ja que també són narracions versificades articulades en mots de 7+7 síl·labes. Però temàticament no constituïen composicions contemporànies, sinó balades esteses per tots els territoris de parla catalana que tractaven sobre problemàtiques que han afectat la societat al llarg de la història. Els seus protagonistes solen ser personatges simbòlics i sempre ubicats en una atmosfera atemporal. En el cas concret de les vides de sants, tenen una temàtica més específica encara, ja que es tracta d'hagiografies de sants i altres personalitats rellevants de la història del cristianisme, com sant Aleix, sant Roc, Fra Garí o sant Isidre.

Aquest gènere es practicava principalment en un àmbit domèstic i solien ser les dones, generalment d'edat madura, les que més el coneixien i transmetien, sovint com a recurs educatiu i amb finalitat moralitzant destinat als seus fills i nets. Es tracta d'un repertori que generalment no es cantava, sinó que només es recitava. I en cas de cantar-se, es feia en estil glosat (Escandell-Marí 2023).

Encara que formalment existeixen moltes similituds entre les cançons i les històries i vides de sants –en tant que segueixen una mateixa mètrica–, la principal diferència radica en l'ús social que es feia d'aquestes dues manifestacions orals. Les cançons eren el repertori que es cantava a les cantades, vetllades que s'organitzaven en cases particulars, amb assistència de veïns i coneguts, i en el transcurs de les quals cantadors i cantadores interpretaven cançons seguint tot un protocol d'intervenció ben pautat i conegut pels diferents actors. Fins aproximadament mitjan segle xx, aquestes cantades constituïen moments de socialització importants i molt valorants en una societat condicionada per una distribució de la població en cases aïllades i repartides pels territoris insulars.

Però les cançons no només s'interpretaven en les cantades. Tenint en compte que es tractava de composicions extenses, era necessari estudi i pràctica per arribar-les a aprendre, de manera que tant homes com dones solien cantar també mentre feien les feines del camp i de la casa. D'aquesta manera preparaven i estudiaven el repertori de cançons, a la vegada que modelaven una part important del paisatge sonor del camp insular.

A les cantades, en canvi, no s'interpretaven històries i vides de sants. Aquest gènere quedava restringit a un àmbit molt més domèstic, dins el mateix nucli

familiar, però mai en un ambient més formal i concorregut com era una cantada. La presència, la coneixença i la valoració d'un i altre gènere cantat eren, per tant, ben diferents.

La relació entre el nombre de balades (cançons romancesques) i cançons de tambor recollides durant la missió de les Pitiüses de Baltasar Samper i Ramon Morey no es correspon amb la presència que aquestes tenien en la societat del moment. El conjunt de les primeres supera clarament el de les segones quan, en realitat, les cançons de tambor gaudien d'una popularitat, una valoració i un prestigi que les balades no tenien.

Aquest esbiaixament de la mostra s'ha d'atribuir, com ja hem dit, al fet que les balades constituïen l'objecte principal de la missió, mentre que les cançons de tambor, per la seua temàtica contemporània i argument més terrenal, no encaixaven dins de la mateixa categoria.

En qualsevol cas, però, el recull que es va dur a terme durant la missió de 1928 constitueix una font de gran valor per a l'estudi dels diferents gèneres cantats de les Pitiüses, especialment per a les històries i vides de sants –aquestes balades o cançons romancesques–, de les quals se'n va compilar una mostra molt important. Però també per a les cançons de tambor. I més enllà dels materials pròpiament dits, el dietari de camp redactat per Baltasar Samper esdevé un document tant o més valuós encara, ja que aporta tot un conjunt de descripcions, observacions i reflexions que permeten contextualitzar cadascun d'aquests gèneres cantats i fan possible valorar de manera més exacta la importància que tenien en la societat del moment.

4. *Conclusions*

A la vista de tot l'anterior, es pot afirmar que les cançons romancesques que cercaven Samper i Morey –que es corresponen amb la categoria de les històries i vides de sants– són construccions literàries que no se solien cantar, conegudes i transmises principalment per les dones i que en els anys vint del segle xx ja tenien més aviat escassa rellevància i valoració socials.

Per contra, les cançons de tambor –que es corresponen amb la categoria de les cançons– eren construccions literàries versificades sobre fets i succeïts d'actualitat, cantades en estil redoblat o glosat, creades i interpretades indistintament per homes i dones, i amb una presència i una rellevància destacades en la societat del moment.

La missió de Baltasar Samper i Ramon Morey a les illes d'Eivissa i Formentera l'any 1928 constitueix, sense cap mena de dubte, una aportació molt notable per a l'estudi de les balades o cançons romancesques (històries i vides de sants), però la selecció de materials que es va fer en cap cas resulta representativa, proporcionalment parlant, dels cants de la societat rural pitiüsa del moment ni del concepte de cançó que els informants tenien.

No obstant això, les observacions precises i rigoroses que fa Samper en el dietari de camp contraresten aquest esbiaixament de la selecció dels materials i ofereix informacions que permeten conèixer i ponderar la importància que realment tenien en la societat d'aquells anys tant les balades o cançons romanquesques com, sobretot, les cançons de tambor.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AYATS, Jaume (2001): «El sorgiment de la cançó popular», dins Xosé AVIÑOÀ (dir.), *Història de la Música catalana, valenciana i balear*, vol. 6, Barcelona, Edicions 62, p. 12-44.
- ESCANDELL, Jaume; MARÍ, Cati (2023): «Els cants de tradició oral a les Pitiüses», dins *XXI Jornades de Cultura Popular de les Pitiüses. La cançó tradicional a les Balears avui*, Eivissa, Federació de Colles de Ball i Cultura Popular d'Eivissa, p. 29-45.
- MARÍ, Cati; ESCANDELL, Jaume (2021): *Els gèneres cantats a Eivissa i Formentera*, Eivissa, Consell Insular d'Eivissa/Consell Insular de Formentera.
- MARTÍ, Josep (2000): *Más allá del arte. La música como generadora de realidades sociales*, Barcelona, Deriva.
- SAMPER, Baltasar (1994): *Estudis sobre la cançó popular*, ed. a cura de Josep MASSOT, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SAMPER, Baltasar; MOREY, Ramon (2000): «Memòria de la missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada per Baltasar Samper i Ramon Morey a Mallorca, Eivissa i Formentera del 7 d'agost al 27 de setembre de 1928 per comanda de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya», dins Josep MASSOT (ed.), *Materials Volum X. Memòries de missions de recerca*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 11-91.

FILA-OR (ANTONI ORFILA PONS) I L'OBRA DEL CANÇONER POPULAR DE CATALUNYA

Lidia Pérez i Pérez
Universitat de València

Antoni Orfila Pons és el folklorista més oblidat de Menorca. Arraconades les seves publicacions sobre els costums, les tradicions i el folklore menorquí a la «Pàgina Menorquina» d'*El Bien Público* (Barber 1981) arran de la seva mort a la Guerra Civil espanyola, volem recuperar la seva figura i posar a l'abast del públic qui va ser Fila-Or i què representa la feina que va fer per la cultura popular de l'illa.

Antoni Orfila, també conegut per «es capellà de Llucalari», era natural de Sant Lluís (Menora). Va néixer el 1884 a la possessió de Llucalari i morí afusellat durant la guerra a Cala Figuera, després d'haver estat empresonat al vapor Atlante. La seva devoció i estima pel folklore menorquí feu que publicàs més de mil quatre-cents ítems a la «Pàgina Menorquina» i tenim constància que hi ha molt més material inèdit. Estam, doncs, davant un dels grans folkloristes de Menorca que cal conèixer i revalorar.

Pel que fa a la relació entre Fila-Or i l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC), que hi aprofundirem cap al final de la comunicació, sabem que hi va aportar gloses i que organitzava glosades al Centre Catòlic a fi de fer xarxa entre els glosadors de Menorca a la vegada que transcrivia el material que cantaven. No tenim la certesa fins a quin punt va aportar a l'OCPC, així i tot, el que hi pogué contribuir no deixa de ser important.

1. *Antoni Orfila Pons: un resum biogràfic*¹

Començam, doncs, amb una síntesi biogràfica de l'autor protagonista d'aquesta comunicació. Com hem dit anteriorment, Antoni Orfila Pons va néixer el 1884 a una possessió rústica de Sant Lluís (Menorca) anomenada Llucalari, en el si d'una família humil amb onze fills. Va ser capellà, músic i folklorista menorquí. Durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939), Antoni Orfila va ser empresonat juntament amb altres religiosos a bord del vaixell Atlante, que es va utilitzar com a presó flotant a Maó. Va ser condemnat a mort i posteriorment afusellat a Cala Figuera (Maó) el 18 de novembre de 1936. La seva mort va ser una de les nombroses víctimes de la repressió que va patir la societat espanyola durant la guerra.

¹ La informació d'aquest apartat és extreta del llibre *Antoni Orfila Pons: es capellà de Llucalari* (Pons 2001) escrit pel capellà i doctor en Història de l'Església Guillem Pons Pons, l'única font oficial sobre el nostre folklorista.

Des de petit, va mostrar una gran devoció pel folklore i les tradicions de l'illa, així com també una vocació per la vida religiosa. Sembla que el curs 1896-1897 ja estudiava al Seminari de Ciutadella, va ser ordenat capellà el 1911 i celebrà la seva primera missa el mateix any el dia de Sant Jordi.

Va ser director del cor de la parròquia i organista, i va introduir els infants del poble en el coneixement de la música i oferint cursos d'estiu gratuïts. Orfila també va ser un apassionat del folklore, la música i la dansa de Menorca, i va recopilar i transcriure moltes cançons populars i ballades de l'illa. Però, va signar aquestes obres amb el pseudònim de «Fila-Or».

2. *Filador del Folklore Menorquí*

Orfila creia que era rellevant recollir i preservar les tradicions i les expressions culturals populars perquè no es perdin amb el pas del temps. Considerava que el folklore era una part important de la identitat d'un poble i que la seva salvaguarda era fonamental per mantenir viva la cultura i la història d'un lloc. És per aquest motiu que va utilitzar el lema «Col·ligite fragmenta, ne periant» per a encapçalar les seves publicacions a la «Pàgina Menorquina».

El lema «Col·ligite fragmenta, ne periant» és una frase llatina que es pot traduir com «Recolliu els fragments, perquè no es perdi res». Aquesta frase es troba a l'Evangeli de sant Joan (capítol 6, versicle 12) i fa referència al moment en què Jesús multiplica els pans i els peixos per alimentar la gent que l'acompanya. Antoni Orfila va trobar aquest lema en una bracerola antiga que guardava dins l'armari on tenia els seus reculls i el va adoptar com a lema personal, ja que li semblava que reflectia la seva passió per la recopilació folklòrica. Així és com es converteix en el missatge que resumeix la seva tasca de recopilació, documentació i difusió del folklore que va explicar al diari maonès:

Animats per aquelles paraules de s'Evangeli, en que diu que després d'haver ben menjat es mils [de persones] qui seguien el Bon Jesús, en que va manar a nès deixebles que replegassin tots es troços que havien sobrat perquè no es perdessin, hem anat replegant també un dia i un altre dia, de boca en boca, ses oracions que es poble resava; molts d'ells qui no sabien llegir ni escriure. De debò que és sorprenent, perquè se veu que resa amb molta devoció, i que una generació de s'altra ha recollit tot lo que sabia, tots es trossets, perquè no se perdessin («Pàgina menorquina», 23.10.1930).

A més, el lema «Col·ligite fragmenta, ne periant» també té una relació amb el pseudònim que utilitzava Antoni Orfila, «Fila-Or». Aquest pseudònim és una inversió del seu cognom, però també pot rebre una altra interpretació relacionada amb el lema. D'una banda, fer fil o filar, en aquest context, fa

referència al procés de recopilació i estudi del folklore. Així com en el procés de filar el fil, s'ha d'anar traient els fils solts, eliminant les impureses i separant el material bo del que no ho és, com és en el procés de recopilació i estudi del folklore que també cal fer una selecció del material recollit.

D'altra banda, l'or simbolitza el valor i la riquesa que es pot trobar en les tradicions i costums populars. Com si es tractàs d'un metall preciós, en les tradicions populars hi ha un gran valor cultural que cal preservar i valorar. Per tant, el pseudònim de «Fila-Or» representa la tasca de recopilar i estudiar amb paciència i delicadesa la saviesa del poble, trobant i conservant les joies culturals que hi ha amagades en les tradicions populars.

Així, «Fila-Or» es pot interpretar com «teixeix or», «teixeix riquesa a partir de la cultura i les tradicions». Aquesta idea de teixir i entrelaçar les tradicions i els costums del poble és consistent amb la idea de recollir i no perdre cap fragment de la cultura popular, que es pot interpretar a partir del lema. Però, més enllà d'això, també té una simbologia relacionada amb la seva tasca de recopilació i estudi del folklore.

3. *Introducció en l'estudi i publicació del folklore*

Antoni Orfila va iniciar la seva tasca al voltant de l'any 1909. En aquesta època, començà recollint costums, tradicions, oracions i cançons religioses que s'havien transmès de generació en generació a través de la tradició oral. Va ser l'època també en què mantingué una relació epistolar estreta amb Francesc Camps i Mercadal, amb qui, a través d'aquesta correspondència, va compartir les seves investigacions i reflexions sobre la cultura popular de Menorca. També li demanava consell per a la recopilació de material etnogràfic. En concret, li va demanar que li enviés material sobre les tradicions i costums d'Es Migjorn Gran, el poble on Camps i Mercadal havia nascut. Al llarg dels anys, Orfila aniria ampliant la seva recopilació a altres aspectes de la cultura popular, com ara la música, les danses, les rondalles i les llegendes, entre d'altres.

Fila-Or va contribuir amb més de mil quatre-cents articles, relats, costums, tradicions, oracions, cançons i altres continguts a la secció de la «Pàgina Menorquina» d'*El Bien Público* –secció dirigida per Lorenzo Lafuente– durant el període comprès entre 1927 i 1936. A part del lema que ja hem comentat, Fila-Or solia afegir comentaris explicatius abans i/o després de cada relat o rondalla, amb l'objectiu de contextualitzar-los i donar-los una major comprensió. A més, encapçalava la secció amb el títol «Coses de la terra», en referència als costums i tradicions populars de l'illa. Aquesta dedicació i detallisme en la recopilació i difusió del folklore menorquí va ser una de les seves principals contribucions.

A més del que va publicar durant la seva vida, Fila-Or també va recopilar una gran quantitat de material que mai va veure la llum. Es coneix l'existència d'un arxiu inèdit abundant que inclou cançons, rondalles, costums, oracions, jocs i altres elements de la cultura popular de Menorca.

4. Poesia popular a la «Pàgina Menorquina» i la seva relació amb l'OCPC

Antoni Orfila va recollir i publicar a la secció del diari *El Bien Público* un total de 755 gloses, 105 cobles, 83 cançons, 59 oracions i 23 codolades. Pel que fa a les gloses, eren de glosadors desconeguts i experimentats, tant improvisades com de cas pensat. Segons Paredes i Salord (2005: 14), «el folklorista Antoni Orfila Pons [...] anomenava així “ses que s'escriuen després de fetes de cap”, i les diferenciava de les “de tu a tu” o improvisades, producte de l'enginy i l'agudesia de dos glosadors en un combat de taverna». De fet, sabem que alguns investigadors saben de l'existència de la tasca de Fila-Or, com Natàlia Sans (2002: 59): «per sort, les lletres de les cançons foren publicades a *El Bien Público*, on queda constància que foren recollides amb partitura i es fan algunes descripcions de l'aire de les cançons, del compàs, de la tonalitat, etc.», però cap d'ells l'han treballat.

En relació amb el combat de taverna, sabem de Fila-Or organitzava glosats al Centre Catòlic. Aquesta era una estratègia per facilitar la captació de gloses, és a dir, per encoratjar els glosadors a participar i compartir les seves creacions poètiques amb la comunitat. El Centre Catòlic, com a lloc de reunió i activitat cultural, proporcionava un espai adequat per a la celebració d'aquestes trobades poètiques improvisades. Organitzar glosats al Centre Catòlic en els Darrers Dies, en hivern i durant carnaval podria haver estat una forma de promocionar i mantenir viva la tradició de la glosa a Menorca, així com de fomentar la interacció i la participació de glosadors, tant novells com experimentats, en un entorn propici per a la seva pràctica. Els glosadors que hi participaven eren principalment de Maó, Sant Climent, Alaior i Sant Lluís.

En relació amb l'OCPC i les gloses que va recopilar Fila-Or, no se sap amb certesa quin material seu s'hi va incloure, però el que sí que sabem és que ell hi va participar cantant (Fig. 1).

A part de la partitura es conserva una fotografia (Grassot 2019: 78) on apareix a la missió número 30 del *Cançoner*, quarta a les Illes Balears, encarregada a Baltasar Samper i Andreu Ferrer, i també va cridar els glosadors que coneixia perquè en formessin part. Així, segurament Antoni Orfila va recopilar moltes de les cançons que van ser aportades al *Cançoner* amb antelació i va servir com a pont entre els informants i el *Cançoner*. Entre els informants referenciats per Fila-Or hi havia en Joan Gomila Gonyalons, que en aquell moment vivia a Sant Lluís i era president del Sindicat Agrícola de Sant Isidre, i Anna Orfila Pons, la seva germana.

31. MAI FADER...

Allegret

Mai fa-der, mai ma-der, mai sis-ter, mai güel; di-mis-sis per do-blis per bò-til de ueny, de ueny, de tu, de ti-ta-li tenc, d'Es-pe-ny in-gles-meny; uenc de tu, de ti-qui-li tenc; qui-mes per do-blis de bò-tils de uels, de ueny.
(critat)
Foc a l'inglis!

Mai fader,
mai mader,
mai sister,
mai güel.
Di missis,
per doblis,
per bòtil,
de ueny
Crit: De ueny.
De tu,

de titaliteng.
D'espenny inglesmeny,
ueng, de tu,
de tiquilitenc.
Guimes
per doblis
de bòtils
de uels, de ueny.
Crit: Foc a l'inglès.

Cantaire: El vicari de Sant Lluís, el Rd. D. Antoni Orfila, que la sap dels pagesos de Biniancollet. L'amo en Biel d'aquell lloc la sabia dels avis de can Patrom i aquests les anomenaven «ses cançons en llatí».

Fig. 1. Versió de «Mai Fader» que va ser cantada per Antoni Orfila durant la missió de Baltasar Samper i Andreu Ferrer a Menorca (agost-setembre de 1927).

5. Conclusions

És cert que malgrat la seva tasca important com a folklorista i recopilador de gloses, Fila-Or no és gaire conegut fora de l'illa de Menorca i la seva obra ha estat poc explorada i difosa en altres àmbits. A més, en algunes de les planes web que se'n parla de passada i altres fonts d'informació es fa menció de Fila-Or com un dels grans folkloristes de Menorca, però no s'ha aprofundit prou en el volum de treball que va dur a terme, el seu valor i la seva obra en general.

És important destacar la figura d'Antoni Orfila Pons com un folklorista clau de Menorca, que va fer una valuosa tasca en la recopilació i divulgació dels costums, les tradicions i el folklore de l'illa. Tot i que les seves publicacions es van veure limitades a la «Página Menorquina» d'*El Bien Público* és necessari recuperar i destacar la seva contribució a la cultura popular de Menorca, així com posar la seva figura i feina a l'abast del públic.

Pel que fa a la relació entre Fila-Or i el *Cançonero*, caldria realitzar una investigació exhaustiva i comparar les gloses recollides per Orfila amb les que figuren a l'OCPC per determinar amb precisió quantes d'elles són a l'obra. O bé, si aquestes poesies populars que hi degué cantar o aportar són també a les publicacions que va fer, així com analitzar quines versions n'hi ha. El que s'ha oferit en aquestes planes és una aproximació de l'estat de qüestió, atès que s'hauria de fer una investigació molt més profunda per determinar la influència del folklorista dins l'obra objecte d'aquestes comunicacions.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BARBER, Miquel (ed.) (1981): *Página menorquina de El Bien Público: edición facsímil reducida, patrocinada por el Ateneo de Mahón*, Maó, Ateneo Científico, Literario y Artístico de Mahón.
- GRASSOT, Marta (2019): *La fotografia en l'Obra del Cançonero Popular de Catalunya*, Treball de fi de grau dirigit per Bernardo RIEGO, Universitat Autònoma de Barcelona. En línia: <<https://ddd.uab.cat/record/234711>> [Consulta: gener de 2023].
- PAREDES, Maria; SALORD, Josefina (eds.) (2005): «Introducció» a ANTONI FEBRER I CARDONA, *Poesies I. Gloses i cobles*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Universitat de les Illes Balears, p. 5-32.
- PONS, Guillem (2001): *Antoni Orfila Pons: es capellà de Llucalari*, Sant Lluís, S'Auba.
- SANS, Natàlia (2002): «Andreu Ferrer: les cançons amb música», *Revista de Menorca*, vol. 86, núm. 2 (2002), p. 59-66. En línia: <<https://raco.cat/index.php/RdM/article/view/340948>> [Consulta: setembre de 2022].

CARLES SALVADOR, RECERCA FOLKLÒRICA I CONTEXTUALITZACIÓ
ETNOPOÈTICA DEL CANÇONER POPULAR DE BENASSAL

Alexandre Bataller Català
Universitat de València

L'etapa de Carles Salvador i Gimeno (1893-1955) com a mestre a Benassal (l'Alt Maestrat) durant divuit anys, entre 1916 i 1934 (Simbor 1983; Barreda 2009), està en la base de la seua formació en el coneixement del país i dels seus valors lingüístics i etnogràfics, «així com la passió amb què ell els vivia i la vigoria expressiva amb què els va descriure» (Pitarch 2010: 7). La missió de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC), duta a terme per Joan Just i Josep Roma entre l'11 de juliol i l'1 de setembre de 1927, per alguns pobles del Maestrat i altres localitats valencianes, arribà el 22 de juliol a Benassal i hi comptà amb la col·laboració de Carles Salvador i els xiquets i xiquetes de la seua escola, dels quals s'obtingueren per a la seua publicació set cançons vinculades a l'àmbit infantil (Massot 1998). Aquest episodi que situa Carles Salvador com a informant de l'OCPC ens dona peu per tractar, des d'una perspectiva més ampla, l'aportació de Carles Salvador a la configuració i l'establiment d'un cançoner popular i festiu de Benassal, que es veurà reflectit en alguns escrits puntuals («Cançons de taverna», Salvador 1945) i en la seua magnífica monografia etnogràfica *Les festes de Benassal* de 1952.

1. *Carles Salvador, mestre i filòleg a Benassal*

La figura de Carles Salvador ha passat a la història de la llengua i de l'educació valencianes del segle xx per ser el primer mestre valencià que es va plantejar la qüestió inexcusable de la introducció del valencià en l'ensenyament i per ser també un dels més constants lluitadors per la reivindicació lingüística del seu temps, fet que el dugué a preparar lliçons pràctiques de gramàtica ja des dels seus anys a Benassal (Bataller 2019).

Durant la seua etapa de mestre a Benassal (1916-1934) es produeix la seua vinculació amb la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (1919) i l'inici, amb mossèn Eloi Ferrer, de la seua aportació en la recollida lèxica tant per al DCVB com per al Diccionari Antoni Griera. Hem de recordar que el juliol de 1918 mossèn Antoni Maria Alcover visità Benassal i que el 1919 ho feu mossèn Antoni Griera. L'escriptor i eclesiàstic benassalenc Joaquim García Girona (1867-1928), que mantenia llaços molt estrets de col·laboració amb mossèn Alcover (vegeu-ne la correspondència a Gimeno 2004), fou determinant per la col·laboració de Salvador amb el DCVB. A l'Escola d'Estiu de la Mancomunitat de Catalunya de 1923, Carles Salvador coneixerà a Pompeu Fabra amb qui es-

tablarà un contacte tant per a la redacció de normes i solucions als problemes gramaticals de la varietat valenciana com per ajudar-lo en el qüestionari per al seu Diccionari (DGLC).

L'interés de Carles Salvador pel folklore el documentem en les seues col·laboracions al *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* (BSCC), on publicarà des de 1920 articles de temàtica cultural, històrica, lingüística i folklòrica. En la secció «Folk-lore», que tenia com a missió la recollida de materials lingüístics d'elements folklòrics (frases, dites, refranys, llegendes, contes, etc.), Carles Salvador va publicar entre els anys 1920 i 1930 un total de 20 textos, localitzats entre València i Benassal (per valorar l'aportació folklòrica de la SCC, vegeu Vidal 2020: 103-111).

Com a mostra de la presència de cançons recollides per Carles Salvador a Benassal per al BSCC esmentarem la coneguda cançó de Pasqua, que també fa part de la festa de la salpassa, que reproduïm tot seguit acompanyada del text-manuscrit de l'autor (vegeu fig. 1), que inclou la informació contextual sobre la forma en què es cantava («Els xics ho canten agarradets de les mans»):

I.- Angelets del Cèl,— qué fareu pa Pasqua?— Hous en caragòs— i fulletes de carrasca.— San Roc i San Pere— baixeu vostres claus— qu'estos angelets— se moren de fam.— Deixeu-los morí— que al Cèl pararán.— La pobra pastora— tocae el tambó;— els angels cantaen— pal Nostre Senyó.

(«QÜESTIONARI núm. 2.— Oracions [Contestacions]», BSCC, núm. 15 (juliol de 1921), p. 219).

2. La missió de l'OCPC de 1927 a Benassal

En la lectio de Doctor Honoris Causa per la Universitat de València, que tingué lloc el 15 d'abril de 2016, Josep Massot i Muntaner va fer una síntesi precisa dels treballs a terres valencianes de l'OCPC, una obra, com és sabut, patrocinada a partir del gener de 1922 pel mecenes Rafael Patxot, que va romandre tancada i barrada durant l'època franquista fins que fou cedida el 1991 al monestir de Montserrat. En aquesta detallada exposició es fa referència al treball impagable dut a terme pel mateix pare Massot en la localització completa de la missió de recerca de 1927, que, entre altres poblacions valencianes, feu parada a Benassal:

Aquesta feina, que he anat duent a terme personalment a costa de moltes hores robades al son i al descans, m'ha permès de localitzar el text complet de la missió que els músics Joan Just i Josep Roma van dur a terme per terres de Castelló de la Plana des de l'11 de juliol fins a l'1 de setembre de 1927, amb un total de 260 números (lletra, música i alguna nota), més una relació de les «persones que han influït en la Missió amb les direccions corresponents» i una breu memòria, que ens permet de saber que els «missioners» recorregueren Castelló, Vila-real, Vinaròs, Benicarló, Peníscola, Xert, Morella, Catí, Sant Mateu i Benassal, i fins i tot que anaren a València amb la finalitat d'obtenir informació

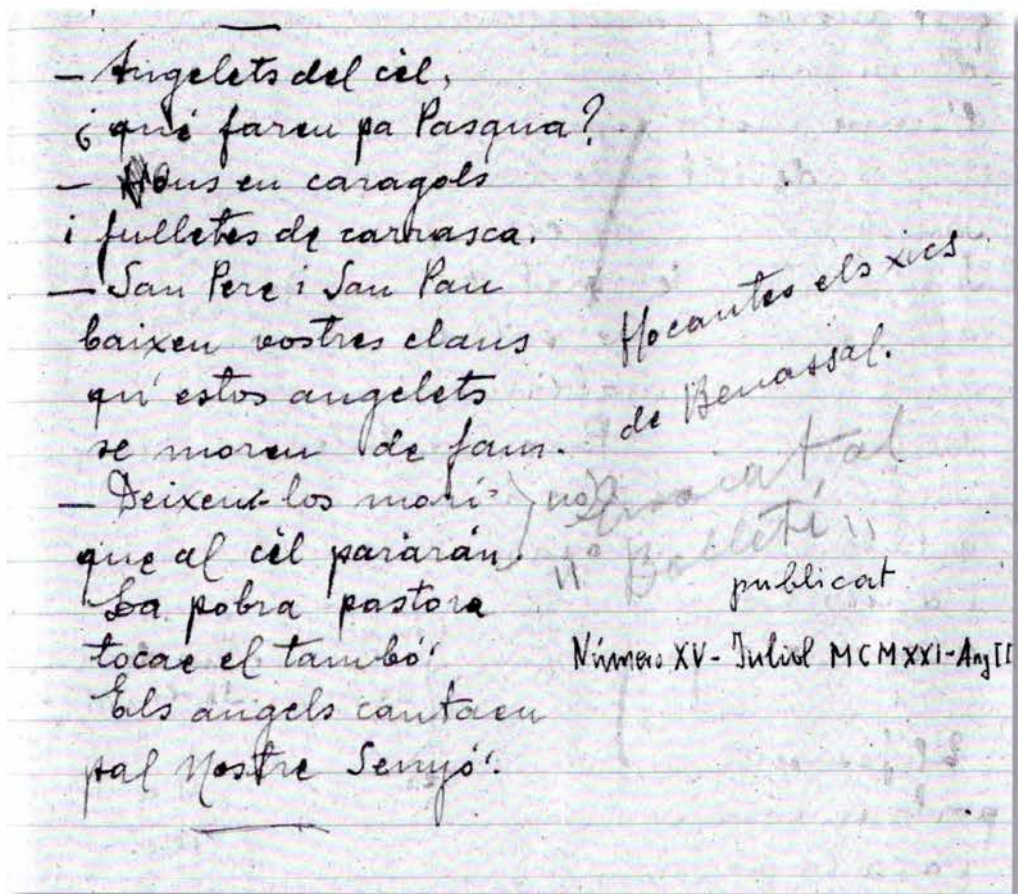

Fig. 1. Anotació manuscrita de Carles Salvador, de 1930, amb la cançó infantil «Angelets del cel» per ser publicada al BSCC (Font: *Folk-lore valencià*, llibreta manuscrita, p. 25. <https://repositori.uji.es/xmlui/handle/10234/54360>).

sobre possibles cantaires. Les llistes de col·laboradors, la memòria i una «selecta» del material recollit foren incloses al volum VIII de *Materials* (Barcelona 1998), 11-83 (Massot 2016: 92-93).

Aquesta missió fou duta a terme per Joan Just (1897-1960) i Josep Roma (1902-1981) i fou molt fructífera pel que fa la recollida de cançons de gèneres ben diversos (cançons de treball, nades, cantarelles i jocs infantils, cançons festives, cançons de bressol, cançons de sereno, cançons religioses i gojos, etc.), amb una anotació sumària del context de cada cançó, en la major part dels casos «dictades», tot i que hi ha moltes de les «copiades al natural». Com ha estudiat Vicent Vidal (2020: 119-124), arrossegaven diversos prejudicis que afecten la recollida de cançons.

Paga la pena llegir les notes de Joan Just i Josep Roma de la missió a Benassal, iniciada el 22 d'agost de 1927, que comencen amb la contextualització de Benas-

sal com a poble elevat, la seua arribada en uns dies de forta calor, i la valoració del propi treball dels recol·lectors determinat per la desaparició d'unes formes antigues en detriment de «jotes i cuplets»:

Sortirem de Sant Mateu el migdia del 22 i carretera amunt, cap a Benassal. Benassal és un poble bastant alt, la qual cosa vol dir que la passarem més o menys bé en aquests infernals dies d'agost. I aquí donarem per acabada, per aquest any, la nostra missió en profit del Cançoner que havem empresa aquest estiu. La temporada, que en podem dir, ha estat breu, però les impressions han estat moltes, i sobretot la tasca a fer és nombrosa, i és feina que empeny a causa del perill imminent que corre de desaparèixer tot allò típic i popular davant la invasió cada dia més persistent de jotes i cuplets que arreu s'estenen com una riuada imponent en dia de tempesta (Massot 1998: 23).

El relat continua amb l'esment de Joaquim García Girona i de Carles Salvador com a col·laboradors. De Carles Salvador es destaca la condició de mestre i de «jove entusiasta»:

Aquí hem tingut la satisfacció de conèixer un dels homes més eminents del Renaixement literari valencià, el poeta Mn. Joaquim [García] Girona, fill del mateix Benassal. Lajuntament d'aqueix poble s'ha adonat de qui és Mn. «Xoxim» i li han dedicat un dels carrers principals. Aquest eminent literat prengué part en les nostres recerques ajudant-nos en tot el que pogué.

També hem d'estar agraïts, per la seva meritíssima ajuda, al Sr. D. Carles Salvador, mestre del poble i un dels joves literats de més empenya de la seva regió. Facilitats per aquest jove entusiasta, poguérem reunir un nombrós «Cor» de xiquets i xiquetes dels quals copiàrem tot el que ens interessà (Massot 1998: 23).

La recol·lecció de cançons sembla que fou diversa, com apunten: «Tenim també de Benassal uns quants contes o rondalles de cecs, cançons d'era, rosari de l'aurora, cançons de carrer. Tot sense excepció, el que hi havia d'interessant ho vàrem copiar» (Massot 1998: 24). I, com a tancament del relat de la missió, aprofiten per destacar la bon acollida dels col·laboradors i la quantitat de textos recollits: «Una vegada decidits, ens vàrem acomiadar de Mn. Xoxim i del senyor mestre que tan bé ens havien acompanyat i ajudat a la recerca de tonades i cants del seu poble. I vet aquí que Benassal ha estat, entre els pobles recorreguts, el més fèrtil, si no en qualitat, en quantitat de tonades recollides» (Massot 1998: 24).

Són set, en concret, les cançons recollides gràcies a la col·laboració de Carles Salvador, que apareixen en una combinació de lletra i de transcripció musical. Cinc de les quals dictades pel mateix Carles Salvador i dos pels xiquets de l'escola. Les dues primeres són els anomenats cants dels nicolauets, la primera dictada pels xiquets i la segona pel mestre, que és definit per les seues aspiracions nacionals en relació als països de llengua catalana. Les cançons, amb la inclusió de la numeració original, són les següents:

54. Sant Nicolau¹

Gall gallet, un dineret;
gall gallot, un dinerot.
Als corrals dels flares,
a matar corders,
que veniu de Roma
de portar la corona,
cervelloni, cervellona,
l'olla del mestre bullirà.
La gallina que encontramos,
manda el rei que la matamos.

(Variant:)
Pal gloriós sant Nicolau,
panses o figues
o allò que vulgau.

Benassal.

Cants dels nicolauets.

Dictada pels xiquets de l'escola del Sr. D. Carles Salvador, *Mestre nacional*, jove de 35 anys, poeta imitador de Carner i partidari de Catalunya tal com la voldria «La Publicitat». (Massot 1998: 70-71).

55. Sant Nicolau

Sant Nicolau, Colau bendito,
confesor de Jesucristo,
este pavo que han comprat
mos ha costat molts diners,
i el portem penjat al palo
passejant-lo pels carrers.
I endesprés de passejar-lo
mos menjarem la nostra brema,
que mos ha posat la mare,
omplint la cistella plena.

Benassal.
Cants dels nicolauets
Dictada pel Sr. Salvador.
(Massot 1998: 71)

La tercera cançó és la coneguda cançó infantil «La lluna, la pruna»:

1 A la festivitat de sant Nicolau, «patró dels xics de les escoles de la nostra terra», dedica Carles Salvador tot un capítol sencer del seu llibre de les festes de Benassal (Salvador 2010: 123-129). Sant Nicolau, l'inici del cicle d'hivern, és també un dels rituals de pas per als infants que adopten rols adults, com es mostra a diverses localitats del Maestrat (Meseguer-Carbó 2013). Ricard Olmos va recollir una altra versió el 1947 (Pelinski 1997: 203, i Monferrer 2009: 252-253).

56. CANÇÓ DE XIQUETS

La lluna, la pruna,
vestida de dol.

Sa mare la quirde
i son pare no ho vol.

Benassal.
Dictada pel Sr. Salvador.

Fig. 2. Presentació de la «Cançó de xiquets» en l'edició de *Materials* de l'OCPC (Massot 1998: 73).

56. Cançó de xiquets²

La lluna, la pruna,
vestida de dol.
Sa mare la quirde
i son pare no ho vol.

Benassal.
Dictada pel Sr. Salvador.
(Massot 1998: 73).

La quarta cançó, ben coneguda i divulgada, és recollida directament de la mainada:

57. Cançó de nens³

—Pastoret, d'on vén's?

² «Cançó d'infants, per als jocs i entreteniments... S'usava també per saltar a la corda. És una cobla en pentasil·labs amb rima en els versos pairs. Es cantava en diverses melodies» (Barreda 1992: 45). La cançó pot ser qualificada com una cantarella de gresca: «L'hivern, amb la pluja i especialment la neu, es converteixen en elements nous que provoquen una sorpresa en l'infant» (Meseguer-Carbó 2016: 82).

³ Meseguer-Carbó (2016: 82) qualifica la cobla com una cantarella de gresca, del grup de les relacionades amb la temàtica meteorològica, fenòmens que els infants observen amb curiositat.

-De la muntanya, de la muntanya.
-Pastoret, d'on vénés?
-De la muntanya, de vore el temps.
-Quin temps fa?
-Plou i neva, neva, neva.
-Quin temps fa?
-Plou i neva i nevara.

Benassal.

Dictada per la mainada de l'escola del Sr. Salvador.

(Massot 1998: 73-74).

La cinquena cançó és la cançó de la Solispassa, dictada per Carles Salvador i per mossèn García Girona:

58. Solispassa⁴

Ous, ous,
bona Pasqua i bon dijous,
la gallina a l'olla,
els ous al ponedor,
bastonaes al rector.

Benassal.

Dictada pel Sr. Salvador i mossèn García Girona. El poeta de Castelló és mossèn Xoxim (Joaquim) i té molta afició a les coses populars. És fill de Benassal i resideix a Oriola, a on ocupa una càtedra en el Seminari. Es ja de bastant edat.

(Massot 1998: 74).

La sisena cançó fa part d'un joc de rogle:

61. Joc de xiquetes⁵

Xocorrococtoc,

4 El mateix Carles Salvador reprendrà la contextualització completa de la Salpassa a la seua monografia sobre les festes de Benassal (Salvador 2010: 61-64). El text de la cançó dels xiquets hi apareix amb la contextualització: «Al carrer canten els xics: "Ous, ous, / bona Pasqua i bon dijous. / La gallina a l'olla, / els ous al ponedor... / Bastonades al sinyor retor!". També bastonegen les portes; "però amb educació, amb una certa delicadesa, amb miraments, amb una finor i una tendresa impròpies de l'edat i de la diada." I és que la presència del sacerdot i la religiositat de l'acte aturen els impulsos i el frenesi de la menudalla. En girar el cantó, encara soirà el càntic infantil que segueix la salpassa: "Ous, ous al cabestre... / Bastonades al sinyor mestre!"» (Salvador 2010: 63-64). Els treballs de Monferrer (1995 i 2009: 118-120) aprofundeixen en el sentit d'aquesta celebració.

5 Per a Meseguer-Carbó (2016: 78-79) és una cantarella de joc que acompanya molts jocs que realitzen els infants. Per la seua banda, Pere-Enric Barreda la considera una «Cançó d'infants per gronxar-los sobre els genolls o la falda» (Barreda 1992: 45).

no em toques la pinta,
xocorrocotxoc,
la pinta és de plata,
xocorrocotxoc,
no em toques lo monyo
i el monyo és dòr.

Benassal.
Joc de rogle dictat pel senyor Salvador.
(Massot 1998: 76).

I la setena i última mostra de Carles Salvador és una cançó de nadal, pertanyent al gènere de les albaes:

62. Nadal⁶

Esta nit fa bona lluna
per anar a furta melons.
A la porta de Gabriela
han deixat los més redons.

Benassal.
Dictada pel senyor Salvador. Aquesta melodia és d'«albaes» valencianes.
(Massot 1998: 76-77).

3. Una aportació etnopoètica al cançoner festiu de Benassal: Les festes de Benassal

L'interés de la recerca folklòrica referida a les cançons benassalenques no s'exhaurí en deixar la població i instal·lar-se a Benimaclet, a l'horta de València. Ni tampoc va defallir en els difícils anys de la postguerra. El text titulat «Cançons de taverna», publicat el desembre de 1945 (i reeditat per l'editorial Gorg com la quarta cua dels *4 elogis i 4 cues* de 1973) és una prova de l'interés que la descripció del folklore benassalenc exercia en el mestre. Durant els primers anys de la postguerra, el músic Perfecte Artola Prats (1904-1992) rebé l'encàrrec de Manuel Palau Boix, per a l'Institut de Musicologia de la Fundació Alfons el Magnànim de la Diputació de València de confeccionar un *Cançoner popular de Benassal*, datat el 1947 i que roman inèdit. La correspondència conservada entre Carles Salvador i Perfecte Artola mostra que el 1948 el músic es trobava col·laborant amb Carles Salvador en la recuperació de danses i cants tradicionals de Benassal.

Aquesta tasca de recerca i fixació dels materials de descripció i contextualització folklòrica donaran peu a l'elaboració d'un llibre sobre festes populars que quallarà en l'obra publicada el 1952, amb el títol *Les festes de Benassal*. La corres-

⁶ Qualificada per Meseguer (2018: 68-69) com a «cançó de ronda», és a dir per a ser cantada pels xics fadrins a les joves, amb la funció de contribuir a l'esbarjo, a la diversió i a la cohesió del grup.

pondència conservada amb l'editor Casacuberta aclareix tot el procés editorial, la qual ha estat comentada per Pere-Enric Barreda (Salvador 2010: 166-184). En una de cartes li adverteix que el seu estil és més literari que no folklòric, més propi d'un escriptor costumista com Salvador Guinot que no d'un folklorista com Joan Amades, com expressa en una carta de 1951:

Com que no voldria que tinguéreu cap decepció he de dir-vos que l'obra està resolta de manera prou diferent de les de Joan Amades, per exemple, i que són quadrets literaris més acostats als quadrets castellanencs de don Salvador Guinot que a la sequetat científica de la fitxa folklòrica. Descripció de costums vixcuts i amb el llenguatge viu i colent que encara es parla (Salvador 2010: 169).

El procés editorial de la publicació del llibre es va allargar i per tal d'abaratir costos es va decidir no incloure-hi bona part de les partitures de Perfecto Artola ni tots els dibuixos de Teresa Pascual. Quan Carles Salvador li retornà les galerades a l'editor li va expressar la seua satisfacció pel resultat final, per la qualitat lingüística de la prosa, en una carta escrita el 13 de juny de 1952:

Entenc –i no ho hauria de dir jo– que té una prosa molt acolorida i sucosa, plena d'aquells dialectalismes –o localismes– que poden enriquir l'idioma literari. Perdoneu-me aquesta expansió pròpia d'una paternitat entusiasta, d'un home ja vell que a la fi veu impresa una obra que li ha costat anys de redactar i que sembla escrita d'una sentada (Salvador 2010: 174).

El 1987, per insistència de la filla de l'autor, Sofia Salvador, es reeditarà el llibre en facsímil, amb la inclusió dels dibuixos i partitures que foren exclosos de l'edició. Això fa que comptabilitzem 38 partitures enviades per Artola a Salvador, set de les quals publicades a l'edició de 1952 i la resta aparegudes en la reedició de 1987. Les lletres de cançons, lloes, relacions i goigs havien aparegut en molts casos en la secció «Folk-lore» del BSCC (Monferrer 1990: 37-41) i són 38 textos en la reedició de 1987 (157-165). Les il·lustracions de Teresa Pascual són 19 en total en l'edició de 1987 (vegeu Salvador 2010: 152-166). Per a la relació de les cançons i transcripcions musicals incloses, esmentem la relació que en fa Jordi Reig:

El llibre presenta, en la primera edició, set transcripcions de música en notació convencional, amb els títols *Albada* (p. 41), *Jota del Maestrat* (p. 58), *Cançó de taverna* (p. 64), *Goigs de sant Cristòfol* (p. 68), *Cançó d'era* (p. 89), *El gall gallet* (p. 103) i *Cant a sant Nicolau* (p. 104). [...] En són un total de 33: una cançoneta de Reis sense títol (p. cxii), *L'entrada de la tea* (p. cxiv), *Jota del Carnestoltes* (p. cxv), *Ball pla de les Carnestoltes* (p. cxvi), *Ball cap aci cap allà (Ball pla)* (p. cxvii), *La crida per als rogles (ball pla)* (p. cxvii), *Rogles (ball pla)* (p. cxvii), *Ball de les quatre cares (ball pla)* (p. cxix), *Tonada del Diumenge de Rams* (p. cxxii), cinc melodies diferents de *La salpassa* (pp. cxxii i cxxiii), tres cançons de taverna sense títol (pp. cxxiii i cxxiv), *Cançó de verema* (p. cxxiv), *Cançó de pastar la prima* (p. cxxv), *Pujada a l'ermita* (p.

cxxvi), *Baixada de l'ermita* (p. cxxvi), *Baixada de l'ermita*, a dues dolçaines (p. cxxvi), *Cançó de sega* (p. cxxx), tres tonades de les *Cançons de sant Nicolau* (p. cxxxii), *Rosari de l'Aurora* (p. cxxxiii), *Albada dels masos* (p. cxxxiv), i altres transcripcions «per a banda» en les quals només figura una melodia i indicacions de percussió: *Ball pla* (p. cxxxv), *Ball cap aci cap allà (ball pla)* (p. cxxxvi), *La crida per als rogles (ball pla)* (p. cxxxvi), *Jota dels rogles (ball pla)* (p. cxxxvii) i *Bolero (ball pla)* (p. cxxxviii) (Reig 2016: 239-240).

La prosa de Carles Salvador és neta i clara i ens transporta a l'acte social que motiva la música, com en aquesta descripció del cant de les albaades:

Ja està. Ja han començat les albaades. La colla té, naturalment, el permís de l'autoritat. La dolçaina respon al cantador. La cobla, entonada amb veu prima, atiplada, té el retruc del tabalet que accelera el compàs. Potser la primera cobla és cantada lentament, amb un cert èmfasi. Després els cantadors, els músics, els acompanyants, pensen que han de passar, en molt poques hores, tot el poble, carrer per carrer, casa per casa i que han de deixar una tira llarga de cobles enginyoses a cada porta. Les cobles són cantades apressadament i les desfiguren per causa de la rapidesa (Salvador 2010: 46).

En tot moment, el lector s'aproxima a un poble que canta, que expressa les seues penes i alegries per mitjà de la cançó i la música, siguen qui siguen els protagonistes:

Els quintos, els majoralets de les «aloves»⁷ fan una rondalla i volten el poble acaptant. Guitarras, guitarrons, bandúrries, canyes partides, ossets, postisses... I ronden pel poble cantant (Salvador 2010: 48).

Alguna ronda segueix cantant i voltant el poble. Són els de sempre: els borratxets, els que no van a casa a menjar ni a dormir; els que s'alimenten de pastissos i d'alcohol (Salvador 2010: 51).

De cançons, com diuen els versos de la cobla, se'n poden cantar més de mil, com en aquesta descripció dels balls de Pasqua:

Iniciava el ball una parella. Fadrins i fadrines estaven asseguts als pedrissos, sobre les rastelleres de lloses que emmarquen l'era. Altres, al mateix brancal de la pallissa. La guitarra ha puntejat el ritme. El cantador ha començat amb una cobla:

Si em poso a cantar cançons,
en cantaré més de mil;
en la borcatxa les porto

⁷ Convé indicar que l'edició de Casacuberta del 1952 emprà la forma «majorals de les lloes», que Barreda substituïeu per aquesta que era present en el mecanoscrit de Carles Salvador. Sobre la dualitat entre la forma dialectal «aloves/alobes» i l'estàndard «lloes», el mateix escriptor anota el següent en un altre loc del llibre: «Aquestes festes, a Benassal, duraven tres dies complets, i encara la vespra se celebrava l'entrada de la tea, en la qual entrada les "alobes" era el capítol més espectacular (Les "alobes" anomenen els benassalencs les recitacions que correctament haurien de dir "lloes"») (Salvador 2010: 33).

4. A tall de conclusió

Com hem comentat a l'inici del present treball, l'aportació de Carles Salvador a l'OCPC apunta cap a les cançons vinculades a jocs o festes d'infants. Podem qualificar Carles Salvador com un mestre conscient dels valors identitaris que comporten les cançons dins el conjunt de gèneres etnopoètics. Baste recordar el programa de la Colònia Escolar Valencianista a Albocàsser de 1933, organitzada per la Societat Castellonenca de Cultura i subvencionada pel Ministeri d'Instrucció Pública: «al matí, classes; a la vesprada, passeig; després de berenar, aprenien cançons, i després de sopar, feien contalles, endevinalles i altres entreteniments» (Falomir 216: 465).

Certament, Carles Salvador no té la pretensió de fer una recerca folklòrica, però quan troba alguna errada en treballs publicats, com els d'Amades, se sent interpel·lat a posar-la de manifest:

Diu Amades que el col·loqui anomenat «lloa» és un costum benassalenc propi de la festa de sant Roc. No és així, puix que la lloa és pròpia i específica del Carnestoltes. I no es recita –o més ben dit, no es reciten, puix que són tres les recitacions o lloes– d'un balcó o d'un carafals estant, com diu el distingit folklorista, ans a cavall, naturalment, d'unes cavalleries de carn i ossos. En Joan Amades no en té la culpa d'aquestes petites errors, car les pren d'un altre folklorista, el baró d'Alcalalí, que per ser valencià, podria estar millor informat (Salvador 2010: 33).

Carles Salvador era conscient de les seues limitacions en el terreny de la folklorística i per això indicarà que l'objectiu de la seua obra és modest. Tot i això, la seua feina s'emmarca dins els paràmetres del treball etnopoètic, com s'ha posat de manifest: «Es tracta d'un recull de cançons de ronda recollides en el llibre *Les festes de Benassal*, molt ben contextualitzades per Carles Salvador, que practicava l'etnopoètica abans que fos inventada com a disciplina» (Meseguer-Carbó 2016: 70). Ben concretament, la seua capacitat de contextualització de les cançons que descriu i recull, depassa l'estampa literària i ens aproxima a la tasca de la descripció etnopoètica: «les cançons extretes del llibre de Carles Salvador estan emmarcades sorprenentment en el seu context de producció de manera molt ben resolta. Així doncs, s'aproxima al que s'esperaria avui d'un recol·lector de materials etnopoètics, tot i que sense detalls sobre els informants» (Meseguer-Carbó 2016: 23).

Tot i que, com s'ha dit, l'aspecte de folklorista de Carles Salvador és «potser l'aspecte més oblidat dels estudiosos i crítics del mestre de la Mola» (Monferrer 1990: 37), podem constatar que el seu treball ha estat de gran influència en investigacions posteriors. L'estudi de Ramon Pelinski (1997), basat en les «Missions folklòriques» IEM de la província Castelló (1945-1950), tot i considerar

la ciutat de Benassal, no es deutor explícit del treball de Carles Salvador i desconeix la missió castellenca de l'OCPC. El mateix ocorre amb la compilació de Seguí (1990), que no esmenta el treball de Salvador. Després de l'obra de Carles Salvador hi ha hagut aportacions de rellevància per a la configuració d'un cançoner de la població de Benassal. Podem aduir investigacions relacionades amb les lloes de Carnestoltes (Barreda 1984) o el treball de síntesi de 72 cançons populars de Benassal recopilades, tot partint sempre de les aportacions de Carles Salvador (Barreda 1992).

La presentació de les cançons en els seus contextos de producció resulta de gran clarividència quan descriu, per exemple, les cançons de taverna, unes lletres que trobaríem a la base d'un dels grans èxits del grup Al Tall, amb el seu disc *Posa vi, posa vi* (1978). Estudis recents sobre el cant improvisat posen en valor el treball de Salvador per la seua acurada descripció dels rituals associats als cants (Frechina 2020). Fet i fet, l'aportació de Carles Salvador és molt important per als estudis etnomusicològics per la seua capacitat d'associar els textos musicals als contextos en què s'hi produeixen:

Sense cap dubte, per als etnomusicòlegs el llibre és un document impagable. Rellegint *Les festes de Benassal* cent anys després de la seua redacció es confirmen sospites, es reafirmen conviccions, salten sorpreses i es desfermen dubtes al voltant de les melodies, els instruments, les lletres, els usos i les accions de la gent davant la música. I a més es troben explicacions commovedores sobre la manera com el fet musical crea vincles entre els éssers humans en unes coordenades de temps i d'espai concretes (Reig 2016: 228).

La influència i la vigència de l'obra de Carles Salvador, tan decisiva en molts àmbits, arriba també al treball pròpiament folklòric, iniciat des de ben jove, quan exercí de mestre a Benassal, com és el cas de la seua col·laboració amb l'OCPC.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BARREDA, Pere-Enric (1984): «Les lloes de Carnestoltes de Benassal», *Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo*, núm. 7 (1984), p. 13-26.
- (1992): «Cançons populars de Benassal», *Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo*, núm. 37 (1992), p. 43-54.
- (2009): *Carles Salvador: una vida en imatges*, Benassal, Fundació Carles Salvador.
- BATALLER, Alexandre (2019): «Gramatización del catalán en el País Valenciano. Carles Salvador y la producción de una gramática escolar valenciana», *Revista argentina de historiografía lingüística*, núm. 11 (1) (2019), p. 1-27.
- FALOMIR, Vicent (2016): «Carles Salvador Gimeno a les terres castellenques», dins Emili CASANOVA i Josep Daniel CLIMENT (eds.), *Carles Salvador (1893-1955). Escriptor, gramàtic, mestre*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, p. 453-487.
- FRECHINA, Josep Vicent (2020): «La cançó improvisada al Maestrat i territoris veïns», *Empelt*, núm. 3 (2020), p. 95-112.

Caterina Albert i la seva família.

- GIMENO, Lluís (2004): *Mossèn Alcover i les comarques centrals del territori lingüístic (correspondència epistolar amb Mossèn Joaquim Garcia Girona)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MASSOT, Josep (2016): «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i les terres valencianes», Llectio de Doctor «Honoris Causa» per la Universitat de València del Dr. Josep Massot i Muntaner, València, Universitat de València [reproduït al llibre *A la ciutat dels llibres. Segona sèrie*, 2016, p. 77-96].
- (ed.) (1998): *Obra del cançoner popular de Catalunya. Materials. Volum VIII. Memòries de les missions de recerca per Joan Just-Josep Roma; Joan Amades; Baltasar Samper*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MESEGUER-CARBÓ, Josep (2013): «Les catalinetes i els micolavets a la comarca del Maestrat. Els costums de les festes infantils de Santa Caterina i de Sant Nicolau com a inici del cicle d'hivern», *Caramella. Revista de Música i Cultura Popular*, núm. 28 (gener-juny de 2013), p. 22-34.
- (2018): «La literatura popular catalana del Maestrat: dels materials folklòrics publicats a la investigació etnopoètica», *Empelt*, núm. 1 (2018), p. 15-102.
- MONFERRER, Àlvar (1993): *La salpassa*, València, Consell Valencià de Cultura.
- (2009): *Les festes de xiquets*, València, Consell Valencià de Cultura.
- MONFERRER, Rafael (1990): «Més sobre Carles Salvador i el folklore de Benassal», *Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo*, núm. 32 (1990), p. 37-41.
- PELINSKI, Ramón (1997): *Presencia del pasado en un cancionero castellanense*, Castelló de la Plana, Publicacions Universitat Jaume I/Servei de Publicacions de la Diputació de Castelló.
- PITARCH, Vicent (2010): «Presentació», dins Carles SALVADOR, *Les festes de Benassal*, edició i comentari de Pere-Enric BARREDA, Benassal, Fundació Carles Salvador, p. 7-9.
- REIG, Jordi (2016): «Les relacions de l'obra literària de Carles Salvador amb el món de la música», dins Emili CASANOVA i Josep Daniel CLIMENT (eds.), *Carles Salvador (1893-1955). Escriptor, gramàtic, mestre*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, p. 225-256.
- SALVADOR, Carles (1945): «Cançons de taverna, *Almanaque de las Provincias para 1946*». València, Tip. Doménech, p. 279-281 (Reeditat a *Quatre elogis i quatre cues*, València, Gorg, 1973, p. 50-51).
- (1952): *Les festes de Benassal*, Barcelona, Barcino.
- (1987): *Les festes de Benassal*, reedició facsímil amb un apèndix de Sofia SALVADOR, Castelló de la Plana, Diputació de Castelló.
- (2010): *Les festes de Benassal*, edició i comentari de Pere-Enric BARREDA, Benassal, Fundació Carles Salvador.
- SEGUÍ, Salvador (1990): *Cancionero musical de la provincia de Castellón*, Segorbe, Caja Segorbe.
- SIMBOR, Vicent (1983): *Carles Salvador i Gimeno: una obra decisiva*, València, Diputació Provincial.
- VIDAL, Vicent (2020): *Una història de la literatura popular valenciana (1873-2019)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

LA CONTRIBUCIÓ DE LA FAMÍLIA ALBERT A L'OBRA DEL CANÇONER POPULAR DE CATALUNYA

Irene Muñoz i Pairet
Universitat de Perpinyà

A la memòria del pare Josep Massot

Vaig conèixer el pare Josep Massot l'agost de 2016 a les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, a Barcelona. Aquell dia vaig parlar-li de la meua recerca sobre Víctor Català, de la meua tesi, i em va respondre amb acolliment, generositat i bondat. Des d'aleshores sempre va obrir-me les portes tant de la revista *Serra d'Or* com de Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Era una persona bona, sàvia, intel·ligent, generosa i acollidora.

Gràcies a la feina feta pel pare Josep Massot i Muntaner, sabem que la família de l'escriptora Caterina Albert va contribuir a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC) amb cançons de l'Empordà. En el primer fascicle de l'Inventari de l'arxiu de l'OCPC consta que entre 1925 i 1926 Caterina Albert, la seva mare, Dolors Paradís, i la seva germana Amèlia Albert van donar a conèixer «un centenar de cançons» al matrimoni format per Roser Matheu i Antoni Gallardo (Massot 1993: 397, carpeta B-138).¹ Aquestes cançons del recull Gallardo-Matheu, cedit a l'OCPC, es troben arxivades al monestir de Montserrat i també, en còpia, a la Biblioteca de Catalunya i al Centre de Documentació de la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural.² De les cent cançons esmentades pels col·lectors, Gallardo i Matheu en van transcriure 80 i n'he pogut veure 78.

Entre el 24 i el 30 de desembre de 1929, Palmira Jaquetti i el seu marit Enric d'Aoust van anar a l'Escala per recollir cançons i el 29 de desembre de 1929 van visitar Caterina Albert, que els va explicar la contribució de la seva família a l'Obra del Cançoner. El pare Massot recull en el volum XII de *Materials* la crònica d'aquesta missió i una selecció de les cançons recollides de les esposes dels mariners escalencs (Massot 2002: 195-241).³

D'altra banda, Lluís Albert i Rivas (Barcelona, 1923-L'Escala, 2021), nebot i fillol de Caterina Albert, va publicar 48 cançons d'origen familiar en el llibre *Cançoner de l'Empordà* (Albert 1994), trenta de les quals les va poder transcriure de la veu de la seva tia Caterina Albert l'estiu de 1943 i les resta, de la seva altra tia, Amèlia Albert. Després va donar a conèixer mil adagis recopilats per

1 En el recull, però, hi ha la transcripció de la melodia i la lletra de 80 cançons.

2 He pogut accedir a aquesta documentació gràcies a Joaquim Manyós, de la Direcció General de Cultura Popular, que me'n va enviar còpia digital.

3 Els materials corresponents es conserven a l'arxiu de l'OCPC, carpetes C-122 i F-24. Sobre aquesta missió a l'Escala, del 24 al 30 de desembre de 1929, vegeu també Massot 2021: 234-235.

Caterina Albert (Albert 2000) i mil adagis més, amb el títol *Quincalla*, en col·laboració amb Joaquim Armengol (Albert-Armengol 2005). Caterina Albert va deixar-los apuntats en diverses llibretes que actualment es conserven en el fons Víctor Català de l'Arxiu Històric de l'Escala. En concret, hi trobem quinze llibretes, datades entre 1948 i el 1962, amb el títol d'adagis o refranys.

1. *La contribució de la família Albert a l'Obra del Cançoner*

Les cançons empordaneses transmeses per la família Albert a l'OCPC majoritàriament van ser comunicades al matrimoni Gallardo-Matheu per Dolors Paradís i Amèlia Albert. A l'encapçalament del cançoner, Antoni Gallardo hi va deixar la següent nota mecanoscrita, sota el títol «Viuda Albert i sa filla»:⁴

D.ª Dolors Paradís († en 1932) Vda. d'Albert recordava nombroses cançons i dades folklòriques de l'Escala i encontorns. En 1925 i 1926 ajudada de les seves filles Caterina (Víctor Català) i Amèlia ens donà a conèixer un centenar de cançons de les quals en transcrivim les del present recull. Quasi tota la feina de dictat la feu l' Amèlia la qual cantava amb totes les característiques de les cantaires de pagès, podent assegurar que malgrat ésser la dictadora persona culta i ésser dictades en un saló de Barcelona, l'autenticitat de les tonades és tan segura com si l'haguessin dictat les pageses de l'Empordà. En la irregularitat dels versos es demostra aquesta honradesa.

Varen prometre'ns de veure si podien completar algunes de les cançons fragmentàries que tenim: la salut de la Sra. Albert, les curtes temporades a Barcelona i altres circumstàncies no ens han permès complir aquesta tasca. Si ho podem resoldre ja donarem les noves versions quan serà hora.

Recollides amb la meua muller.

A. Gallardo.

Antoni Gallardo i Garriga (Barcelona, 1889-1942) era enginyer industrial, compositor, arqueòleg i fotògraf. Es va casar el 1921 amb la poeta Roser Matheu (Barcelona, 1892-1985). Roser Matheu era filla del poeta i editor Francesc Matheu, un referent molt important en la trajectòria literària de Víctor Català. A la Biblioteca de Catalunya es conserva el fons Roser Matheu-Antoni Gallardo. En el fons d'Antoni Gallardo, hi trobem música manuscrita vocal i instrumental, tant de caràcter religiós com profà, i música original d'Antoni Gallardo amb arranjaments d'obres d'altres compositors.

Pel que fa a les cançons recollides de la família Albert, la primera del recull és *Santa Agna [Anna]*. A la part final de la cançó hi ha una nota que diu: «Amèlia Albert-L'Escala. La tonada és coneguda i aplicada a d'altres, però té el tercer període un xic modificat». També està inclosa al *Cançoner de l'Empordà* (Albert 1994: 106-107). És de temàtica religiosa i a vegades, amb motiu de les festes de Nadal, es cantava com moltes de les cançons recollides per part de la família Al-

⁴ He normativitzat l'ortografia de les notes a les cançons.

bert. A cada cançó, a la part final, hi ha anotat un comentari sobre algun aspecte de la cançó i l'any en què ha estat recollida. *Santa Anna* va ser recollida el 1925. La segona cançó és *La Mare de Déu*. Només hi consta una línia i hi ha anotat que Amèlia Albert no en recorda la lletra. A la cançó *Nit de vetlla*, hi ha anotat que és «una cançó que dobla i que el jovent la cantava a les dotze de la nit acompanyats del tabal de Sant Pere, que és un tabal que té el campaner i que surt en aquesta ocasió acompanyant els cantaires per carrers i places».

A la cançó *Cant dels aucells*, hi ha anotat que, gràcies a Amèlia Albert de l'Escala, se sap que «moltes de les cançons han viscut perquè a la costura de l'Escala, en temps de fred i pluges, la mestra feia cantar per torn a les noies, i així unes les aprenien de les altres. Aquesta era de les primeres que sortia a cantar-se».

A la cançó *Deu vos guard Josep*, hi ha anotat: «Altra versió amb la rescobla “tralarà tralarà un nen que no plora” i aixís en les altres, repetint el darrer vers. Així la canta la Sra Albert».

Una altra cançó és *L'hora de les viudes*. Hi ha anotat, gràcies a la Sra. Albert, que «aquesta tonada trista, es canta a l'Escala la tarda del Dijous Sant, a l' hora dita de les viudes, que aquestes canten vàries posades, i que sols n'hem arreplegat aquesta».

A la cançó *El fill del rei* hi ha anotat que era una de les que els cantaven per fer-les dormir.

A la cançó *La dama d'Aragó*, hi ha anotat que Amèlia Albert la sap de sentir-la cantar als seus germans, que la sabien d'uns senyors vells de Figueres. Els germans, en Francesc i en Martí, van estudiar a l'institut Ramon Muntaner de Figueres. El pare de la Caterina Albert també hi va estudiar. A l'arxiu de l'institut Ramon Muntaner, consta com el primer alumne d'aquest institut.

A la cançó *La Porqueirola*, hi ha anotat: «De una noia de Palau de Sta. Eulària a l'Empordà. La tonada diuen que és aquesta, però al intentar cantar “Els estudiants de Tolosa” agafaven la mateixa, notant després l'equivocació i confirmant que la tonada que escrivim (que com a la dels “Estudiants” hem recollit en altres bandes) pertany a la de “La Porqueirola”. Els falla la memòria en varis llocs. La variant del quart compàs, feta segons els dies».

A la cançó *Dirinding*, hi ha anotat que Amèlia Albert la sap de sentir-la a una noieta del poble de la Tallada. La família Albert hi tenia propietats.

A la cançó *Francisqueta*, hi diu: «La sentiren cantar a l'estiu de 1926 amb tota veu i garbo a la vella Margarida Sureda, que la sabia de sa mare Francisca Vila, pagesa de les Corts, arrabal de l'Escala».

A la cançó *De bon dematí ella s'és llevada* hi ha escrit: «Ella i sa mare recorden haver-la sentit cantar a l'Escala sobretot a una veïna, la *Calafata* (de cal Calafat) que la cantava quan passava farina, doncs és estesa la creència de que si no es canta mentres se passa la farina el pa surt bort. En el cançoner d'en Guasch, cançó LXII “De bon dematí”, hi ha publicada aquesta cançó que fou dictada al Dr.

D. Joan Rovira per la mateixa A. Albert. La versió publicada difereix notablement de la present que, dictada i repassada i comparada amb tota cura, assegurem com a verdader i fidel. Cançó que dobla. Tonada semblant a “La Pastoreta”».

A la cançó *El petit vailet*, hi ha anotat: «Cançó que dobla. Amb aquesta cançó el besavi feia saltar a la seva àvia quan tenia pocs anys. L'avi quan tenia cinc anys ja la sabia».

A la cançó *El mestre* hi ha anotat: «Aquesta cançó l'hem sentit cantar a la canalleta tot jugant, en el poble de Rubí, ignorant la procedència».

A la cançó *Aquesta matinada un niu som trobat*, hi ha escrit: «A. Albert. L'Escala, Ullà i Llagostera de Calonge. La saben del coix d'Ullà i d'una dida del germà que també era d'Ullà. Cantant-la aquesta, una minyona de Llagostera de Calonge sortí disparada com un coet, doncs la cançó era molt cantada en aquest poble. També se canta a l'Escala».

A la cançó *El meu marit me'n diu* hi ha anotat: «La tonada té bastant relació amb la del “Jo te l'encendre” que es canta en el ballet del drac a l'Escala i prou coneguda arreu».

A la cançó *Peu polidor de la Margarideta*, hi ha anotat: «A. Albert. Albons. Fa uns vint-i-dos anys passant per Albons un dia de festa, varen sentir una colla de jovent cantant aquesta cançó, que es de *retrato*, dedicant a cada part del cos la seva posada, sense parar-se en barres. Arreplegaren només aquesta, que la canten amb lleugeres variacions, ja que per son caràcter semirecitats és difícil fer-ho sempre igual».

A la cançó *En el peu d'una planúria*, hi ha anotat: «A. Albert. L'Escala, Albons, Ullà. De la minyona d'Albons i del coix d'Ullà, va sentir aquesta cançó mig ballet, tal com la sabia de l'Escala».

A la cançó *Els fadrins de Viladamat*, hi ha anotat: «A. Albert. L'Escala. La seva àvia la aprengué a 11 anys d'en Ramon, que era un vell que de jove ja la cantava. Quan el jovent anava a Viladamat i cantaven aquesta sardana acabaven esbatussant-se, sobretot si eren els d'Albons, que sembla devien ser els que tragueren la cançó. Moltes vegades, no obstant, els d'Albons y Viladamat s'han unit contra els d'Armentera».

La darrera cançó del recull és *Capita Julita*. Hi ha anotat el següent: «A. Albert. Albons. La sentia a una minyona d'Albons que la cantava quan rentava plats. Els versos ràpids, quasi recitats, s'han de dir a la màxima velocitat i contrastant amb el to místic i gregorià del darrer vers. És mes llarga».

Veiem que són cançons populars transmeses oralment de generació en generació. Moltes d'aquestes cançons són amb motiu de diverses festivitats i algunes són amb motiu de celebracions religioses. La família Albert ha transmès al llarg de les generacions les lletres d'aquestes cançons i ha contribuït així a preservar-les. Lluís Albert, amb el *Cançoner de l'Empordà* (1994), va aconseguir que moltes d'aquestes cançons restessin impreses i per tant, en la memòria. El pare Josep Massot, amb la ingent feina feta amb l'Obra del Cançoner, ens ha deixat un gran llegat.

2. Caterina Albert i el folklore

Una de les facetes de Caterina Albert, encara poc estudiada, és la de folklorista. A la seva obra literària, també podem trobar diverses referències al folklore. A *Solitud*, per exemple, recull diverses llegendes explicades pel personatge del pastor Gaietà a la Mila: la llegenda del Sol de Murons, la llegenda del senyor de Llisquents i la llegenda de Floridalba i les encantades.⁵ D'altra banda, el 1917, la mare de Caterina Albert, Dolors Paradís, fa restaurar l'ermita de Santa Reparada i n'instaura l'aplec. Més endavant, el 1922, Caterina Albert organitza un concurs de colles balladores del contrapàs amb motiu de l'aplec de Santa Reparada. El 1932, quan la seva mare mor, Caterina Albert és la responsable de mantenir l'aplec.

El 1928, Víctor Català va col·laborar en el primer fascicle de l'*Arxiu de Tradicions Popular* que dirigia Valeri Serra i Boldú amb la voluntat de recollir les tradicions populars de totes les terres de parla catalana. Al seu article, publicat a la secció «Geografia popular», hi ha dites de Torroella de Montgrí, l'Escala, Cinc Claus, Verges, Viladamat, Roses, S'Agaró i Girona (Albert 1928).

En el fons Víctor Català de l'Escala, es conserva un manuscrit de Caterina Albert sobre la dansa del drac de l'Escala, ballada per Carnestoltes.

Pep Vila va donar a conèixer tres cartes inèdites de Caterina Albert a Rossend Serra i Pagès, provinents de l'Arxiu Històric de Barcelona, a *Fulls d'Història local* (Vila 2000).

D'altra banda, Carme Oriol i Mònica López van presentar el treball «Caterina Albert, Víctor Català: els referents del folklore, el plaer per la literatura» a les *II Jornades d'Estudi sobre la Vida i Obra de Caterina Albert i Paradís (Víctor Català)*, que van tenir lloc a l'Escala el 20, 21 i 22 de setembre de 2001 (Oriol-López 2002). A la mateixa jornada, Maria Pilar Perea va presentar: «Víctor Català: corresponsal de l'*Obra del Diccionari* d'Antoni M. Alcover» (Perea 2002). Carme Oriol va publicar més tard un nou treball sobre Víctor Català i el folklore (Oriol 2004).

La feina que va fer Caterina Albert com a folklorista és molt important. Aquesta vessant segurament li ve de la seva àvia materna, Caterina Farrés, i de la seva mare, Dolors Paradís. Per a la família Albert, recollir llegendes, cançons, adagis, era fonamental per preservar la nostra memòria col·lectiva. L'àvia i la mare de Caterina Albert van fer el possible per aconseguir-ho i ella, també.

⁵ Vegeu-les recopilades a Albert 2016.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALBERT, Caterina (Víctor Català) (1928): «Geografia folklòrica», *Arxiu de Tradicions Populars*, núm. 1 (maig de 1928), p. 30-31.
- (2016): *Les rondalles de Solitud*, L'Escala, Ajuntament de l'Escala.
- ALBERT, Lluís (1994): *Cançoners de l'Empordà*, Figueres, Brau.
- (ed.) (2000): *Mil adagis recopilats per Caterina Albert i Paradís, Víctor Català*, L'Escala, Monografies Locals Escalenques.
- ALBERT, Lluís; ARMENGOL, Joaquim (eds.) (2005): *Quincalla*, Barcelona, Edicions 62.
- MASSOT, Josep (1993): *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials. Volum IV, fascicle I. Inventari de l'arxiu de l'Obra del cançoner Popular de Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (ed.) (2002): *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Material. Volum XII. Memòries de missions de recerca per Joan Tomàs-Joan Amades; Palmira Jaquetti*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2021): *Caçadors de cançons. Les missions de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. 1920-1940*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ORIOI, Carme; LÓPEZ, Mònica (2002): «Caterina Albert, Víctor Català: els referents del folklore, el plaer per la literatura», *II Jornades d'estudi. Vida i obra de Caterina Albert i Paradís (Víctor Català), 1869-1966*, a cura d'Enric PRAT i Pep VILA, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Ajuntament de l'Escala, p. 387-414.
- ORIOI, Carme (2004): «El folklore en la literatura: un model d'anàlisi aplicat a l'obra de Víctor Català», dins Magí SUNYER, Roser PUJADAS i Pere POY (eds.), *Literatura i identitats*, Valls, Cossetània, p. 37-58.
- PEREA, Maria Pilar (2002): «Víctor Català: corresponsal de l'Obra del Diccionari d'Antoni M. Alcover», *II Jornades d'estudi «Vida i obra de Caterina Albert i Paradís (Víctor Català), 1869-1966»*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Ajuntament de l'Escala, p. 585-612.
- VILA, Pep (2000): «Tres cartes de Víctor Català al folklorista Rossend Serra i Pagès», *Fulls d'Història local*, núm. 78 (gener-febrer de 2000).

LA MISSIÓ DE RECERCA DE JOAN JUST I JOSEP ROMA PER TERRES TARRAGONINES PER A L'OCPC (1928)

Rut Nolla Bertran – Laia Bertran Genovès
Universitat Rovira i Virgili

1. Introducció

L'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya* (OCPC) (1922-1936) és una mostra de la riquesa del patrimoni musical dels Països Catalans i una eina que permet preservar les cançons que han contribuït a teixir-ne la cultura folklòrica. Avui dia, aquest projecte gaudeix d'un generós repertori de bibliografia que aprofundeix en diversos aspectes. Per aquest motiu, l'objectiu del present estudi és acotar-se a la investigació de la missió de recerca de Joan Just i Josep Roma per terres tarragonines.

Així doncs, després de fer una breu contextualització dels encarregats de la missió, la recerca se centrarà en tres elements clau. En primer lloc, en les memòries, on es detalla l'itinerari que van seguir per a recollir les cançons i s'explica com van dur a terme els viatges; en segon lloc, en els ajudants i els cantadors, que permetran delimitar el perfil que tenien les persones que van col·laborar en l'obra; i, finalment, en les cançons, que són tot un referent dels valors i els ideals de l'època.

2. Joan Just i Josep Roma: dues figures a reivindicar

Des de ben petit, Joan Just i Bertran (1897-1960) va estar lligat al món de la música, ja que amb nou anys va entrar a l'Escolania de Montserrat, fet que va deixar una forta empremta en ell. Després de la temporada en aquest cor, va continuar formant-se a Barcelona i el 1921 van ser nomenat director de música al prestigiós col·legi de Santo Domingo, a Alacant. Alhora, en aquest període va entrar en contacte amb el folklore recollint cançons murcianes. Seguidament, el 1925 va prendre el càrrec de director del Cor Mixt de Ràdio Barcelona. Al cap d'uns anys va començar a treballar per a la Fundació Patxot i juntament amb Josep Roma va emprendre la recollida de cançons per a l'OCPC en diverses localitats. El 1940 va fundar la Schola Cantorum i la Banda Municipal d'Igualada, bandes amb les quals el 1958 va estrenar una representació del *Rèquiem* de Mozart, obra en què s'hi va esforçar tant que es pensa que va accelerar la seva mort (Dalmau 2011: 23-31).

Igual que Joan Just, Josep M. Roma i Roig (1902-1981) també va iniciar els estudis de música a l'Escolania de Montserrat, que li van permetre assolir una base per a poder exercir com a concertista de piano el 1924. Això el va ajudar a

crear-se un nom, ja que va fer una gira de concerts per la Península Ibèrica tant en solitari com en grups de cambra. En la seva etapa musical més prolífica i exitosa, va aconseguir ser catedràtic d'òrgue i director de l'orquestra Filharmònica de Barcelona i del Liceu. Algunes de les seves obres més rellevants són les òperes *Nausica* i *Eridón y Amina* i «l'adaptació orquestral de la primera òpera espanyola que es conserva, *Celos aun del aire matan*, de Juan Hidalgo» (Portell 2002).

3. *Les memòries: la proesa del treball de camp*

«Sortirem cap a la recerca de cançons amb el cor ple d'alegria, no com de buscadors d'or que no tenen altra perspectiva que l'incògnit, no, nosaltres anem a cercar quelcom [...] amb tanta abundor que no hi ha lloc que no s'hi trobi aquest tresor tan preuat com és la cançó popular» (Massot 1999: 153). Amb aquesta mostra d'entusiasme, de convicció i d'estima per les cançons populars i la tasca de recollida de l'OCPC, s'inicien les memòries de la missió de Josep Roma i Joan Just per terres tarragonines.

Aquest tipus de recerca per encàrrec, que emprengueren tots dos compositors amb il·lusió i rigor, fou una de les metodologies més prolífiques que, juntament amb altres recursos, permeté recopilar uns 40.000 documents per a l'OCPC (Rebés 2022). En les memòries, es detallen, dia a dia, les anades i vingudes dels col·lectors per diferents indrets del Camp de Tarragona. Atesa la precisió d'aquest dietari, tant en l'estudi contextual com en el de contingut i forma de les cançons recopilades, la cronologia de la investigació és important per a constatar les característiques i dimensions de la missió. Alhora, no només permet conèixer de primera mà «una de les actuacions culturals més importants» del segle xx a Catalunya, sinó també la societat i la mentalitat de l'època (Calvo 1996: 76).

En essència, cal ressaltar que la missió de Roma i Just s'allargà des del 3 de juliol al 7 de setembre de 1928, i que, *grosso modo*, es recorregueren dues principals zones del Camp de Tarragona: la de la comarca de l'Alt Camp i la de la Conca de Barberà. Al final de la crònica, s'especifica: «L'ordre, doncs, de la nostra Missió pel Camp de Tarragona és: Valls, Miramar, Alcover, Fontscaldes, Montblanc i els Omells» (Massot 1999: 174), i se segueix aquest ordre en la presentació de les cançons. No obstant, la cronologia dels desplaçaments –incloent-hi aquells en què finalment no pogueren recollir res per a l'OCPC (per exemple, als voltants de Valls i Santes Creus)– és força més complexa. Així, en una primera fase, entre el 3 de juliol i el 15 d'agost, van visitar diverses poblacions de l'Alt Camp. Encara que, sobretot, van estar-se a Valls –ciutat on s'instal·laren–, també van desplaçar-se a Alcover (27 de juliol i 7, 10, 11¹, 13 i

1 Els dies 10 i 11 d'agost, només va anar-hi Joan Just perquè Josep Roma hagué de marxar a Barcelona.

14 d'agost), a Miramar (8 i 16 d'agost), a Santes Creus (9 d'agost), a Fontscaldes (16 i 18 d'agost) i a l'Albiol (17 d'agost.) Feien estades generalment diürnes, atès que acostumaven a tornar a Valls a passar la nit. En una segona etapa, entre el 22 d'agost i el 7 de setembre, van anar a la recerca de cançons de la Conca de Barberà. Tot i allotjar-se a Montblanc, però, també aprofitaren per tornar un dia a Fontscaldes a retrobar les amistats que havien fet a Valls (4 de setembre), i per anar a Prades (Baix Camp) el 3 de setembre i, fins i tot, als Omells (Urgell) el dia 5. Com en la primera fase, acostumaven a tornar sempre a Montblanc a dormir.²

D'ambdós períodes, pel que respecta a les memòries, en ressalta la dedicació i la disciplina dels col·lectors, que, durant tot l'estiu, no van arribar a descansar o a tornar-se'n a Barcelona, si fa no fa, més d'una setmana. Les darreres paraules del dietari traspuen aquesta implicació de Josep Roma i Joan Just en la causa de l'OCPC:

La nostra impressió respecte a la qualitat i quantitat de les tonades i cançons és francament ben falaguera i tant a Valls com a tota la seva comarca i a Montblanc hem recollit bon nombre de tonades, ço que va ésser [...] una veritable sorpresa. Millor que així hagi estat i de cor contentíssims que puguem contribuir a la glòria de la nostra cançó popular i el seu més característic representant, el «Cançoner Popular de Catalunya» (Massot 1999: 174).

4. *Els ajudants i els cantadors*

Amb l'anàlisi del perfil dels informants d'aquesta missió, s'ha comprovat que, també en terres tarragonines, tant quantitativament com qualitativa, les dones foren informants cabdals en la recollida de cançons. Se segueix, per tant, la tendència de les dones com a informants principals; paga la pena, però, d'estudiar les característiques dels informants de l'OCPC al Camp de Tarragona i de contrastar-les amb les dels ajudants de Roma i Just, que els facilitaren contactes i els ajudaren en tot el que pogueren per tal que acomplissin la seva missió.

Pel que fa als ajudants, el perfil més comú es diferencia molt de l'habitual entre els informants perquè els 19 dels quals es deixà constància eren tots homes (Massot 1999: 175-177). En general, acostumaven a tenir càrrecs eclesiàstics: la majoria eren mossens, encara que també hi destacà algun rector. A més a més, entre els altres informants, hi havia també batlles, arxivers, periodistes i advocats. Molts, sobretot si estaven vinculats a l'Església, tenien coneixements de música i tenien una relació estreta amb institucions com l'Orfeó de Valls i l'Orfeó de Montblanc. Entre aquests 19 informants, de cada municipi, pot ressaltar-se un nom: Don Indaleci Castells (Valls), Mossèn Artur Cabré (Fontscaldes), Mossèn Domingo Lloveras (Alcover), Sr. Joan Poblet Civit (Montblanc) i Mossèn Francisco Xavier Cami (Els Omells) (Massot 1999: 175-177).

² Per a resseguir amb detall la cronologia, vegeu Massot 1999: 153-174.

D'altra banda, els informants, com s'ha comentat, van ser majoritàriament dones. D'un total de 47, d'arreu del Camp de Tarragona, 13 eren homes (un 28%) i 34 dones (un 72%). El patró es repeteix entre els informants vallencs –els més nombrosos–: de 29 persones, un 69% eren dones. La diferència de gènere fou ben notòria en alguns pobles com Fontscaldes i Alcover, en què només hi hagué dones cantadores. Convé subratllar de nou, en aquest sentit, el paper transcendental de les dones en la recollida de l'OCPC i, per extensió, en la recollida de materials folklòrics durant els darrers segles.³

Més enllà de proporcionar una major quantitat de cançons, en l'aspecte qualitatiu, també excel·liren per la diversitat de peces que van cantar. Per exemple, Rosa Tarés (Fig. 1), veïna de Valls nascuda a Cervera, de família acomodada i amb 65 anys (Massot 1999: 178), proporcionà cançons tan diferents entre si com *Los fadrins de Sant Boi*, *Mon pare i ma mare*, *Les tres ninetes*, *La Marieta*, *Marbruc*, *La gorra que tu portes* i *La xeringa* (Massot 1999: 187-197). Fou una de les principals informants de tota la missió. Permeté recollir cançons com les esmentades, que tractaven qüestions ben variades com ara l'amor i el matrimoni, la rebel·lió d'una jove, la guerra i la mort; alhora que, de vegades, aquestes peces presentaven un to irònic o bé el món religiós hi era present de manera menys o més directa.

Així mateix, com a informant d'Alcover, destaca Gaietana Ferrando (Fig. 2), una jove pagesa de 29 anys que ensenyà a les altres xiques del poble, mentre cosien, les cançons que aprengué de la mare (Massot 1999: 180). En el cas d'Alcover, no es recollí el nom de l'informant de cadascuna de les cançons, però se'n poden destacar algunes com *Les tres ninetes de França*, *Una matinada fresca* i *Aixeca't, burret* (Massot 1999: 201-203). També s'hi observa, doncs, una heterogeneïtat temàtica, ja que tracten aspectes com la mort, el matrimoni, l'amor i la malaltia; igual que en les de l'informant vallenca, de vegades la religió hi és present en un segon pla. A banda, els col·lectors recolliren versions ben allunyades de cançons amb un origen comú, tal com s'evidencia en *Les tres ninetes* de Rosa Tarés i *Les tres ninetes de França* d'Alcover.

Tota aquesta diversitat la cantaven informants que, en gran majoria, superaven en edat l'esperança de vida al néixer de finals dels anys 20 del segle passat, situada, per exemple, a Barcelona, sobre els 45,7 anys (Anuari 2003). La mitjana d'edat del conjunt de cantadors (homes i dones) era de 54'9 anys. Tanmateix, hi hagué més d'un poble en què la mitjana superà molt per sobre aquesta xifra general; a Fontscaldes, per exemple, se situava en els 70'6 anys. La menys elevada va ser la de Montblanc (31'3 anys), però, juntament amb els Omells (45 anys), fou l'única vila amb una mitjana per sota de 50 –i, de retruc, per sota de l'esperança de vida al moment–.

3 De la missió de Roma i Just pel Camp de Tarragona, n'han arribat fins avui dia força fotografies dels informants (Massot 1999: 176-177), fet que convé ressaltar per contrast amb altres missions i atenent a la preservació de la memòria històrica. En línia: <<https://calaix.gencat.cat/handle/10687/440899>> [Consulta: abril de 2023].

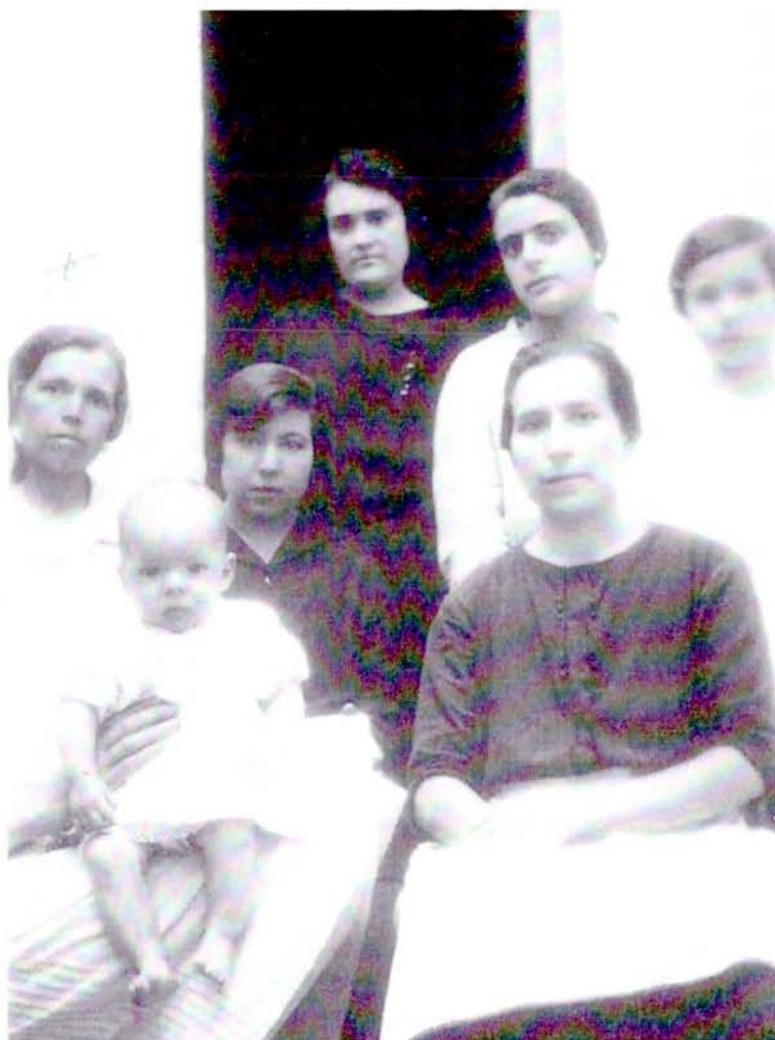

Fig. 1. Rosa Tarés, informant excel·lent de Valls.

Que una gran part dels informants fossin d'avançada edat denota el perfil que es buscava en els encàrrecs de l'OCPC. L'any en què s'emprengué la missió per terres tarragonines, el 1928, ja era palesa la pèrdua progressiva d'aquesta rica tradició oral. En el redactat que precedeix el llistat de persones distingides que ajudaren Roma i Just, els col·lectors feren constar una afirmació que no tan sols justifica aquestes dades sobre l'edat dels cantadors, sinó que també denota l'encomiable tasca de recollida feta amb l'OCPC davant de circumstàncies que començaven a fer-la ben urgent i necessària: «Vàrem comprendre, nosaltres, que si bé la cançó popular està oblidada, no havia mort mentre quedessin persones dels cinquanta anys per amunt» (Massot 1999: 175).

Essent la major part dels homes informants mossens o rectors, i la majoria de dones treballadores de la llar, el testimoni d'aquests cantadors i cantadores era el vestigi d'una societat camptarragonina que ja havia començat a canviar i que, en les properes dècades continuaria canviant en tots els àmbits de la vida. Així,

Fig. 2. Gaietana Ferrando i altres cantaires d'Alcover.

amb el seu «humil però entusiasta treball» (Massot 1999: 174), Josep Roma i Joan Just encapsularen aquest vestigi, aquest bocí històric, del sud de Catalunya.

5. Les cançons recollides en terres tarragonines

La laboriosa i minuciosa exploració de Just i Roma va ser realment fructífera, tal com indicaven ells mateixos. Al repertori aconseguit hi ha cançons de bressol, de joc, de quitxalla, de Nadal i balades, entre d'altres. Aquesta varietat és rellevant, ja que «l'ampli ventall del cançoner tradicional, avui dia desaparegut en bona part, hi és representat amb nombre molt abundant de versions, la qual cosa mostra la seva vitalitat a l'època» (Oriol 2013: 583). Per aprofundir en el contingut del seu recull, n'hem fet una divisió a partir de quatre eixos temàtics: la religió i el comportament d'un bon cristià, el matrimoni, la definició dels rols femenins i masculins i per acabar, la mort.

El component religiós queda reflectit de maneres diverses. Per una banda, hi ha cançons devotes que esmenten explícitament la paraula de Crist. Aquest és el cas de *Les dotze paraules*, que comença dient: «Ai, mon fill amat, / jo te les diré / les dotze paraules / que Cristo digué» (Massot 1999: 191). Altres cançons són de reflexió moral, relatives als preceptes que ha de seguir el bon cristià. Així, a *El pobret se'n va a captar* es recalca el deure de fer caritat als més desfavorits: «Si ara fos possible / de tornar a l'altre món, / caritat faria als pobres / i assistiria a tothom» (Massot 1999: 210). Fins i tot en una cançó amorosa, *Les tres ninetes de França*, hi ha un esment sobtat a l'eficàcia redemptora de la oració: «És morta la Marieta, / Déu la perdó. / No la veurem ni en finestra / ni en balcó, / sinó en na reixeta / fent oració» (Massot 1999: 201). I en alguna ocasió, com ara a *Los fadrins de Sant Boi*, el concepte de pecat frena l'impuls amorós: «... deu-me'n una abraçada. / –Això no ho faré, no, / que en fóra castigada, / castigada de Déu, / de mon pare i de ma mare» (Massot 1999: 188). No hi falten, lògicament, les nades, plenes de joia i tendresa envers el Jesús nounat: «Allà dalt la muntanyeta / n'hi havia un pessebret...» (Massot 1999: 186).

El matrimoni era una altra preocupació bàsica per a la societat que descriuen les balades, en què el rol de la dona es reduïa sovint a trobar marit, a la maternitat i a tenir cura de la llar. A *Les tres ninetes*, una donzella que ha quedat prenyada, no sabem de qui, es lamenta perquè no sap què fer del fill que porta al ventre: «Ai, fill de mis entranyes, / me'n faràs penar i morir [...] que si jo te'n tiro a l'aigua, / no hi haurà cel per a mi. / Si jo te'n dono a dida, / jo no en trobaré marit». Si la criatura viu, tothom sabrà que és mare soltera. Llavors, el fill del rei la consola amb la promesa d'un casament que tancarà l'escàndol: «que no te'n faltarà marit [...] / i si cap d'ells no t'agrada, / te'n casaràs amb mi» (Massot 1999: 189). No falten tampoc les dures queixes de la dona casada per imposició dels pares, com ara al cèlebre *Rossinyol que vas França*, que adopta aquí per títol el primer vers: «Els meus pares m'han casada, / a un pastor m'han donada [...] / Als meus pares m'hai queixada / i no hai estat escoltada» (Massot 1999: 213). Convé subratllar el verb *donar*, ja que accentua la visió del matrimoni com un contracte que transfereix la dona com si fos un producte mercantil.

Aquesta mentalitat prové de l'assignació dels rols de gèneres, és a dir, dels atributs que han de posseir i acomplir els homes i les dones. En primer lloc, a l'*Arciseta* es veu la imatge tòpica del marit que abandona la llar per anar-se'n a la guerra, i en conseqüència, la dona desemparada és víctima d'un raptor que se l'emporta lluny de la seva terra, obligant al marit a una maniobra de rescat: «A Arciseta l'han casada / amb el ric del Mallorca. / De tan petiteta que era / no se'n sap calçar i vestir [...] / –Rei moro, rei moro, / jo me'n vai amb lo meu marit» (Massot 1999: 215). La mateixa obediència i submissió que imposava el marit, havia de mostrar-les també la filla respecte al pare, fet que es denuncia a *Sota l'aulivera, auliva*: «–A la plaça en ballen coques. / Mare, deixeu-m'hi anar. / –No

hi vagis, Caterineta, / que ton pare ha d'arribar». Tanmateix, ella se n'hi va amb conseqüències fatals perquè el pare la mata a garrotades: «La tercera garrotada, / els fetges li van saltar» (Massot 1999: 208). Per acabar, a *Los fadrins de Sant Boi* se'ns presenta el galant que observa la dona com a objecte de plaer: «Ja la veu al balcó, / sola que es pentinava; / la pinteta n'és d'or, / l'escarpidor de plata» (Massot 1999: 188). Cal advertir que la imatge de la dona que es pentina els cabells com a signe d'apertura eròtica és una convenció de l'art universal. Podem trobar-la, per exemple, al poema de Francesc Vicenç Garcia «A una hermosa dama...».

Finalment, també apareix la mort, que a vegades es deu a la violència familiar i domèstica, com és el cas de *Sota l'aulivera, auliva*, i d'altres, l'ocasionen les guerres i és la força cruel que separa dues persones que s'estimen. Per exemple, a *Marbruc*, on la dama que espera el retorn del espòs amat pregunta «Ai, patge, lo bon patge, / quina nova porté?». I aquest respon amb sequedat: «Marbruc és mort en Francia, / és mort i soterré» (Massot 1999: 192). La pèrdua de l'enamorat pot comportar la mort immediata de l' enamorada, i així és a *La presó de Lleida*, quan la *vox populi* pregunta i respon al mateix temps: «-Ai, què és allò? / -La filla de don Carlos, / que ha mort pel seu aimador» (Massot 1999: 205).

6. Conclusions

Amadou Hampâté Bâ, ferm defensor de la cultura popular i la tradició oral, com a membre de la UNESCO, donà un altaveu mundial al proverbi africà «quan un vell mor, una biblioteca es crema» (Hampâté 1991). Aquest proverbi sintetitza, a la perfecció, la preemtorietat dels projectes de recollida folklòrica empresos als Països Catalans, en especial, durant la primera meitat del segle xx. Amb la seva missió de recerca al Camp de Tarragona, entre el 3 de juliol i el 7 de setembre de 1928, Joan Just i Bertran i Josep M. Roma i Roig s'avesaren a recollir cançons en els diferents pobles i ciutats de les comarques de l'Alt Camp i la Conca de Barberà. Encara que es donà «una idea ben acabada de les característiques de la comarca de Valls», malgrat l'igual reeixida recollida a «la comarca de Montblanc», la tasca en aquest territori «no pogué completar-se» (Massot 1999: 175).

Els col·lectors, amb la proesa del seu treball de camp, garantiren la preservació de bona part del patrimoni oral cançonístic de Valls, Miramar, Alcover, Fontscaldes, Montblanc, i fins i tot d'una petita part de territori lleidatà: els Omells. A pesar que la manca de temps condicionà les seves ambicions recollectores –que haguessin volgut oferir, també, una rica varietat de material d'indrets com Santes Creus–, la missió s'acomplí amb èxit.

Les cançons, sobretot obtingudes a través d'informants d'avançada edat (amb una mitjana de 54,9 anys) que eren principalment dones (en un 72% dels casos), presenten una gran riquesa formal i argumental. En el present estudi, se n'han analitzat, de manera sintètica, els principals eixos temàtics: la vessant religiosa,

cristiana i moral, ben impregnada en cançons com *Les dotze paraules* i *El pobret se'n va a captar*; el matrimoni, present en *Les tres ninetes* i en *Els meus pares m'han casada*; els rols tradicionals masculins i femenins, per exemple, a *Sota l'aulivera*, *auliva* i *Los fadrins de Sant Boi*; i per últim, la mort, tractada durament a *Marbruc* i a *La presó de Lleida*.

Nogensmenys, convindria que, en futures investigacions, s'aprofundís en aquesta qüestió, així com també es fes un estudi d'aquest material recollit per a l'OCPC en clau lingüística i musical. Caldria posar en relleu la transcendència de la missió de recerca de Joan Just i Josep Roma i donar-la a conèixer a la població general. Al cap i a la fi, en aquestes cançons del passat es troben els ingredients del present que borbolla a les terres tarragonines, l'arrel del seu model de vida i els fonaments dels valors que avui dia hi floreixen.

Referències bibliogràfiques

- ANUARI (2003): «Evolució de l'esperança de vida en néixer. 1900-2000», *Anuari estadístic de la ciutat de Barcelona 2003*. En línia: <<https://ajuntament.barcelona.cat/estadistica/catala/Anuaris/Anuaris/index.htm>> [Consulta: abril de 2023].
- CALVO, Lluís (1996): «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya seixanta anys després. Una restitució històrica», *Serra d'Or*, núm. 438 (juny de 1996), p. 75-76. En línia: <https://www.cervantesvirtual.com/portales/serra_dor/obra/serra-dor-any-xxxviii-num-438-juny-1996-1132184/> [Consulta: abril de 2023].
- DALMAU, Jordi (2011): «El mestre Joan Just (1897-1960). En el cinquantenari de la seva mort», *Revista d'Igualada*, núm. 37 (abril de 2011), p. 23-35. En línia: <<https://www.revistaigualada.cat/wp-content/uploads/2014/11/37.11.22.pdf>> [Consulta: abril de 2023].
- HAMPÂTÉ, Amadou (1991): *Amkoullé, l'enfant peul. Mémoires, I*, Arles, Actes Sud.
- MASSOT, Josep (ed.) (1999). *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials. Volum IX. Memòries de missions de recerca per Enric D'Aoust-Palmira Jaquetti; Josep Roma-Joan Just; Joan Amades*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ORIOU, Carme (2013): «Massot i Muntaner, Josep. *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993-2011», *Estudis Romànics*, vol. 35, p. 579-585. En línia: <<https://raco.cat/index.php/Estudis/article/view/342600>>. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993-2011. (raco.cat)> [Consulta: abril de 2023].
- PORTELL, Núria (2002): «Josep Maria Roma i Roig», dins *Gran enciclopèdia de la música*. En línia: <<https://www.encyclopedia.cat/gran-encyclopedia-de-la-musica/josep-maria-roma-i-roig>> [Consulta: abril de 2023].
- REBÉS, Salvador (2022): «En el centenari de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (1922-2022)», *Sonograma Magazine*, núm. 55 (juny 2022). En línia: <<https://sonograma.org/2022/06/en-el-centenari-de-lobra-del-canconer-popular-de-catalunya-1922-2022>> [Consulta: abril de 2023].

III

Altres estudis

Fig. 1. Antoni M. Penya. Fotografia procedent de l'epistolari de M. Antònia Salvà (Biblioteca Lluís Alemany, Palma).

CANSONS POPULARS MALLORQUINES (1896) D'ANTONI M. PENYA:
RECERCA I DIVULGACIÓ DEL CANÇONER POPULAR A LES ACABALLES
DEL SEGLE XIX

Josep Nicolau Perelló
Universitat de les Illes Balears

1. Introducció

Fins fa poc temps teníem poques dades sobre la figura i l'obra de l'intel·lectual mallorquí Antoni M. Penya i encara menys de les seves obres de folklore. Penya era una persona formada en humanitats i amb estudis d'arxivística que va dur a terme una estimable recerca folklòrica que havia romàs en l'oblit. Concretament, el 1894 fou l'encarregat de fer el treball de camp d'on sorgiria el volum *Rundayes de Mallorca*,¹ publicat el 1895 a Alemanya per l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria-Toscana. L'any següent, Penya va publicar *motu proprio* i en format col·leccionable un recull de gairebé mil gloses a la revista *El Àncora*, titulat *Cançons populars mallorquines* (1896).

L'obra comença amb un pròleg de plantejaments romàntics que lliga plenament amb les idees de la Renaixença. La informació contextual que presenta el volum és escassa: no hi apareix cap dada més enllà de les cançons i algun peu de pàgina molt breu on l'autor explica algun mot o una variant. De les gloses que aporta no en coneixem ni els informants ni els llocs on foren recollides. Emperò sí que sabem que el volum és el resultat d'una tria i que, a més, Penya va consultar reculls de poesies populars de companys seus, com el de l'escriptora Maria Antònia Salvà. La importància d'aquest cançoner rau en el nombre i en la qualitat de les composicions i, en segon lloc, per ser un dels primers reculls publicats de gloses de Mallorca. Per tot això, *Cançons populars mallorquines*, d'Antoni M. Penya, és una obra que mereix ésser posada en valor i que cal reivindicar conjuntament amb la figura de l'autor.

2. Antoni M. Penya, polígraf

Antoni M. Penya i Gelabert (Palma, 1863-1948) (Fig. 1) fou poeta, arxiver i professor i fill de l'escriptor Pere d'Alcàntara Penya (Palma, 1823-1906) i d'Antònia Gelabert Bordoy (Felanitx, ?-Palma, 1880).² Estudià Filosofia i Lletres a Barcelo-

1 El 2021 la doctora Caterina Valriu va realitzar un estudi sobre els materials no publicats al volum de 1895. Per a més informació vegeu: *El corpus de rondalles de Mallorca d'Antoni M. Penya i l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria-Toscana: edició, catalogació i estudi* (2021), de Caterina Valriu Llinàs, tesi de doctorat, i el volum posterior *Les rondalles que l'Arxiduc no va publicar* (Valriu 2022).

2 Les aportacions parteixen del quadern de memòries de l'autor, que es troba en el fons de la família Penya a Can Bordils: PAP PD 15/18 (Document 2).

na i de ben jove –amb sols devuit anys– publicà el seu primer poema a la revista *L'Ignorància*, dirigida pel seu pare. A més, va dur a terme una important recerca de materials narratius populars l'any 1894. Del resultat d'aquella breu eixida per Mallorca, amb la voluntat de recopilar rondalles per l'ordre de l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria-Toscana, en sorgí el volum *Rondayes de Mallorca* (1895). En el quadern de camp, que es conserva a l'Arxiu Municipal de Palma, Can Bordils, hi podem trobar nombroses anotacions de la seva tasca i d'alguns materials – que no eren rondalles– que els informants li contaven o explicaven. Per exemple, hi apuntà informants, direccions, intermediaris i, també, alguna cançó breu.

L'any següent, el 1896, publicà un petit volum de cançons curtes –gloses d'entre 4 i 5 versos– a la revista *El Àncora* amb algunes de les cançons arrellegades dos anys abans durant la recerca folklòrica. El 1903 va publicar conjuntament amb Mn. Ildefons Rul·lan³ la tercera obra, i darrera, de temàtica folklòrica, *Filologia de Calendario*, un glossari sobre termes del calendari amb un important contingut filològic i etnopoètic, ja que relaciona els termes referits al temps meteorològic i al calendari (*calendario, dia, luna...*) amb endevinalles, parèmies i cançons que contenen la paraula que volen descriure.

La figura d'Antoni M. Peña no havia estat mai objecte d'estudi per la manca de documentació. Concretament, fou a partir de la troballa dels materials inèdits que no havien estat publicats en el llibre *Rondayes de Mallorca* (1895) i el posterior estudi que se'n va fer, titulat *Les rondalles que l'Arxiduc no va publicar* (Valriu 2022) que es començà a reivindicar la seva figura.

3. Cansons populars mallorquines (1896), d'Antoni M. Peña⁴

Pel que fa al volum de cançons, cal dir que inclou nou-centes vuitanta-vuit composicions i consta de la portada, del pròleg de tres pàgines, de cent seixanta-tres pàgines de gloses, i la taula de continguts final. Les cançons estan distribuïdes per ordre alfabètic segons la lletra inicial, que s'emptra de referència pels capítols (A, B...), però dins d'aquests podem observar com l'ordre no es correspon sempre amb l'abecedari perquè conté algunes errades amb les segones i terceres lletres. En general, el nombre de gloses per pàgina és de set, sempre que no hi hagi notes al peu o sigui l'inici o el final d'un apartat. Les gloses no estan numerades,

3 Mossèn Ildefons Rul·lan i Declara (Palma, 1856-1911) és conegut sobretot per ser el traductor de l'edició malloquina del Quixot, *L'enginyós hidalgo Don Quixote de la Mancha* (1905-1906). Llicenciat en Filologia, com a estudiós de la llengua es dedicà sobretot a l'ortografia i a la gramàtica de la llengua i especialment, a la paremiologia comparada. La seva visió sobre la traducció i la paremiologia és interessant i destacable: «Tocant en aquest punt, mos hem de contentar en que sa lectura de don Quixote traduït, fasse en es qui el lletjeixen, sa impressió general que produeix en es qui l'entenen en castellá, y ab això sa contenta, sense cercar filigranas de llenguatge, ni punts de sintaxis escapats, ni òssos en es lléu» (Rul·lan 2005 [1906] I: vii).

4 He mantingut totes les citacions amb ortografia prefabriana, l'original de la publicació.

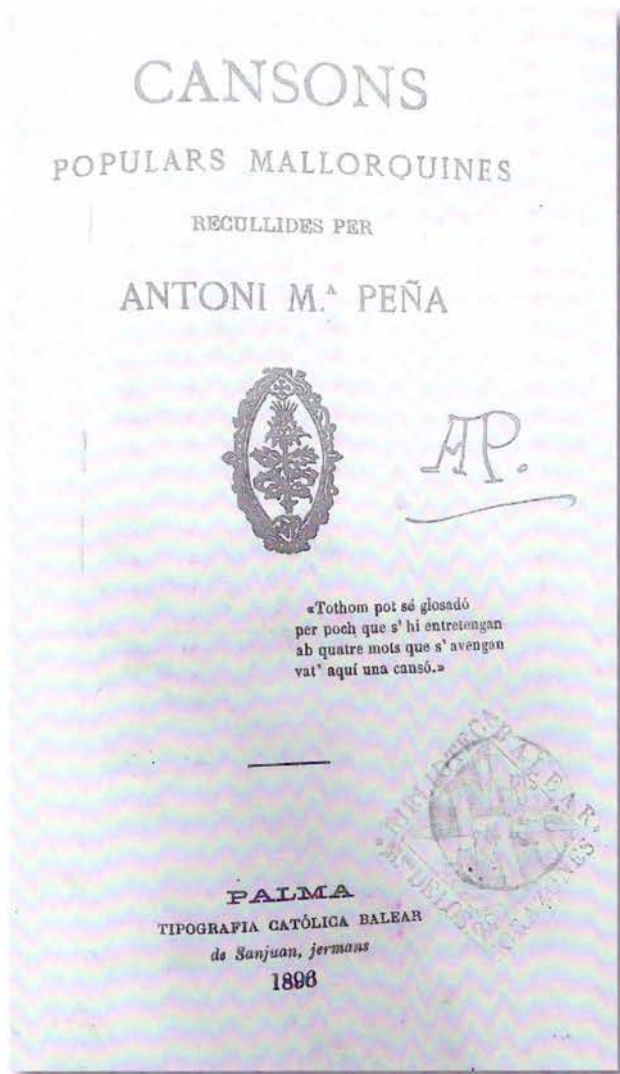

Fig. 2. Portada interior del volum *Cançons populars mallorquines* (1896) conservat a la Biblioteca Balear, amb l'exlibris i les inicials de l'autor.

no se n'especifica l'informant, ni tampoc el lloc on fou recopilada o qui va ser el recopilador. Aquesta informació hauria estat valuosa si tenim en compte que moltes procedeixen d'altres col·leccions, com veurem. En el cas de les variants i les anotacions de l'autor, es reproduïxen al peu de pàgina i no al final, fet que en facilita la consulta (Fig. 2).

L'obra comença amb una petita glosa que encapçala el document: «Tothom pot sé glosadó / per poch que s'hi entretengan, / ab quatre mots que s'avengan, / vat' aquí una cansó» (Peña 1896: 11). A continuació, hi trobam un petit pròleg, amb un rerefons romàntic, on l'autor remarca que els pagesos són bons coneixedors de la poesia oral. En concret escriu: «Allà hon hi ha un tay de segadós ó un estol de cullidores allà sa poesia populá ab tota sa seua senzillès i naturalitat vessa per tot arreu y tan ufanosa que seria mal de fe posarli grifó» (1896: 111).

A continuació, presenta alguns dels principals gèneres cançonístics: la codolada, les gloses i les cançons (diferents de les gloses i, per Penya, la forma més comuna). En aquest sentit, és important la referència que emprà Penya per a distingir les unes de les altres, quan, mètricament, són iguals. La citació és la següent: «que per ses circumstancies especials en qu' están fetes, perque s'entengán bé, han d'aná acompanyades d'una mica d'explicació ó també ses que son respostes á altres gloses dites abans» (1896: IV). A més, tant de les gloses com de les codolades explica que hi ha algunes col·leccions inèdites i algunes poques de publicades, però no n'aporta cap altra dada.

Tot seguit, dona les gràcies als col·laboradors del volum: el misser Antoni Font; el treballador de correus Miquel Palmer, i «la inspirada poetisa mallorquina Sreta. D.ª María Antonia Salvá» (Penya 1896: III-IV). Aquesta breu contribució de l'escriptora és una de les causes que augmenten el valor i la importància del recull. Dels altres dos personatges citats a l'obra, dissortadament no n'he pogut trobar cap dada. És important remarcar la visió que tenia Penya relativa a la recollida de materials, ja que el seu llibret és una contribució relativament humil –sense llevar-li cap mèrit– i per això considera necessària: «una colecció mes important y numerosa (no dich completa perque crech qu' arribarley á fé es imposible) seria á nès meu entendre de moltíssima importancia. Molt hi ha qu' espigolá dins aquest camp de sa llengo mallorquina» i dedica el treball a totes aquelles persones que «encare tenan una mica de gust per ses coses de sa patria» (1896: V). I, finalment, l'autor acaba el pròleg amb un prec a Déu perquè molts volguessin treballar en la recerca de «floretes de sa paraula» per a enaltir «sa nostre llengo tan hermosa com es nostro cel y ses nostres montanyas» (1896: V).

Una de les poques mostres que podria ésser exemple de les diferents mans del volum serien les primeres quatre gloses de la pàgina 88, on es pot observar l'escriptura de la paraula *cor* amb dues formes: *cor* i *có*. Així i tot, és impossible poder destriar les gloses segons l'autoria i als documents d'arxiu consultats tampoc se'n fa referència.

3.1. *El diari El Áncora*

El petit volum de gloses es publicà a *El Áncora: diario católico-popular con censura eclesiástica*, publicació de Mallorca que continuà la tasca d'*El Áncora: diario católico popular de las Islas Baleares*. El diari es publicà en diverses etapes entre el 1880 i el 1900 a causa d'algunes interrupcions provocades per la censura. Fou un diari molt senzill, ja que sols constava de quatre pàgines i estava dividit en columnes amb un apartat d'anuncis finals, entre els quals en podem trobar un de l'edició de les *Rondaies Malloquines d'en Jordi des Racó*, d'Antoni M. Alcover, que fa una crida als lectors per tal de subvencionar-ne l'edició. *El Áncora* era redactat majoritàriament en espanyol i el català es relegava a aspectes i contri-

bucions puntuals. Per altra banda, la ideologia principal que el regia era el catolicisme conservador. Cal dir que, a més, el diari era una de les principals fonts de propaganda del Bisbat de Mallorca.

Els estudiosos Díaz de Castro i Moll (1980: 202) descriuen els dos aspectes importants del diari:

- a) La gran quantitat de dades que s'hi publicaren i que actualment tenen rellevància històrica i serveixen per a contextualitzar l'època.
- b) La forta presència del clericalisme en la publicació i, per tant, de la ideologia catòlica militant.

Sobre l'edició del cançoner, cal dir que fou una de les primeres publicacions després d'una llarga etapa de censura de cinc anys, de 1890 a 1896. S'anuncià dia 19 de febrer de 1896 i es començà a publicar el 28 d'abril següent. Les publicacions, emperò, no sortiren en ordre en alguns casos, ja que hi podem trobar algunes errades en la cronologia i, a més, tampoc no es publicava diàriament.⁵ Normalment les pàgines s'editaven de quatre en quatre.

3.2. *El volum: materials*

Cançons populars mallorquines es pot consultar com a plagueta a diferents biblioteques de Mallorca. Per a ésser més exactes, a les quatre biblioteques amb fons històrics més importants: la Biblioteca Bartomeu March, la Biblioteca Lluís Alemany, la Biblioteca Balear del Monestir de la Real i la Biblioteca Diocesana. Al Fons Penya de l'Arxiu de l'Ajuntament de Palma s'hi conserva també una edició del volum, però és una versió incompleta a la qual li falten moltes pàgines.

De les quatre versions completes, l'exemplar més destacable és el de la Biblioteca Balear perquè, segurament, fou l'exemplar que va pertànyer a Antoni M. Penya: està marcat amb el seu exlibris, una imatge i la signatura al final del document.⁶ A més, el valor més destacable l'aporten les notes manuscrites que Penya hi va incloure posteriorment. Hi trobam: correccions, anotacions, una glosa ratllada, algunes variants i, fins i tot, noves cançons. La més important la transcriu a la pàgina 52 i és la següent: «Es qui s'enamora massa / que pena passa seño: / jo que tenc sa meua amó / dins es piná des faró / des seño de sa Llapassa», que fa referència a la possessió de la família Salvà i on la poeta mallorquina, traductora de Mistral, hi passà llargues temporades. El segon escrit remarcable és a la darrera pàgina, a la 163. La darrera glosa de tot el document

⁵ Per exemple, el dia 6 de juliol no es publicà *Cançons* per la mort de Josep M. Quadrado i Nieto, i el darrer dia que s'edità (21 de juliol de 1896) es publicaren les pàgines 95-98, i el dia anterior (20 de juliol de 1896) les quatre darreres pàgines: la 163 i la taula de continguts.

⁶ La referència del volum és BB-2561.

està marcada amb un claudàtor, amb l'enumeració final a llaipsis (988) i el següent escrit: «sa derrera cansó es feta meua» i la corresponent signatura d'Antoni M. Peña. En aquest cas, l'autor aprofita per a incloure una glosa pròpia en un recull de cançons populars, probablement ho va fer com una mena de joc o rúbrica.

Un dels materials més valuosos en relació amb el cançoner és el pròleg manuscrit que es conserva a l'Arxiu Municipal de Palma, al Fons Peña (PAP PD 18/6 [Document 6]). És quasi complet –manquen els darrers paràgrafs– i es pot llegir sense gaires dificultats. Tampoc no podem dir que sigui un document molt aclaridor, ja que les parts corregides estan força ratllades i dificulten la lectura, però ens serveix com a document històric. A més, l'autor en dibuixà la portada, amb la glosa que havia d'encapçalar el document, un dibuix senzill que després serà una flor de card amb les inicials del seu nom i cognom que, posteriorment, també trobam en alguna de les seves cartes.

El segon document que caldria destacar és el quadernet de notes de l'any 1894, també del Fons Peña (PAP PD 15/18 [Document 4]). Durant el treball de camp de les rondalles Antoni M. va aconseguir reunir disset cançons i d'aquestes sols quatre les va incloure en la futura publicació. Aquest fet confirmaria que el volum és el resultat d'una tria, com explica Peña en el pròleg, i en conseqüència, part de les cançons recollides quedaren sense publicar.

3.3. Difusió del volum, l'interès de M. Antònia Salvà per la poesia popular i l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya

Poder analitzar la difusió que va tenir el cançoner és relativament complicat. Molt breument, podríem considerar que el cançoner de Peña era relativament conegut. Més enllà que *El Àncora* era una publicació important, amb el Bisbat al darrere i amb un públic ampli, sabem que el pare Rafel Ginard –qui anys més tard seria l'autor dels quatre extensos volums del *Cançoner Popular de Mallorca*– en tenia una còpia manuscrita que actualment es troba a l'Arxiu de la Fundació Mallorca Literària,⁷ juntament amb una altra còpia manuscrita de *Flors sempre vives*, un extens recull de Mn. Cosme Bauzà. Per tant, sabem que el pare Ginard tenia constància de l'existència d'aquests dos cançoners.

Per altra banda, el fet que se'n conservin cinc edicions completes demostra també que va tenir un bon tiratge i que alguns autors el varen incorporar a seva biblioteca personal. Fins i tot, com era de preveure, ens consta que Antoni M. Peña també s'encarregà de la distribució del seu volum. Els dos personatges amb qui mantingué correspondència sobre el llibre i que he pogut documentar són l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria-Toscana i l'escriptora M. Antònia Salvà, amb la carta que confirma la cessió de materials de la poeta al nostre autor.

⁷ La referència és Arxiu Mallorca Literària [Fons pare Rafel Ginard]: DEF 41-10.

A la primera, Penya li envia a l'Arxiduc Lluís Salvador un exemplar del recull de cançons, mig any després del final de la publicació, i aporta algunes dades interessants (ALLS 221-20):

Á S. A. I. y R. el Ilmo Sr Archiduque de Austria Luis Salvador
Palma 12 Enero de 1897

Muy sr mío de toda consideración: Le envié una colección de Cançons populares de Mallorca que coleccioné y se publicaron en forma de folletín en un periódico local. Ese es el motivo porque el tomo está muy mal impreso y con mal papel pues tuve que recogerlo no por no así como se iban publicando. Por ello le suplico no mire lo malo de la edición y sí mi deseo de que no faltara a V. A. tan aficionado a lo de nuestra hermosa tierra, esa colección sencilla de cançons.

Saludándole afectuosamente, dándole la bienvenida y con recuerdos de mi sr. Padre se repite de V. A. siempre afmo. s. s. q. b. s. m.
Antonio Ma Peña

Amb Maria Antònia Salvà la carta no és tan directa, entenem que és la resposta a una altra carta sobre un volum de poesia de Penya que no he pogut documentar. L'autor agraeix a la poeta els bons comentaris cap a la seva persona, però també «las muchas atenciones que ha tenido conmigo, ya enviándome *cansons*, ya copiándome su bellísima poesia» (E-MAS-C-24 [Carp.-132-175] Doc. 2), fet que confirmaria la contribució de Salvà a les *Cansons populars mallorquines*:⁸

Srita Da Mª Antonia Salvá

Distinguida amiga de toda consideración y respeto: Aunque mañana por la tarde, Dios mediante, tendré el gusto de venir a su casa por invitación de su hermano Francisco, que agradezco infinitamente, sin embargo, no paso hoy sin contestar a su grata que he recibido esta noche; pues en ella me dice V. tantas buenas cosas al hablarme de mi tomito de poesias, que me confunde.

La verdad, yo no sé que contestar ni tanto elogio; solo puedo manifestar a V. al agradecer extraordinariamente y con todo mi corazon el buen concepto que de mis pobres versos ha formado, que no puedo dejar de hacer lo que me suplica y que al enviarle mi libro no he hecho mas que corresponder, aunque no como V. se merece, a las muchas atenciones que ha tenido conmigo, ya enviándome *cansons*, ya copiándome su bellísima poesia, ya enviando mi soneto a Gijón, etc. etc.

Le doy millones de gracias, pues, por su carta de hoy, una nueva prueba de su gran bondad y créame V. su verdadero amigo, su entusiasta admirador y su agradecidísimo y respetuoso s.s. q.s.p.l.

Antonio Mª Peña
27 de maig de 1896

⁸ El subratllat de la paraula *cansons* és de l'original.

Una altra mostra, i la darrera que he pogut documentar és que *Cansons populars mallorquines* d'Antoni M. Peña és una de les obres que el pare Josep Massot i Muntaner va incloure a «Bibliografia de la cançó popular mallorquina» publicada a la revista *Randa* (Massot 1981) i, per tant, es tenia constància del document.

Sabem que Maria A. Salvà s'interessà des de ben petita per la poesia oral. Així ho explica a *Entre el record i l'enyorança*: «la meva afició als versos i al cançoneig, casi bé es podria dir que és en mi innata. La meva dida –una jove i robusta camperola, “Flauta” de sobrenom, per qui jo no tenia defecte– acostumava dir que, quan me deslletà, ja sabia un enfollat de cançons» (Salvà 1955: 7). Tant Massot (1993) com Corbera (2020: 17-18) parlen dels inicis de la poeta com a recol·lectora de cançons, com a conseqüència de la visita de Baltasar Samper i Ramon Casas a la possessió de sa Llapassa l'estiu de 1925 per tal de recollir cançons populars per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC). Sobretot s'havia comentat la poca predisposició de Salvà davant aquest tipus de materials, perquè considerava que ja era massa tard, que s'havien perdut. Coneguda és aquella carta que des de l'OCPC enviaren a una autora abans de la primera missió a Mallorca el 1924 i que Massot (1999: 295-296) atribueix a Salvà: «els qui les cantaven, les belles tonades de la terra, són morts, i jo mateixa n'estic al marge, avui, de totes aquestes coses. Per sort, alguns entusiastes arribaren a temps de fer, encara, la replega... Mes ara tot això se'n va, com dic; i la replega *directa* crec que ha d'ésser més difícil que ho sembla».

Per tant, *Cansons populars mallorquines*, publicat el 1896, quan Salvà tenia sols vint-i-sis anys, seria el primer testimoni directe de la tasca de Salvà com a recol·lectora de cançons. Amb els anys, emperò, la poeta hauria perdut l'esperança de recollir les cançons directament de l'oralitat i, el 1924, amb cinquanta-quatre anys, amb un cert pessimisme, considerava que la tasca dels recerca-dors tenia poques possibilitats de donar fruit.

Sobre l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, no he pogut aconseguir cap testimoni directe per a lligar les dues obres o alguns dels caçadors de cançons amb la figura d'Antoni M. Peña. És bastant probable que els autors coneguessin l'obra de Peña, encara que fos quasi trenta anys anteriors al projecte impulsat per Rafael Patxot, que es va desenvolupar entre 1922 i 1936.

Amb la consulta de l'epistolari de Peña i Salvà, que consta de més de cent documents, en cap moment es comenta la visita dels *caçadors de cançons* durant l'estiu de 1925. També caldria demanar-se que si Salvà col·laborà de manera notable en l'obra de Peña, davant la recerca de Samper i Casas, no els hauria parlat de l'existència de la publicació? En aquest sentit, cal tenir en compte que el cançoner de Peña no conté cap melodia, únicament es consignen les lletres de les cançons. En canvi, les melodies eren materials fonamentals per als folkloristes que treballaven en l'OCPC. Potser aquesta mancança fos el motiu de no

vincular l'existència de les gloses de Penya al projecte de l'OCPC. Els materials que va recollir Salvà abans de 1896, són els mateixos o similars a aquells que va cedir o dictar a l'OCPC? Per a poder resoldre aquesta pregunta hauria de revisar els materials conservats de l'OCPC amb el cançoner i comparar-los amb el cançoner de Penya, tasca senzilla, però que necessita temps.

4. Conclusió

La figura d'Antoni M. Penya encara té pendants diversos estudis sobre la seva vida i obra. *Cançons populars mallorquines* (1896) és la seva segona obra de contingut folklòric i conté aproximadament mil gloses de gran qualitat literària, atès que són el resultat d'una tria. No tenim cap dada que ens indiqui que Penya fes cap treball de camp exhaustiu, més enllà del de 1984 a la recerca de rondalles, però sí que va poder consultar altres reculls d'alguns amics com la poeta M. Antònia Salvà. En aquest cas, el breu recull de Penya seria la primera mostra de Salvà com a recol·lectora de cançons. De la recepció del volum per part del públic, en puc aportar poques dades, sols algunes suposicions sobre la seva transcendència, ja que el trobam en fons i arxius importants, com el del pare Rafel Ginard. Seria adient aprofundir en la comparació dels materials, entre el cançoner Penya i els recollits a Lluçmajor a la possessió de M. Antònia Salvà durant les visites de 1925 per part dels missioners de l'OCPC, però caldria dedicar-hi temps i potser tampoc arribaríem a unes conclusions clares. En tot cas, això hauria de ser objecte d'un altre estudi.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARXIDUC LLUÍS SALVADOR (1895): *Rondalles de Mallorca*, Wirzburgo, Leo Woerl.
- CORBERA, Amadeu (2020): «Dues dones recol·lectores de cançons: la relació entre Maria Antònia Salvà i Palmira Jaquetti», dins Bàrbara DURAN (ed.), *Vint segles de Música a Manacor: Cicle de conferències de l'Escola Municipal de Mallorquí*, Manacor, Escola Municipal de Mallorquí, p. 17-28.
- DÍAZ, Francisco José; MOLL, Isabel (1980): «El periodismo integrista: El Áncora, Palma de Mallorca (1880-1900)», *Mayurqa: revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts*, núm. 19 (1979-1980), p. 189-203.
- MASSOT, Josep (1981): «Bibliografia de la cançó popular malloquina», *Randa*, núm. 12 (1981), p. 223-235.
- (1993): «Maria-Antònia Salvà, col·lectora de cançons populars i traductora de *Mistral*», *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 85-109.
- (1999): «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i les Illes Balears», *Semblances i comentaris*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 287-326.

- PENYA, Antoni (1986): *Cansons populars mallorquines*, Palma, Tipografia Catòlica Balear de Sanjuan, germans.
- PENYA, Antoni; RUL·LAN, Ildefons (1903): *Filología de Calendario*, Felanitx, Impremta de Bartomeu Reus.
- RUL·LAN, Ildefons (1906): *L'enginyós hidalgo don Quixote de la Mancha*, Felanitx, Impremta Bartomeu Tous [Ed. facsímil, Palma, José J. Olañeta, 2005].
- SALVÀ, Maria Antònia (1955): *Entre el record i l'enyorança*, Palma, Moll.
- VALRIU, Caterina (2022): *Les rondalles que l'Arxiduc no va publicar*, València, Galés.

ARXIUS CONSULTATS

ARXIU DE L'AJUNTAMENT DE PALMA, «CAN BORDILS» (PALMA)

Fons Penya: Carpetes PAP PD 15/18 i PAP PD 18/6.

ARXIU FUNDACIÓ MALLORCA LITERÀRIA (BISISSALEM)

Fons Rafel Ginard: DEF 41-10.

ARXIU GENERAL DEL CONSELL INSULAR DE MALLORCA (PALMA)

Arxiu Arxiduc Lluís Salvador: ALLS 221-20.

BIBLIOTECA LLUÍS ALEMANY (PALMA)

Fons Maria Antònia Salvà: E-MAS-C-24, carp.-132-175.

LA CANÇÓ POPULAR O COM ENCARNAR LA LLUITA DEL POBLE CATALÀ
EN LA FIGURA D'UN HEROI OSONENC, BAC DE RODA

Xavier Roviró i Alemany
Grup de Recerca Folklòrica d'Osona (GRFO)

Carme Rubio i Larramona
Grup GLOSSA de la UVic-UCC

1. *Introducció*

El record de Bac de Roda, nom amb què és conegut Francesc Macià i Ambert, encara és ben viu a Vic i comarca. Cada any, previ a la Diada de l'11 de setembre, se celebra a Vic el Memorial a Bac de Roda, en homenatge a aquest heroi rodenc que va defensar la ciutat contra les tropes del rei Felip V. L'acte consisteix en una ofrena floral de les autoritats i representants de les entitats de Vic davant la placa commemorativa que es troba a la cantonada de la Rambla del Carme amb la Plaça del Mercadal, pròxima a l'indret on Bac de Roda va ser ajusticiat. Des del 2017, aquest acte s'ha enriquit amb la col·locació d'una escultura, situada a l'esquerra de l'església del Carme, obra del pintor i escultor Marià Dinarès, que està formada per una superfície de 2 x 2 m i d'uns 60 cm d'alçada. A la part superior hi té representades les quatre barres i als flancs es reproduïxen els versos més famosos de la cançó popular dedicada a la mort de Bac de Roda, les mateixes que també estan gravades a la placa commemorativa: «No em maten per ser traïdor; / ni tampoc per ser cap lladre, / sinó perquè he volgut dir / que visca sempre la Pàtria».

Sens dubte aquesta cançó popular ha estat un element decisiu a l'hora de preservar-ne el record dels fets històrics. Per a l'elaboració d'aquest article hem seguit l'ordre següent: introduir els esdeveniments que van inspirar la cançó; analitzar-ne la lletra, sorgida poc temps després de l'execució de Bac de Roda; nomenar els principals compiladors d'aquesta balada, que també figura entre els materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC); presentar algunes versions orals recollides d'informants osonencs en el darrer terç del segle xx, quan ja tot-hom creia que ningú no recordava la cançó. Aquests testimonis tenen el mèrit de testimoniar com la cançó ha arribat pràcticament fins als nostres dies i, per últim, hem aportat l'estudi de la melodia fet pel músic Jaume Ayats.

2. *La Història: els fets i la implicació de Bac de Roda en els esdeveniments*

El protagonista de la balada va ser força significatiu pel que fa als fets històrics ocorreguts en els anys anteriors a 1714. Fill de traginers que havien ascendit a petits propietaris, es va casar amb la pubilla del mas Bac (Fig. 1), d'on prové

Fig. 1. Masia Bac de Roda, anys 20. Arxiu de Memòria Històrica de Roda de Ter.

el motiu Bac de Roda amb què se'l coneix. En els darrers anys de la Guerra dels Nou Anys (1688-1697), es va allistar com a militar a l'exèrcit. Acabada la guerra i després del llicenciament de les tropes, el 1697, va tornar a Roda amb el grau de coronel, aconseguit quan era capità (Barniol-Vilamala 2007: 48).

La inestabilitat política a Europa es va aguditzar l'any 1700, a la mort de Carles II d'Espanya, que deixava l'imperi espanyol sense successor directe. Espanya i França van proclamar unilateralment Felip V, net de Lluís XIV de França. Per la seva banda, els grans països europeus, Gran Bretanya, Àustria i Holanda, amenaçats pel fet que un rei francès a Espanya alterava l'equilibri europeu, van reaccionar amb tres decisions: la creació de la Gran Aliança; la proclamació de rei a Carles III, de la Casa d'Àustria i fill segon de l'emperador Leopold, i la declaració de guerra contra l'eix París-Madrid.

Davant aquests fets, com que el Principat català no volia un rei francès, perquè el sentiment contrari als francesos venia de lluny, es decantà a favor de Carles III posicionant-se contra les forces franco-espanyoles.

La Gran Aliança va contactar amb els *vigatans*, nom que rebia el bàndol català revoltat contra Felip V, que s'havien convertit en els grans defensors de la

causa austriacista junt amb els *maulets* del Regne de València. El 7 de març de 1705, la reina britànica Anna va atorgar poders a Mitford Crowe per tal que signés un pacte amb representants dels *vigatans*, per tal que aquests s'incorporessin al bàndol dels aliats.

Per preparar aquesta reunió, el 17 de maig de 1705, el vicari general del Bisbat de Vic i rector de Santa Eulàlia de Riuprimer, Llorenç Tomàs i Costa, va convocar vuit líders *vigatans*, un dels quals era Bac de Roda, a l'ermita de Sant Sebastià propera a Vic.¹ En aquesta trobada es va signar el Pacte de Sant Sebastià, que atorgava poders als *vigatans* Domènec Perera, de Vic i resident a Gènova, i Antoni de Peguera, de Barcelona, per reunir-se a Gènova amb Mitford Crowe.

Segons aquest pacte, els catalans facilitarien el desembarcament anglès a la costa i, a canvi, Anglaterra defensaria les constitucions catalanes i subministraria tropes i fusells als *vigatans*, fins i tot en cas de derrota. El pacte de Gènova es va signar el 20 de juny de 1705.² Els aliats i Carles III van desembarcar prop de Barcelona, enmig d'un clima de revolta, i hi van posar setge. Pel novembre van entrar a la ciutat, on Carles III fou proclamat rei d'Espanya i comte de Barcelona, entre grans manifestacions d'entusiasme.

El virrei Velasco, després de rendir-se, va abandonar la ciutat amb tots els seguidors borbònics. La diada de Nadal, Carles III va fer nominació de càrrecs, i en aquest acte Bac de Roda va rebre el grau de coronel austriacista. La cort reial i el mateix rei Carles III es van establir a Barcelona, fins al 1711, quan tot es va capgirar a causa de la mort sobtada, el 17 d'abril de 1711, de Josep I d'Àustria. Carles III va acceptar el tron austríac que deixava vacant el seu germà, i amb aquesta decisió va perdre el favor dels aliats. Davant la possibilitat que un monarca regnés a Àustria i Espanya, els aliats renegociaren amb Felip V, trencant tots els pactes i compromisos amb Catalunya. La sort dels catalans no va ser considerada, aquest era el preu exigint per Felip V per tancar les negociacions de pau. Les tropes britàniques i les darreres forces austríaques abandonaren la península i els catalans quedaren a mercè de la potència borbònica.

L'estiu de 1713, l'exèrcit de Felip V va entrar a Vic, sense que les crides a la resistència del Bac poguessin aturar-lo. Bac de Roda continuà lluitant als voltants de la plana de Vic i rebutjà l'amnistia concedida a qui es lliurés als filipistes (acceptada per altres companys seus, com ara Regàs i Mas, que van jurar obediència a Felip V).

El 2 de novembre de 1713, Bac de Roda va ser empresonat i el van penjar a la forca de les Davallades. La resistència de les Corts Catalanes encara va con-

1 A més de Domènec Perera, arribat de Gènova, van ser convocats: Francesc Macià, Josep Moragues, Josep Antoni Martí i el grup de Manlleu, Carles Regàs, Antoni de Cortada, Jaume Puig de Perafita i dos dels seus fills (Barniol-Vilamala 2007).

2 Amb el pacte de Gènova, la revolta vigatana es convertia en un aixecament polític a favor del pretendent austríac: «els líders del moviment van començar a emprar cintes grogues en el seu uniforme, insígnia de la casa d'Àustria [...]. Un cop signat aquest, el 20 de juliol de 1705 van poder ocupar el Congost» (Barniol-Vilamala 2007: 59).

tinuar el setge de Barcelona fins a l'11 de setembre de 1714; set dies més tard es rendia Cardona, l'última plaça revoltada. La repressió va ser ferotge. L'acadèmic Josep Giró i Torà (Vic, 1813-1881) n'explicava el següent en carta a Milà i Fontanals, el 18 de gener de 1854:

El día de la ejecución de Bach y de Mas fué de grande luto para Vich. Salía mohino y confuso a paseo, el caballero Riera, de una antigua casa que aun existe en Vich, así como la familia; y, habiéndole preguntado por qué iba tan triste, respondió: «-Me voy porque estas injusticias me exasperan: no puedo sufrirlas». Y, acusado, fué preso, y le costó mucho dinero el librarse por estas solas palabras (D'Olwer 1922: 41).

Les filles d'en Bac van fer emparedar les finestres del mas Bac de Roda que miraven cap a Vic i així van quedar durant molts anys. Sis anys després de la seva mort uns patricis vigatans van traslladar el cos d'en Bac des del cementiri fins al claustre de la catedral.³ Les seves restes, però, van desaparèixer a finals del segle XVIII durant les reformes de la seu vella.

3. Els principals compiladors de la cançó a Bac de Roda

Aquesta balada, que té el mèrit d'haver estat difosa pels principals divulgadors del folklore català, ha estat recollida per un nombre reduït de folkloristes:

- Manuel Milà i Fontanals l'oferia en primícia a la *Gaceta de Barcelona* (Milà 1853a), i tot seguit, al *Romancerillo catalán* aparegut el 1854 amb data de l'any anterior (Milà 1853b). D'aquí el va prendre el vigatà Joaquim Salarich i Verdaguier, fent-se ressò tant del text en si com del elogis de Milà: «Esta cancion que ha merecido del erudito literato y profesor de Barcelona, D. Manuel Milá y Fontanals, el nombre de canto histórico, legítimo, noble, completo y contemporáneo, es una página de nuestra sangrienta historia del pasado siglo. Junto con Bach fueron ejecutados otros campesinos, entre ellos el *pagés de Peracols*» (Salarich 1854: 62-65). Aquesta primera versió reapareix de manera parcial a l'edició augmentada del *Romancerillo* (Milà 1882: 77, núm. 82 B). Gràcies a l'exemplar conservat amb notes autògrafes de l'autor sabem que era recollida a Vic, «d'una criada de Vallfogona de Ribas» (Pujol-Puntí 1926: 31 i 43). Milà arrodonia el tema de Bac de Roda amb tres versions més (1882: 76-77): la 82 A, anotada a Barcelona després d'haver publicat l'obra de 1853, provinent de l'Esquirol (vegeu Milà 1882: X); la 82 C, recollida pel seu col·laborador Josep Giró, possiblement a

3 «El cos d'en Bac de Roda sis anys després de la seva mort "lo hallaron entero y desde el cementerio lo trasladaron a la catedral, haciendole un nincho en los claustros". Aquest degué desaparèixer del tot al fer-se la destrucció de la vella seu vigatana a finals del segle XVIII. Els bons patricis que li havien traslladat, sense dubte amb admiració del seu patriotisme, eran ja passats, perdent-se del tot, en ares de la memòria destructiva, les despulles de l'insigne màrtir de Catalunya» (Gudiol 1915b: 5).

Vic (Pujol-Puntí 1926: 34 i 39), i la 82 D, dictada a Jacint Verdaguer i Santaló per una «muger de una masía cerca de Roda [de Ter]» (Pujol-Puntí 1926: 40 i 43).⁴ Cap de les versions de Milà van acompanyades de melodia.⁵

- De Marià Aguiló hi ha la lletra de dues versions del segle XIX, sense data, que es troben a l'arxiu de l'OCPC, carpeta A-14-IV (Massot 1994: 144). D'una de les cançons diu: «Me la cantà la vella Bacarisas». I explica que: «Es tradición que tapiaron las ventanas y puertas de las casas de Bach que miraban hacia Vich como una muestra de horror y eterno luto. Preguntar mas noticias a D. J. Mas, heredero ahora de los bienes de Bach».
- Francesc Pelai Briz va publicar una lletra sense melodia per considerar que «se canta ab tonades d'altras cansons» (1874: 21-27). Incorpora un apartat de notes.
- Joan Guasch va incloure en una col·lecció de fulletons una versió sense data (1901-1910: cançó XLI) recollida a «Sant Pere de Roda» [Roda de Ter] pel prevere Joan Rovira. De ben segur que deu ser anterior al 1904 (any en què Capmany inicià la 2a. sèrie de cançons) perquè diu: «Nosaltres som los primers en publicà la tonada».
- Aureli Capmany va editar entre el febrer del 1901 i el desembre del 1913 cent cançons tradicionals catalanes en fulletons que venia al preu de deu cèntims. Entre aquestes hi havia la cançó de Bac de Roda (núm. XXXVII, cap al 1905), amb partitura i una breu biografia de Francesc Macià. És molt probable que fos extreta de Guasch o bé, de la mateixa font. De Capmany surt la versió divulgativa de L'Avenç (1910: 110-114).
- Josep Gudiol i Cunill va publicar dues versions de la cançó, sense melodia. L'una, recollida «en la parròquia de Granollers de la Plana, hont va sentir-la cantar ab una tonada molt trista que va publicar-se en la segona sèrie de les *Cançons Populares Catalanes* ab el nombre 21» (Gudiol 1904: 576-579); l'altra, de 1914, amb motiu de la inauguració de la làpida commemorativa de Vic, aportant nova informació sobre el trasllat del pres a Vic (Gudiol 1914: 2).⁶
- Mn. Joan Sala en va recollir dues versions amb lletra i música. Una de l'Isidre Masnou, guardabosc de la masia de Tortadès, una gran masia de les Guillerries (1915: 63-64); i una altra durant la missió recerca de l'any 1927, del

4 «Entre la producció inèdita juvenil de Verdaguer, ja Josep M. de Casacuberta subratllà la importància del romanç "Bac de Roda" i se n'ocupà sumàriament en els treballs "El sentiment de la pàtria en els escrits juvenils de Verdaguer" i "Jacint Verdaguer col·lector de cançons populars", a *Estudis sobre Verdaguer* (Vic: Eumo Editorial, Editorial Barcino i Institut d'Estudis Catalans, 1986, pàgs. 29-71 i 241-245, respectivament» (Torrens-Pinyol 1995: 43). Sobre el Verdaguer col·lector, vegeu GRFO-Rebés 2002.

5 La versió de Milà ha estat aprofitada per altres autors: Antoni Bulbena en dona una versió força refeta en el seu *Romancer Popular Català*, editat el 1900, i Pere Bohigas va incloure una còpia amb retocs al seu *Cançoner popular català* del 1938 [1983].

6 Una còpia de la mateixa versió la publicà el dia 14 de setembre de 1915 a la *Gazeta de Vich* (Gudiol 1915a: 3-5). Gudiol va publicar setze articles sobre la vida i la història de Bac de Roda a la *Gazeta de Vich*, des del número 58 (2 de març de 1915) fins el 145 (21 de setembre de 1915).

cantador Joan Vilalta, de 89 anys, del mas La Cot, natural i veí d'Aranyonet (Massot 2008: 171-172).

- Joan Amades afirmava haver recollit l'any 1918 de Mn. Josep Planes, rector de Ripollet, fill de Ripoll, una versió amb lletra i música que va publicar tres vegades (Amades 1936: 9-13, núm. 1; Amades 1948: 306-309, núm. 97, i Amades 1951: 632-633, núm. 3065). És la versió que havia aparegut abans anònimament, sense dades de recerca, a la revista *Catalunya Gràfica* (1922), amb la mateixa il·lustració i el mateix comentari que porta al llibre de 1936.
- Salvador Rebés i Isabel Ruiz van recollir una versió a Vallfogona de Ripollès, el 17 d'octubre de 1982, cantada per Carme Santanac i Serra, de 69 anys. Es va publicar sense melodia (Rebés-Ruiz 1994: 91).

4. Algunes versions orals recollides pel Grup de Recerca Folklòrica d'Osona

4.1. Francisca Vilaró (nascuda a Querós el 1911) ens va cantar aquesta versió el 23 de juliol de 1987 a Taradell. Explicava: «No me'n recordo de la tonada d'aquesta cançó d'en Bac de Roda. De la lletra sí que me'n recordo. Quan jo m'estava al Bulló (Malla) l'avi Alfonso, aquesta gent de carlins i això, l'havia sentit a explicar molt, eh! i per això, erets canaia i et queda, et queda a la memòria. Llavors tenia 12 anys i ara en tinc 76, sóc de l'any 11, vaig néixer el gener de l'11».

Es tracta d'una versió curta i fragmentada de tretze versos:

Ai adeu ciutat de Vic, mereixeris ser cremada:
n'has fet penjar un cavaller, el més noble de la Plana
que per nom se'n diu en Bac, al terme de Roda estava.

*Valeu-nos Verge Maria, i la del Roser i la del Carme,
Sant Domingo gloriós, Mare de Déu, ajudau-nos.*

Les deu hores de la nit destacament ja marxaren,
se'n van dret al Colom Gros, que al terme de Roda estava,
quan n'arribaren allí, allí a la porta trucaren:
–Déu los guard, los meus amics. –Ben contraris en som ara.–
Les tres filles que ell tenia als peus se li ajonellaren:
–Alçau-vos les meves filles, de Déu sigueu perdonades:
no em maten per ser traïdor ni tampoc per ser cap lladre,
em maten perquè he volgut dir que visqués tota la pàtria.

4.2. La versió de Joan Roquet, *l'avi Taieda*, enregistrada el juliol de 1984 a Espinelves, és la que més s'aparta del cànon perquè, a més de la brevetat, la lletra insisteix en els esforços de la societat vigatana per salvar Bac de Roda de la força. A més, el text tergiversa el nom del protagonista, que passa a dir-se «Endal», i canvia el lloc on fou penjat, «la mata de l'Isern»:

Tota la ciutat de Vic valdria més ser cremada:
van a matar un cavaller, el més noble de la Plana,

*Valgueu-nos Mare de Déu la del Roser i la del Carme,
la del Carme i la del Roser, i un Sant Antoni de Pàdua.*

que per nom se'n diu Endal, al terme de Roda estava.
Tota la ciutat de Vic, tota la gent s'hi empenyaven,
s'hi empenyaren capellans, també canonges i frares,
oi, també algun general, un general de brigada.
Prometen set mil·liards i *hasta* una llàntia de plata,
res d'això no hi ha valgut: –La forca siga plantada.
–On la plantarem, senyora, sense puntes, ni claus, ni llates?
–I a la mata de l'Isern la forca en siga plantada.

4.3. Josep Puig (1913), de Can Valentí de Vilanova de Sau, i la seva dona, el dia 1 d'agost de 1984, ens deien:

Jo sóc filla del Bac de Roda i el meu pare també. El meu pare hi va néixer i jo també. Hi ha una mina allà a l'hort, que el meu nebot la va arreglar, en Joaquim que va arreglar lo d'en Bac de Roda. Allà al torrent, allà a l'hort de casa, hi ha un forat que es podia passar aixís dret i a dintre hi havia una taula i aquell en Bac de Roda s'hi amagava, quan el perseguien s'escapava al Bac i sortia al torrent seguint aquella mina, allà a l'hort. El van penjar. Hi havia una cançó: «Ai adeu ciutat de Vic / ve mereixes ser cremada / bé n'has fet penjar un cavaller / el més noble de la Plana / que de nom li diuen Bac / i al terme de Roda estava». Allà hi devia tenir l'amagatall.

4.4. Concepció Riera «Conxita Mingo», de 98 anys, de Roda de Ter, ens va explicar el 18 de juliol de 1988:

En Bac de Roda també és històric, el varen matar. Es deia Francesc Macià. Aquet home era molt català, molt català. I essent tan català llavors es clar el temps dels militars no estaven dels catalans, doncs bé, el varen anar a buscar per matà'l. El varen anar a buscar perquè era una bona persona, molt bona persona. Els de Vic, els que governaven de Vic, això fa molts anys eh!, el varen anar a buscar. Ell era amagat al Colom Xic, amagat. Diu: «No hi és, ja és fora». I llavors el varen buscar i el varen trobar. I llavors el varen agafar els guàrdies civils i el varen portar a la plaça de Vic i el varen matar a la forca. Allà a la forca deia: «No em maten per ser traïdor / ni tampoc per ser cap lladre / sinó és perquè he volgut dir / que visca sempre la pàtria!». I el varen matar! Llavors deien: «Ditxosa ciutat de Vic / bé mereixes ser castigada / n'has fer penjar un cavaller / el més noble de la Plana / de nom s'anomena Bac / que al terme de Roda estava». Jo ho havia sentit als meus pares, que els avis els hi havien explicat. Els avis ho explicaven als pares i els pares ho explicaven als fills. [Entona la cançó amb certes dificultats]: «Ditxosa ciutat de Vic / bé mereixes ser cremada / n'has fer penjar un cavaller / el més noble de la Plana / de nom s'anomena Bac / al temps de Roda estava. / Valem-nos Mare de Déu, / Mare de Déu del Carme». La cançó no era gaire llarga, no.

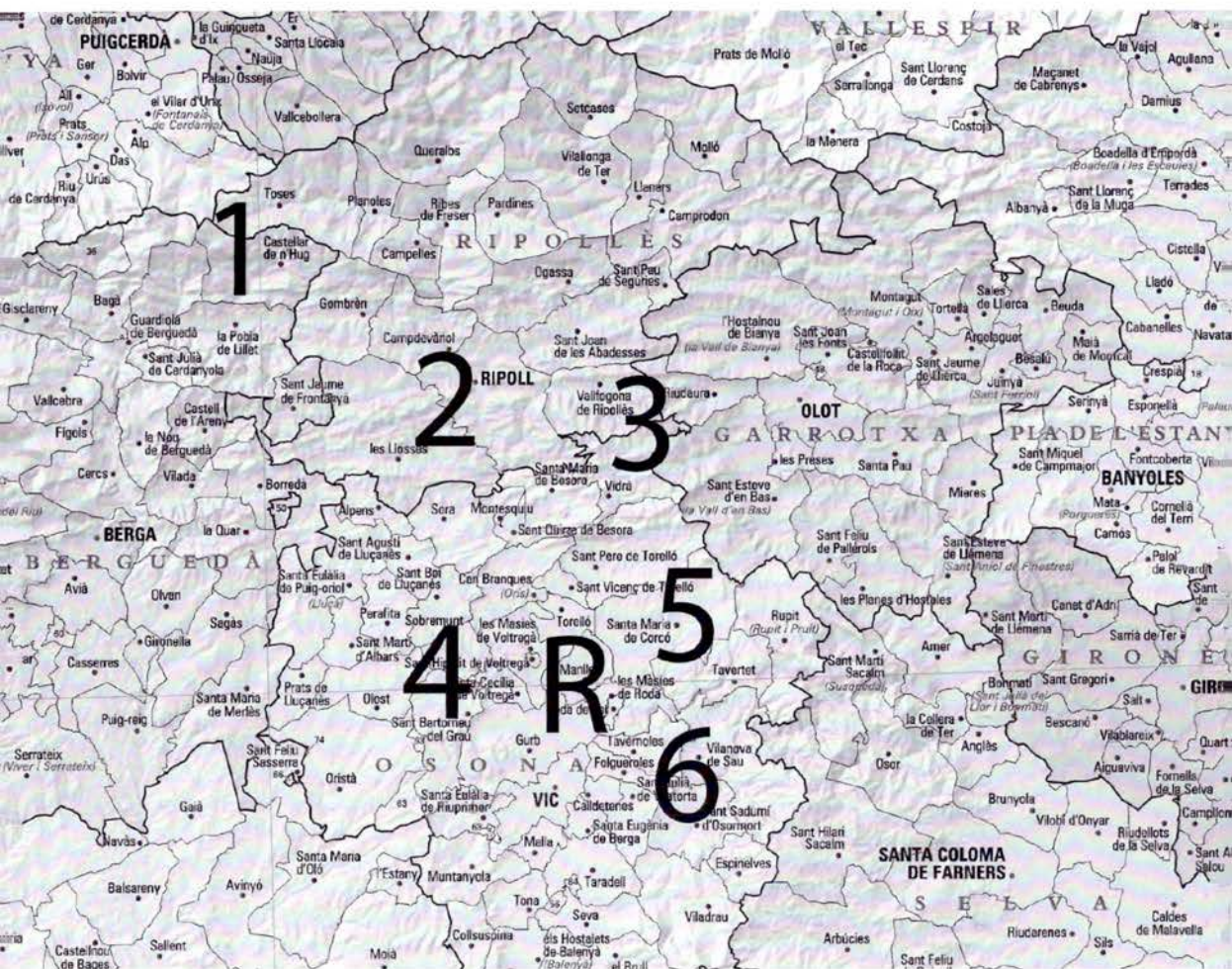

Fig. 2. Geografia de la balada de Bac de Roda.

5. Marc geogràfic

El marc on se situa l'acció de la balada se ceneix a una àrea molt concreta (marcada amb una R en el mapa) (Fig. 2), al voltant de Roda de Ter (Osona). El recorregut que fan els perseguidors –tots són masos propietat de Bac de Ter: Colom Gros, el Bac o Mas Nou, Torrent i Colom Xic– és molt curt, i el lloc on és ajusticiat, Rambla de les Davallades de Vic, es troba a ben pocs quilòmetres de Roda.

Els indrets documentats on els folkloristes han recollit alguna versió se ceneixen en una àrea poc extensa entre Osona i el Ripollès. Estan marcats en el mapa de l'1 al 6:

1. Aranyonet (Ripollès). Mn. Joan Sala la va recollir el 1927 al mas La Cot.
2. Ripoll (Ripollès). Segons Joan Amades, Mn. Josep Planes li va cantar el 1918.

3. *Vallfogona (Ripollès)*. Salvador Rebés i Isabel Ruiz hi van recollir una versió el 1982.
4. *Plana de Vic (Osona)*. Verdaguer va recollir una versió a Roda (circa 1850). Podria ser que les dues versions d'Aguiló fossin recollides també a Roda (circa 1850). Milà i Fontanals va publicar el 1853 una versió de Vic; Giró en va recollir a Vic una altra, també a meitat del XIX. Mn. Joan Rovira la va trobar a Roda (circa 1904), publicada per Joan Guasch amb melodia inclosa; Godaiol en va recollir dues, una a Granollers de la Plana (Gurb), el 1904, i una altra a Vic, el 1914. El GRFO, una versió a Roda el 1988.
5. *Collsacabra (Osona)*. Milà en va recollir una de l'Esquirol, anotada probablement el 1854, a Barcelona.
6. *Les Guilleries (Osona)*. Mn. Sala (1915), una versió de Vilanova de Sau (masia Tortadès). El GRFO hi recull tres versions: a Espinelves el 1984, a Vilanova de Sau el 1984 i a Taradell el 1987.

Tret de dues versions (Aranyonet, cas 1; Ripoll, cas 2), les altres quinze s'han recollit en una àrea molt reduïda, determinada al voltant de les Guilleries, a cavall entre Osona (casos 4, 5 i 6) i el Ripollès (cas 3).

6. La cançó de Bach de Roda publicada per L'Avenç⁷

Ai, adéu, ciutat de Vic!		allí a la porta trucaven.	
Bé-n mereixes ser cremada!		–Està aquí un cavaller?	
N'has fet penjà un cavaller,		Voluntaris el demanen.	
el més noble de la Plana,		–No està aquí aquest cavaller,	25
que per nom li diuen Bach	05	que al Torrent té la posada.–	
i al terme de Roda estava.		Quan ne foren al Torrent,	
		allà a la porta trucaven.	
Valeu-nos, Mare de Déu,		–Dieu an el Bach que surti,	
la del Rosè i la del Carme,		que-l Vallfogona -l demana.	30
i Sant Domingo gloriós!		–Déu los guard, els meus amics:	
Mare de Déu, ajudau-nos!	10	benvinguts sigueu vosaltres.	
		–No som, no, els vostres amics:	
A nou ores de la nit		ben contraris vos som ara.–	
el destacament marxava.		Quan en Bac va senti això,	35
Se-n va dret al Colom-gros:		–Trist de mi! Penjat som ara.–	
al terme de Roda estava.		Tant prompte com va sè a baix,	
Quan n'arribaven allí,	15	fortament l'agarrotaven,	
ells a la porta trucaven.		i a la cua del cavall	
–Està aquí un cavaller?		ciutat de Vic el portaven.	40
Voluntaris el demanen.		Quan a Vic el van tenir,	
–No està aquí aquest cavaller,		la sentència li dictaven.	
al Mas-nou de Roda estava.–	20	–Anem a avisà -l domer,	
Quan ne foren en el Mas,		el domer de Santa Clara,	

⁷ L'Avenç 1910: 110-114. Publicada en heptasil·labs, conservem també l'ortografia de L'Avenç.

que vingui a confessà en Bach,	45	Ja l'emprenen, i el lliguen	
que sigui al peu de l'escala.		i a la forca l'en portaven.	
Aneu a avisà ·ls fusters,		Quan es al peu de la forca	75
fusters i mestres de cases,		ja ·n va dir aquestes paraules:	
que vagin a fer les forques		–Del que ·t suplic, general,	
al cap de les Davallades.–	50	si ·m daràs terra sagrada.	
Els domer fa de resposta		–No te n'espantis, no, Bach,	
que el seu cor no li bastava.		que ja te ·n serà donada.–	80
Ne responen els fusters		Quan es a dalt de la forca	
que no tenen fusta obrada.		treu una capsa de plata:	
Va respondre ·l general:	55	diu que la facin a mans	
–Farem aterrar les cases.–		del pare Ramon del Carme.	
Espatllen molts candeleros,		–Ell era ·l meu confessor:	85
també les llanties de plata.		la tindrà per recordança.	
Ja respongué lo Noi- Ros:		A mi no ·m raca ·l morir	
–No ·i aurà prou fusta encara.–	60	ni ·l ser la mort afrontada,	
Ja ·n respongué ·l Xirinola:		sinó tres filles que tinc:	
–Veniu-ne a buscar a casa,		totes tres són encartades	90
que tanta com n'hi aurà		i no poder-les deixar	
tota serà per vosaltres.–		totes tres emmaridades!–	
Van a visità ·l domer,	65	Les tres filles que tenia	
domer de les Davallades,		als peus se li agenollaven-	
que vingui a confessà en Bach,		–Aixequen-s, les meves filles:	95
que la vida se li acaba.		de Déu sigau perdonades.	
Ja ·n varen fer unes crides		No ·m maten per ser traïdor,	
que tots els portals se tanquin.	70	ni tampoc per ser cap lladre,	
Quan els portals són tancats		sinó perquè he volgut dir	
el perdó ja n'arribava.		que visqués tota ma pàtria!	100

7. Anàlisi de l'estructura i contingut de la cançó

Aquesta cançó respon plenament a la definició de cançó popular donada per Josep Maria Pujol: «Una cançó popular o folklòrica és una cançó interpretada a l'interior d'un grup de persones que es troben en situació de comunicació directa entre elles i que serveix per regular-ne la interacció» (Pujol 2005: 8). El text és, alhora, lament i denúncia contra la repressió dels exèrcits borbònics i exalta la figura de Bac de Roda fins a enlairar-la a la categoria d'heroi.

7.1. Les parts de la cançó

7.1.1. *La introducció* (v. 1-6). L'exordi del poema consisteix en una exclamació de comiat dirigida a la ciutat de Vic, seguida d'una mena de maledicció per haver permès la mort del protagonista, a qui el narrador presenta en termes encomiàstics. A les diferents versions trobem dues fórmules de començament, totes dues d'estil tradicional. La primera, el comiat-lament-maledicció «Ai, adéu, ciutat de

Vic! / Bé -n mereixes ser cremada!»,⁸ que en altres versions se substitueix per una expressió més compadida, però que conserva el retret: «bé n'ets mal assortada / que te n'ets deixat robar / el més noble de la Plana» (Aranyonet). La segona és una forma d'inici característica de la *cançoneta nova*: «Una cançó vull cantar / no hy ha molt que s'és dictada / d'un cavaller que hy ha / d'aquest fondo de la Plana» (OCPC, Materials Aguiló, recollida probablement a Roda).

7.1.2. *La tornada* (v. 7-10). Aquests versos corresponen a una pregària relacionable amb l'orde religiós dels dominics perquè invoca la Mare de Déu del Roser i la del Carme (alguna versió diu que Bac de Roda porta un escapulari de la Verge del Carme), i és sabut que Sant Domènec fou el creador del rosari i de la devoció a la Mare de Déu del Roser.

7.1.3. *La persecució* (v. 11-28). Aquesta part és molt literària, i està dramatitzada. Mostra el recorregut que fan els perseguïdors, repetint tres cops la mateixa escena: arriben a una de les cases d'en Bac, demanen per ell i els estadants responen que no hi és i els indiquen una altra adreça. Les preguntes són sempre les mateixes i només canvia el nom del lloc de la resposta. Aquest joc recursiu crea una tensió *in crescendo*, un suspens que augmenta quan els traïdors es van acostant a la seva víctima. Com és característic, es donen dades molt precises dins una gran ambigüïtat, com ara quan es parla d'una hora concreta del dia, sense precisar la data dels fets. Segons les versions, l'hora que situa l'acció canvia: «A les nou hores de nit / el destacament marxava» (Capmany i Sala); «A deu hores de la nit / el destacament marxava» (Amades), i amb lleugeres variants: «Les deu hores de la nit / destacament ja marxaren» (GRFO, de Francisca Vilaró); «Al punt de la mitja nit / lo destacament marxava» (OCPC, Materials Aguiló).

7.1.4. *La captura* (v. 29-36). En Bac rep els visitants, però aviat s'adona que ha estat traït pel seu amic Riera de Vallfogona. La cançó expressa la innocència del protagonista per no malfiar-se dels companys, però també mostra, en pocs mots, com s'adona que no en sortirà viu: «Trist de mi! Penjat som ara».

7.1.5. *La conducció a Vic* (v. 37-40). Des que és detingut, és tractat amb violència, lligat a la cua del cavall.⁹ En Aranyonet, la veu narradora lamenta que

8 Comiat de lloc comparable al d'altres balades: «Adeu-siau, Plana de Vic, / mala fortuna ets estada» (*El Serraller*); «Adeu, vila de Ripoll, / entremig de dues aigües» (*La mort de l'enamorada* i *La crema de Ripoll*); «Adeu, vila de Pineda» (*El pres d'Hostalric*); «Adeu, hostel de la Llàntia, / carretera de Madrid» (*L'hostal de la Llàntia*); «Adeu, Santa Clara Vella, / adeu frares caputxins...» (*Comiat de Vic*, recollit per Jacint Verdaguer, en què el suposat condemnat a mort s'acomia de la ciutat i de cada església que troba al seu pas), etc. El comiat –aplicat més sovint a l'amor– és un recurs comú a la balada i a la cançó curta.

9 «Una tradició d'aquest fet que un amich nostre recollí d'un vell d'aquesta terra que no podia

l'heroi hagi estat traït: «per un testimoni fals, / a la forca per penjar-lo» (Massot 2008: 171-172).

7.1.6. *La ciutat de Vic, oposada a la sentència* (v. 41-64). «Quan a Vic el van tenir, / la sentència li dictaven». El parer de la ciutat es personalitza en el Noi-Ros, que es nega a complir les ordres militars. Cap vigatà no vol avisar el domer, el domer no vol confessar en Bac i els fusters i mestres d'obra no volen proporcionar fusta ni claus per a les forques. El general amenaça amb aterrar les cases i espatllar els canelobres i les llànties de plata. Aquesta situació l'atura la intervenció d'un traïdor, dispost a aportar el que calgui. Les versions l'anomenen el Noi Pitxot, en Xirinola o Xirola, motius grotescos que n'amaguen el nom real.

7.1.7. *Els preparatius per a l'execució* (v. 65-74). Assumida la desgràcia i, a petició del condemnat, els vigatans van a cercar el domer. Tanquen els portals de la ciutat,¹⁰ unes ordres significatives perquè la balada dona per fet que així s'asseguraven que el perdó no podria arribar. En aquesta part el lliguen i porten Bac de Roda fins a la forca.

7.1.8. *Les demandes del condemnat* (v. 75-86). La demanda principal d'en Bac és ser enterrat en terra sagrada; també vol parlar amb el seu confessor, segons les versions, Rafel o Ramon del Carme, a qui lliura com a record una capseta de plata.

7.1.9. *El coratge i l'amor patern d'en Bac* (v. 87-96). Queda palès que no té por a morir, només li reca no haver casat les seves filles, que estaven compromeses («encartades»). En canvi, no parla dels fills, probablement ja emancipats. L'escena de les tres noies plorant agenollades al peu de la forca és d'una plasticitat similar a la del Calvari. Així, la cançó equipara l'heroi, víctima d'una injustícia, a Crist.

7.1.10. *El llegat final* (v. 97-100). Abans de morir, Bac de Roda deixa el seu llegat en forma d'epitafi, que es convertirà en la part més recordada de la cançó: «No ·m maten per ser traïdor, / ni tampoc per ser cap lladre, / sinó perquè he volgut dir / que visqués tota ma pàtria!».

8. La melodia: Aportació de Jaume Ayats

Les melodies editades de la balada de Bac de Roda es poden sintetitzar en quatre:

estar *enterat* d'altra cosa de lo que havia sentit comptar, deya en cambi que al esser pres en Bach fou posat sobre un burro, agegut y agarrotat de boca enlayre, penjantli unes grosses pedres a les mans y peus, essent aixis bàrbarament atormentat mentres el portaren cap a Vich» (Gudiol 1904).

10 A Vic hi havia set portals: Malloles, Gurb (el més proper a la Rambla de les Davallades), Manlleu, Montcada, Queralt, Santa Eulàlia, Teixidó i Sant Joan (porta no localitzada).

BACH DE RODA

Poc a poc

Ai, a-déu, ciu - tat de Vict
Bé'n me - rei - xes ser cre - ma - dal
N'has fet peu - já un ca - va - ller, el més no - ble de
la Pla - na. Va - leu - nos, Ma - re de
Déu, la del Ro - sé i la del Car - me,
i Sant Do - min - go glo - ri - ós! Ma -
re de Déu, a - ju - dan - nos!

Fig. 3. Melodia publicada a la col·lecció popular de L'Avenç (1910).

8.1. La melodia impresa entre 1900 i 1904 per Joan Guasch, la impresa per Capmany (núm. XXXVII, publicada pel novembre de 1905), la de L'Avenç (1910) (Fig. 3) i la de l'Amades (1951) són pràcticament la mateixa. Les diferències

entre la notada per Joan Rovira, que presenta Guasch, i la de Capmany només són de ritme i sempre al mateix lloc, segurament provocades per dos notadors diferents a l'hora de mirar de fixar el ritme *giusto* sil·làbic que se'ls escapava dels seus hàbits d'escriptura; ara bé, o el cantador era exactament el mateix –el de Roda de Ter que especifica Guasch–, o eren dos que compartien gairebé la mateixa versió. L'Avenç només canvia un puntet de Capmany i, en canvi, l'advertit notador que va col·laborar amb Amades –potser Joan Tomàs?– hi fa petits canvis que van en la direcció de deixar més clarament establerta la mecànica de *giusto* sil·làbic, que ja es veu en Guasch i Capmany, i també esmena allò que probablement són errors en la notació de Capmany. Queda clar que les tres provenen del mateix origen, que deu ser el cantador de Roda, i hem de considerar com una única versió que Capmany va retocar de Joan Rovira o va fer apuntar de nou. Té una semblança melòdica (un xic llunyana) amb les altres versions, sempre en mode de re, i un sòlid *giusto* sil·làbic de l'estructura del ritme (amb importància de les figures gs. 1121 i 1122).

8.2. Joan Sala (1915) publica dues variants de notació d'una mateixa versió notada a la casa de Tortadès (Vilanova de Sau, prop d'Espinelves): vol «esmenar» un ritme que considera sincopat i poc adequat a la solemnitat del tema. Es tracta d'una melodia diferent de la de Capmany, tot i que amb coincidències ben perceptibles en el dibuix melòdic i en el mode de re. I encara més, en l'ús del mecanisme *giusto* sil·làbic (aquí en la configuració g.s. 1133-1131).

8.3. Joan Sala (1927) és notada per a l'Obra del Cançoner al poble ripollès d'Aranonnet (tocant a Lillet). El dibuix melòdic, tot i que també en mode re, és diferent de les melodies de les Guillerries, però Sala anota el ritme amb exactament la mateixa solució que el 1915 proposava com a més «solemne» per a la versió de Tortadès. Sempre dins d'un mecanisme prou explicable des de *giusto* sil·làbic.

8.4. GRFO (1985) enregistra la versió de Joan Roquet, d'Espinelves. El dibuix melòdic és sorprenentment semblant a la versió de Tortadès (Sala 1915) de setanta anys abans, amb les habituals diferències de girs que cada cantador li adjudica. Sembla talment com si l'hagués apres de la mateixa font, fet molt probable. En canvi, la mobilitat d'articulació rítmica de Roquet cada vegada que entonava una estrofa, juntament amb la memòria llunyana que ell mateix comentava que tenia, fan difícil d'establir una clara estructura rítmica de *giusto* sil·làbic (Fig. 4). Molts detalls fan entendre que es mou a l'entorn d'aquest mecanisme, però alhora tot és poc precís, com si n'hagués perdut el control de la lògica rítmica i es deixés anar en un recitat molt més flexible.

En conjunt crec que a les Guillerries es cantava una melodia clarament asentada en g.s. i en mode de re, i la versió de Capmany, per una banda, i les

$\text{♩} = \text{c. } 76$
Rubato
 8 To - ta la ciu - tat de Vic val - a més ser cre -
 8 ma - da: van a ma - tar un ca - valler el més no - ble de la Pla - na.
 5 5 7 7
 1 2 3
 8 On la plan - ta - rem se - nyo - ra sen - se pun - tes ni claus ni

Fig. 4. Versió de Joan Roquet, d'Espinelves. Transcripció de Jaume Ayats (GRFO).

de Sala i GRFO, per l'altra, en mostrarien dues variants melòdiques. La versió d'Aranyonet, malgrat mantenir el mode i l'estructura g.s., mostra una variant més allunyada de les tres guillemques. Cal destacar la petitíssima dispersió geogràfica d'aquesta balada, amb gran coincidència amb l'àrea que vam estudiar en la versió de guerra d'*Els Segadors* (Ayats 2011) i també, amb el grup social que la cantava.

9. Conclusió

Bac de Roda és una balada nascuda en el mateix moment dels fets per un dictador de cançons local. Els dictadors de cançons són poetes populars sentimentalment sensibles, que aconseguen el major efecte amb els mitjans més senzills. Aquesta cançó va ser dictada per a la comunitat amb un sentit de resistència que s'ha mantingut fins ara.

Les 17 versions recollides –GRFO (4), Milà (2), Giró (1), Verdaguer (1), Sala (2), Aguiló (2), Rovira [Guasch] (1), Gudiol (2), Amades (1) i Rebés-Ruiz (1)–han estat trobades només en un espai molt reduït del país, proper al llocs vitals del protagonista: Plana de Vic, Ripollès i Guillerics. Alhora, però, és una balada coneguda arreu, recollida pels grans recopiladors de cançons populars que l'han considerada

una peça important del folklore català. Queda palès que aquesta balada, a més de denunciar la injustícia de la mort infamant d'un militar i prohoms vigatà, s'ha convertit en el símbol de la lluita del poble contra els opressors i ha contribuït de manera decisiva a la pervivència del record de Bac de Roda i dels esdeveniments històrics viscuts al Principat en el temps immediatament anterior a 1714.

Jacint Verdaguer va escriure un emotiu poema sobre aquests fets de la seva infantesa, viscuts a nivell familiar, com es pot observar en aquest fragment:

Claustres de la seu d'Ausona, / molts hi solen passejar, / tot planyent prop de ses cendres / lo gran savi vigatà, / tot mirant los gòtics porxos, / los meravellosos arcs. / Mos pares sempre que hi entren, / ai!, se'n posen a plorar: / no ploren la mort d'en Balmes, / ni els sepulcres espatllats, / que de marbres i de savis / tan solament no en fan cas: / ploren per en Bac de Roda, / que té fossa més enllà. / Claustres de la Seu d'Ausona / a on lo de Roda jau, / fossar que guarda les cendres / d'en Paracolls i d'en Bac, / amb ells al fossar de Roda / jo també hi solc anar / a regar ta fossa amb llàgrimes, / ja que no puc fer-ho amb sang. / Quan ells baixen a marina / se giren aigües enllà, / per veure si encara vénen / los *barcos* dels austríacs, / que de l'arxiduc nos porten / la bandera triomfant. / Les naus no vénen encara, / la venjanja no ve mai (Molas-Cònsul 2006 : 885).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AMADES, Joan (1936): *Cançons populars històriques i de costums*, Tàrrrega, Imp. F. Camps Calmet.
- (1948): *Les cent millors cançons populars*, Barcelona, Selecta.
- (1951): *Folklore de Catalunya. II. Cançoner*, Barcelona, Selecta.
- AYATS, Jaume (2011): *Els Segadors*, Barcelona, L'Avenç.
- BARNIOL, Florenci; VILAMALA, Jordi (2007): *Francesc Macià i Ambert, Bac de Roda (1658-1713)*, Les Masies de Roda, Ajuntament de les Masies de Roda.
- BRIZ, Francesc Pelai (1874): *Cansons de la terra. Cants populars catalans*, vol. 4, Barcelona/París, Alvar Verdaguer/Maisonneuve.
- CAPMANY, Aureli (1901-1913): *Cançoner popular. Cançons populars*, Barcelona, Base 2011 [Ed. facsímil dels fulletons publicats entre 1901 i 1913].
- CATALUNYA GRÀFICA(1922): «Cançó popular. Bac de Roda», *Catalunya Gràfica*, núm. 8-9 (2a. i 3a. desena de març de 1922)[p. 28-29].
- D'OLWER, Lluís Nicolau (1922): *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals. Tom I. Anys 1840-1874*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- GRFO (Grup de Recerca Folklòrica d'Osona); REBÉS, Salvador (2002): *Cançons tradicionals catalanes recollides per Jacint Verdaguer*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GUASCH, Joan (1901-1910): *Cançons populars catalanes*, Barcelona, Univers Musical.
- GUDIOL, Josep (Just Cassador) (1904): «En Bach de Roda», *La Gazeta Vigatana*, núm. 73 (10 d'octubre de 1904).
- (1914): *A la memòria d'en Bach de Roda: ab motiu de l'inauguració de la làpida que'l dia 5 de juliol de 1914 fou posada a Vich en el lloch ahont fou penjat*, Vic, Imp. G. Portavella.
- (1915a): «En Bach de Roda», *Gazeta de Vich*, núm 142 (14 de setembre de 1915).

- (1915b): «En Bach de Roda», *Gazeta de Vich*, núm 145 (21 de setembre de 1915).
- L'AVENÇ (1910): *Tercera sèrie de Cançons Populares Catalanes*, Barcelona, Llibreria L'Avenç.
- MASSOT, Josep (1993): *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials. Volum IV, fascicle I. Inventari de l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (ed.)(2008): *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials. Volum XVIII*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MILÀ, Manuel (1853a): «Muestras de canciones narrativas inéditas de Cataluña (1)», *Gaceta de Barcelona*, núm. 201 (17 de desembre de 1853), p. 2-3.
- (1853): *Observaciones sobre la poesia popular, con muestras de romances catalanes inéditos*, Barcelona, Narciso Ramirez.
- (1882): *Romancerillo Catalan*, Barcelona, Llibrería de D. Alvaro Verdaguer.
- MOLAS, JOAQUIM; CÒNSUL, Isidor (eds.) (2006): *Jacint Verdaguer. Poesies 2, IV. Totes les obres*, Barcelona, Proa.
- PUJOL, Josep Maria (2005): «Les cançons populars», dins Josep MASSOT (ed.), *El cançoner popular català (1841-1936)*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 8-15.
- PUJOL, Francesc; PUNTÍ, Joan (1926): *Obra del Cançoner Popular de Catalunya, Materials: Volum I. Fascicle I. Observacions, apèndix i notes al «Romancerillo catalán» de Manuel Milà i Fontanals. Estudi d'un exemplar amb notes inèdites del mateix autor*, Barcelona, Fundació Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera,
- REBÉS, Salvador; RUIZ, Isabel (1994): «Notícia d'un recull de cançons tradicionals de la Catalunya Vella», dins Diego CATALÁN et al., *De balada y lírica, 2. Tercer Coloquio Internacional del Romancero*, Madrid, Fundación Menéndez Pidal/Universidad Complutense de Madrid, 1994, p. 79-108.
- SALA, Joan (1915): «La cançó den Bach de Roda», *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, any II, núm. 16 (1915), p. 63-64.
- SALARICH, Joaquim (1854): *Vich, su historia, sus monumentos, sus hijos y sus glorias*, Vic, Impr. de Soler Hermanos.
- TORRENTS, Ricard; PINYOL, Ramon (1995): «“Bach de Roda”. Un romanç inèdit de Jacint Verdaguer», *Serra d'Or*, núm. 430 (octubre de 1995), p. 43-44.

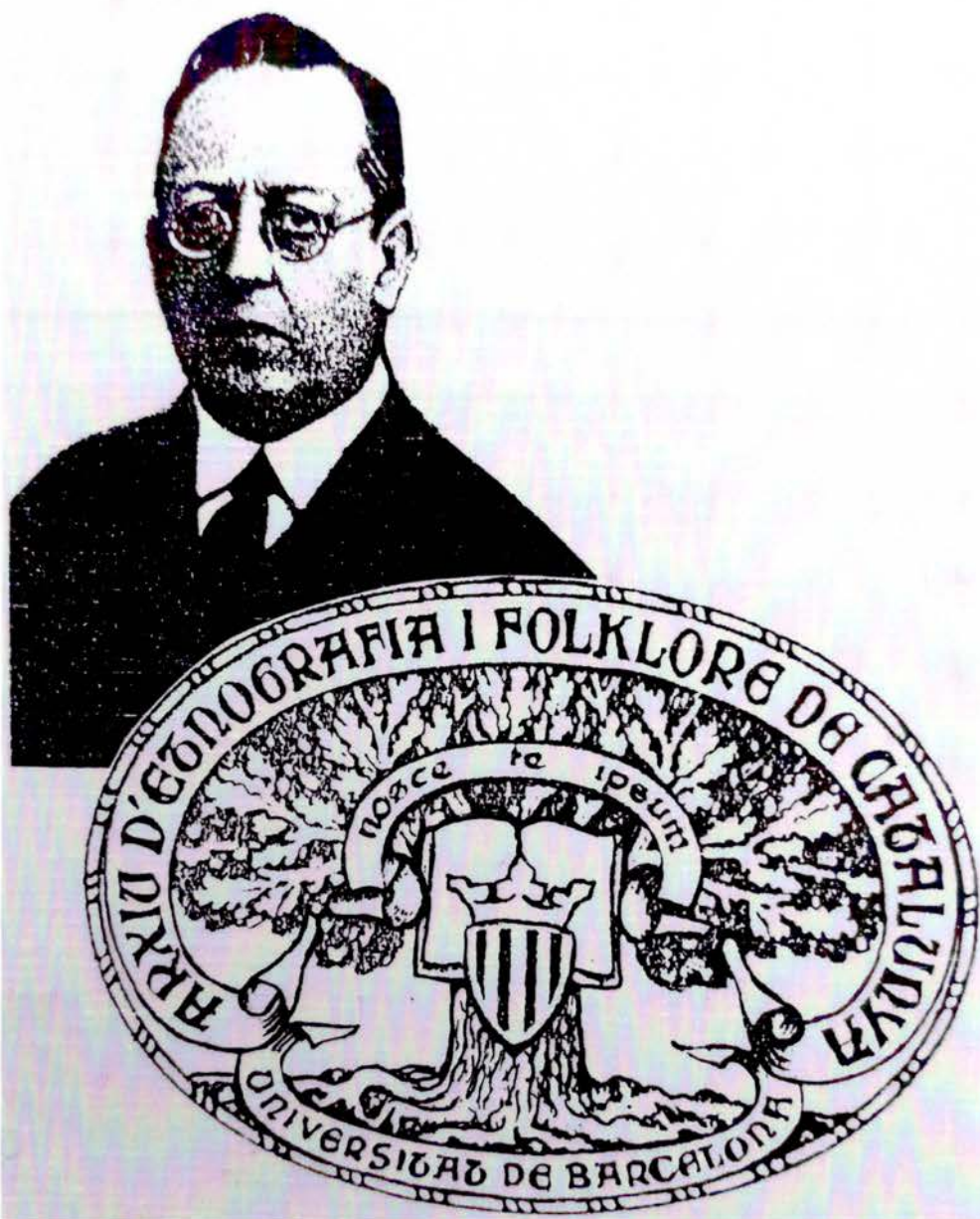

Fig. 1. Tomàs Carreras i Artau (1879-1954).

Àngel Vergés i Gifra
Grup d'Estudis Etnopoètics

L'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya (AEFC) es va fundar l'any 1915, en una ampliació de l'Arxiu de Psicologia i Ètica Hispanes, per Tomàs Carreras i Artau (Fig. 1) en el Seminari de la seva Càtedra d'Ètica de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona. L'Arxiu volia establir una gran xarxa de col·laboradors, estendre idees, editar i recopilar dades. Dins dels materials que encara es conserven a l'Arxiu trobem nombroses cançons que han passat desapercbudes. En general, la figura i l'obra de Tomàs Carreras és encara oblidada al nostre país, per bé que ha estat vindicada sovint pel doctor Calvo, bon coneixedor de la seva tasca al capdavant de l'AEFC: «Así, aquí se busca presentar la obra de Tomàs Carreras i Artau y Josep M.ª Batista y Roca, personajes olvidados pero importantes y destacados en nuestra historia disciplinar, en especial, el primero por su dilatada presencia y sus realizaciones en el mundo de la Etnografía catalana» (Calvo 1991: 7).

Amb aquest article esmentaré alguns cançoners del fons d'aquest arxiu i reivindicaré la figura del seu fundador. Lluís Calvo descriu molt bé el que va significar l'AEFC: «En realidad fue un proyecto de investigación de la cultura popular y tradicional supeditada a un fin: el estudio etnográfico de la colectividad con vistas a la elaboración de hipótesis y tesis sobre la realidad psicológica de las colectividades» (Calvo 1991 : 17).

Ben aviat l'empresa de Tomàs Carreras fou vista com un projecte d'un gran caràcter científic que responia a uns objectius i a un programa d'actuació ben coherents. L'Arxiu comptava amb un mètode de treball que consistia en comptar amb una xarxa de col·laboradors que poguessin aportar materials per anar nodrint el seu fons. Calia guiar i sistematitzar la recollida de materials i per això es van redactar diversos qüestionaris que van comptar amb l'assessorament de diversos experts, els quals van donar les directrius pertinents per fer una bona recollida dels materials. En total es van fer vint-i-dos qüestionaris. El cinquè qüestionari –al qual em centraré en aquest article– es dedicà a «La cançó popular» i va anar a càrrec de Robert Gerhard, músic i compositor amb una gran formació. Gerhard va conèixer Tomàs Carreras i el seu Arxiu gràcies al seu mestre Felip Pedrell. Les normes d'aquest qüestionari estableixen uns criteris molts marcats i molt clars basats en la integritat i l'exactitud dels materials:

I. Integritat.- És indispensable que la cançó popular sigui recollida *en tota sa integritat*, tant en la tonada com en la lletra. La cançó és *indivisible en tonada i lletra*: l'una no pot ésser recollida separada de l'altra. Totes les variants d'una cançó –així de la melodia com del text– deuen ésser anotades, sense sacrificar-ne cap.

II. Exactitud.- L'anotació de la tonada i de la lletra deu ésser inspirada en la escrupolositat més rigorosa. Eviti's el corregir al poble sense cap pretext. El recercador, davant del fet de la cançó popular, no deu interpretar, ni esmenar, ni tractar de reconstruir en el cas de trobar-se amb fragments. Els versos no s'han d'esmenar tant si hi manquen síl·labes com si n'hi sobren. Les paraules s'ha d'escriure tal com les pronuncia el poble, encara que siguin adulterades i no tinguin significat. La paraula correcta pot indicar-se al marge (Calvo 1990: 65).

Les indicacions tècniques de la recollida de cançons, però, requerien unes habilitats que no eren a l'abast de tots els compiladors:

III. Indicacions tècniques.- L'anotació musical ha d'ésser clara i correcta, amb aplicació exacta de la primera estrofa dessota de la tonada. Les demés estrofes es copiaran en una fulla adjunta. Deu indicar-se entre barres la rescobla, tornada o resposta, o sia la part melòdica que és repetida en cada estrofa. Indicar-ho així mateix al copiar la lletra, tan sols amb les primeres paraules cada vegada, separant les estrofes per un espai. Cal indicar també el moviment i expressió generals i llur modificació eventual (Calvo 1990: 65-66).

La complexitat tècnica de recollida de materials i el fet que aquests no fossin retribuïts podia dificultar l'èxit de l'empresa. En alguns centres docents –especialment en els seminaris– es van formar parelles de treball en les quals un estudiant recollia les lletres i un altre, amb habilitats musicals, escrivia la tonada. De fet, Robert Gerhard havia recomanat en les seves directrius crear petits grups de recerca: «Per tal d'estalviar-se temps i d'assolir una major perfecció en la tasca, recomanem la col·laboració cordial i constant entre dos investigadors encarregats de recollir simultàniament la tonada l'un i la lletra l'altre» (Calvo 1990: 67). És el cas per exemple del recull de 27 cançons del banyolí Lluís G. Constans musicades per Emili Leal, recollides l'any 1922 a l'Hospici de Girona. Un altre compilador és l'olotí Josep Dorca i González (1903-1957), el qual treballà amb equip amb Josep Albert Arnau l'any 1919 per anotar 50 cançons amb música. Així mateix, tal com apunta Lluís Calvo, Gerhard va treballar al llarg de l'any 1919 de forma experimental línies de recerca relacionades amb un mètode fonogràfic per a la recol·lecció i transcripció de la cançó popular. La constància que demanava Gerhard i l'altruisme dels compiladors semblava que havien de portar l'obra de Carreras al fracàs, tal com va passar amb la *Miscelánea folk-lòrica* impulsada al segle XIX per Folklore Català. Els precedents de recerca col·lectiva no eren gens afalagadors:

La *Miscelánea folk-lòrica* donava una imatge de pobresa i estretor de mires respecte a la disciplina folklòrica a Catalunya en aquella època, que tenia la seva correspondència estructural en l'esterilitat científica i en la incapacitat de crear una escola i d'articular la recerca més enllà dels esforços individuals. Si la primera part testimoniava les mancances del folklore a la Catalunya de finals de segle, la segona constituïa la constatació del fracàs d'una empresa que, en la seva ambició, havia pretès ignorar les conseqüències d'aquestes mancances (Prats 1988: 119).

Tomàs Carreras ho sabia prou bé i per això, i amb la col·laboració de Josep M. Batista i Roca, endegà un projecte ambiciós i valent. La resposta als qüestionaris, doncs, no va ser un fracàs i nombrosos treballs va començar a ampliar el seu fons. L'obra de l'Arxiu fou especialment ben acollida pel clergat. Podem dir, doncs, que la seva empresa fou reeixida. Tots els projectes de Tomàs Carreras se n'anaren en orris amb la Guerra Civil de 1936-1939. El fons de l'Arxiu fou saquejat i molts materials es van perdre. L'inventari dels materials que han perdurat fins avui sortosament documenta l'existència de 97 treballs relacionats amb el cinquè qüestionari: 28 de procedència desconeguda; 27 de les comarques gironines; 20 de les barcelonines; 8 de les comarques tarragonines; 7 de les lleidatanes; 5 treballs del País Valencià i 2 de les Illes.

L'obra de Carreras, imbuïda per l'esperit noucentista, tingué el seu màxim esplendor en el període en què regí la Mancomunitat de Catalunya i més concretament el període de 1915-1927. Aquest fou el període de més intensa activitat de l'Arxiu. De tot el fons de cançons conservat a l'Arxiu podem dir que les cançons curtes són les més abundants. La corranda, fruit de la improvisació i la senzillesa formal (estrofes de quatre, cinc o sis versos heptasil·labs que poden presentar rima consonant o ben assonant), propiciava un forma idònia per ser recollida. Les corrandes eren molt cantades en aplecs, en activitats manuals. Per bé que el país passava per un procés d'industrialització incipient encara es carbonava a bosc i, per bé que hi havia sectors de la societat catalana cada vegada més laïcitats que abanderaven un anticlericalisme militant, els aplecs a la Mare de Déu dels Àngels, al Mont i a Rocacorba (per posar tres exemples de les comarques gironines) eren encara molt concorreguts. No és una gratuïtat que el primer vers de la corranda «Aquí dalt de la muntanya...» sigui un dels més divulgats i recollits en els cançoners.

Les propostes de recollida folklòrica, doncs, foren molt ben rebudes al Seminari Diocesà de Girona, situat molt a prop de la seva casa natal. El seminari de la seva ciutat comptava aleshores amb 300 alumnes i amb una biblioteca important amb una secció dedicada al folklore. També es demanava a rectors i seminaristes que guardessin un exemplar dels goigs pel fons de l'Arxiu dirigit per Carreras. En aquell temps, els interessos culturals dels seminaristes s'encaiminaren a través de la Congregació Mariana. Josep M. Marquès ho comenta: «Dirigida per un professor i relativament autònoma respecte de la direcció de la casa, la Congregació organitzava, a més d'actes de devoció i culte, sessions literàries i musicals, conegudes com a "acadèmies". De les acadèmies nasqué un certament literari, amb una vintena de premis anuals, se celebrà per primera vegada el 1915» (Marquès 2007: 201).

En aquests certàmens es va instituir «el premi de l'Arxiu», que volia premiar els millors treballs folklòrics dels seminaristes. Les dotacions d'aquest premi, que podia tenir accèssits, eren aportades per l'AEFC. Tots els treballs presentats

a aquest premi passaven al fons de l'Arxiu que, de mica en mica, anà enriquint el seu fons. Amb un ànim de notari Tomàs Carreras anotava pacientment els materials incorporats a la revista *Estudis i Materials*, la primera revista d'etnografia i folklore de Catalunya del segle xx. Així doncs, tenim constància d'alguns treballs del fons de l'Arxiu que més tard es van perdre. Un d'aquests és el treball premiat l'any 1916 amb el premi de l'Arxiu pel seminarista banyolí Lluís Comerma –germà del professor del seminari Josep Comerma, autor de la primera *Història de la literatura catalana* (1923)– d'un treball folklòric de gran importància. El seu treball conté 69 cançons amb lletra i tonada, tres ballets amb lletra i tonada i 67 corrandes. Comerma també és autor d'un recull de 22 cançons amb lletra i música enviades des de Sant Feliu. En aquell certamen literari fou premiat amb un accèssit un altre banyolí, Elies Pigem, amb un treball també molt exhaustiu que incorporava 73 cançons, 30 cançonetes burlesques i 42 corrandes. Els dos treballs ens ajuden a calibrar la importància que va tenir el seminari diocesà gironí per l'Arxiu d'Etnografia i Folklore. Alguns d'aquells seminaristes –com el mateix Pigem– van col·laborar també en l'Obra del Diccionari promoguda per l'Institut d'Estudis Catalans.

En aquell temps cal destacar les activitats culturals que es realitzaven al seminari menor que estava situat al santuari del Collell (la Garrotxa). En aquest col·legi s'organitzaven nombroses vetllades literàries i musicals. Molts dels treballs literaris dels alumnes lletraferits es van publicar al setmanari catòlic olotí *El Deber*, publicació que comptava amb un suplement literari titulat *LITTERÆ*.

D'entre els seminaristes gironins hem de destacar la figura de Xavier Carbó i Maymí (1893-1918), fill de Cassà de la Selva. Carbó esperonà els seus companys en la recollida folklòrica i feu importants reflexions al voltant del folklore i l'etnografia. El cassanenc fundà l'Agrupació Folklorística del Seminari i l'any 1916. Carbó exhortà la col·laboració dels seus companys en l'obra de Carreras. Carbó sostenia i creia ferventment que el folklore formava part de l'etnografia. El juny de 1917 el cassanenc clausurà les tasques de l'Agrupació amb la lectura d'un estudi folklòric ben suggeridor. Aquest treball forma inclòs en el llibre pòstum d'homenatge que els seus companys li dedicaren l'any 1919, després de la seva mort prematura. Carbó comenta la col·laboració dels seminaristes gironins en l'obra de Carreras i Artau. «A l'estudi de la història del caràcter s'encaminen els qüestionaris de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Amb el seu primer volum d'*Estudis i materials* ha redactat l'Arxiu els seus primers qüestionaris que han contestat degudament els seus col·laboradors, alguns dels quals estant escoltant-me» (Carbó 1971: 222). El president de l'Agrupació folklòrica del seminari també recollí un exhaustiu cançoner amb la lletra de 121 cançons popular en diferents comarques de Girona i a la Plana de Vic. El folklorista de Cassà comptà amb les aportacions del seu amic Antoni Malats, que s'encarregà de la música de les cançons recollides. Malauradament Carbó va morir ben jove i no va poder continuar molts dels estudis folklòrics que havia començat.

Fig. 2. Els folkloristes Xavier Carbó i Josep Casassa.

El catàleg de materials de l'Arxiu guarda també altres aportacions de diversos seminaristes: Llàmbert Font i Gratacós (1896-1980), fill de Besalú i futur xantre de la catedral de Girona. Un altre era Camil Geis i Parragueras (1902-1986), escriptor, compositor i músic. Geis és autor de *Rosa mística*, publicat l'any 1942, el primer llibre escrit en català publicat després de la Guerra Civil. Geis, igual que Antoni Malats, es dedicà a les lletres i a la música sagrada. En el catàleg de l'Arxiu és possible trobar-hi 51 peces recollides per Geis amb una vintena de cançons musicades. Un altre cançoner amb 19 cançons el consigna amb el seu amic Josep Casassa. Josep Casassa i Tassis (1903-1936) sacerdot de Sarrià de Ter, assassinat a Montcada i Reixach l'any 1936, és un dels grans autors oblidats del folklore català. La seva obra fou aprofitada per Joan Amades, amb el qual col·laborà amb nombrosos treballs folklòrics. Casassa és autor de diversos goigs i col·laborà en la secció folklòrica del butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí (GEiEG). El sarrianenc va guanyar premis importants als concursos del Llegendari Popular Català, dirigits pel

folklorista Rossend Serra i Pagès. L'autor de Sarrià de Ter va trametre a l'Arxiu de Carreras un altre treball amb 55 corrandes i 2 cançons (Fig. 2).

Els seminaristes i sacerdots vigatans també van participar en l'Arxiu de manera activa. Cal esmentar les aportacions d'Eduard Junyent (Vic, 1901-1978), historiador i arqueòleg, amb quatre treballs amb 126 corrandes i 62 cançons, recollits entre els anys 1920 i 1922. També les d'Antoni Malats, fill de Castellterçol, que feia el servi militar a Girona i que col·laborà de manera activa amb el gironí Xavier Carbó. Malats fou un important estudiós de la música sagrada. Malats i Eduard Junyent van trametre a l'Arxiu una col·lecció de 21 cançons, 5 amb música. I encara, Frederic Martí Albanell, fill de Torelló, envià a Carreras 35 cançons, 94 corrandes i 24 cantarelles. Albanell també participà en diverses convocatòries dels concursos del Llegendari Popular Català.

L'obra de Tomàs Carreras, doncs, fou un precedent importantíssim que inspirà l'Obra del Cançoner. No és res d'estrany, doncs, que el promotor de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya Rafael Patxot i Jubert comunicués a Tomàs Carreras el projecte de l'Obra del Cançoner amb una carta datada el 22 de febrer de 1921: «I a Déu plau, aquesta primavera confio poder iniciar una obra grossa, a la qual son per endavant convidats tots els folkloristes de bona voluntat: necessitarem que'ns ajudin amb els llurs materials i caldrà que tothom posi'l coll ben de ferm pera fer-ho lo mellor possible» (Calvo 1991: 25). Tal com apunta Lluís Calvo, els responsables de l'Obra del Cançoner van encarregar a l'AEFC l'elaboració de les directrius generals per a la recollecció de cançons i així Tomàs Carreras va entrar a formar part de l'equip directiu de l'Obra del Cançoner.

Tanto la participación de Pedrell como la de Gerhard fue, de hecho, el exponente de la preocupación existente en el A.E.F.C por la música popular, aspecto que se vio culminado, como ya se apuntó, cuando la Obra del Cançoner Popular de Catalunya encargó al A.E.F.C. la elaboración de las directrices generales para la recolección de canciones (Calvo 1991: 138).

No hi ha cap mena de dubte que els responsables de l'Obra del Cançoner van seguir amb interès l'obra de Carreras. De fet, la cultura catalana havia repòs favorablement la publicació de la revista *Estudis i Materials* de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya tal com feu l'Orfeó Català l'any 1917:

Aquesta publicació d'altíssim interès i d'innegable valor cultural, no dubtem que acomplirà una bella finalitat en l'actual moviment integral de Catalunya per lo tant ens és doblement agradosa l'ofrena que de dit exemplar s'ha dignat fer a la nostra Entitat, la qual, com també la Direcció de la *Revista Musical Catalana* li envia una entusiasta felicitació i les més corals mercès (Calvo 1994: 105-106).

Els responsables de l'Obra del Cançoner també van sol·licitar la intervenció de l'Arxiu per ordenar i delimitar les comarques per tal de planificar les diferents

missions. En una carta (datada el 12 de març de 1921) Josep M. Batista i Roca comenta a Tomàs Carreras aquesta demanda: «El senyor Folguera'm demanà ahir que avuy a dos quarts de set fos a la "Protectora" per assistir com a representant de l'Arxiu a una reunió que hi tindran juntament amb el Sr. Cèsar A. Torras, per parlar de la delimitació de comarques, y pera que jo hi pogués aportar les dades etnogràfiques que "l'Arxiu" posseïm» (Calvo 1991: 25).

Aquesta delimitació, tal com és prou sabuda, fou una qüestió polèmica ja que en aquest sentit va haver-hi dues tesis ben enfrontades alhora de planificar l'itinerari de les missions de recerca. Una tesi plantejava planificar les missions per comarques, tesi que defensava Rossend Serra i Pagès i l'altra –la que s'imposà finalment– fou defensada pels responsables de l'Orfeó Català, que era la traçar els itineraris de recerca en diferents comarques. El pare Massot sempre va creure que el mecenes Patxot, per acontentar la decepció de Rossend Serra i Pagès davant aquella opció final, va crear els concursos del Llegendari Popular Català per tal d'acontentar el reconegut folklorista.

L'obra de Tomàs Carreras i Artau, doncs, fou un precedent de gran importància que ajuda a entendre l'origen de l'Obra del Cançoner. No hi ha cap mena de dubte que la seva obra va ajudar a promoure l'Obra impulsada pel mecenes Rafael Patxot. És de justícia, doncs, que posem en relleu la tasca d'aquell insigne gironí i la seva tasca al capdavant de l'Arxiu que va dirigir.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CARBÓ, Xavier (1971): *Migjorn: selecta de poesies*, Cassà de la Selva, Imp. Matas.
- CALVO, Lluís (1990): *Catàleg de materials etnogràfics de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals (CSIC).
- (1991): *El «Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya» y la Antropologia Catalana*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals (CSIC).
- (1994): *Tomàs Carreras i Artau o el tremp de l'etnologia catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MARQUÈS, Josep M. (2007): *Una història de la diòcesi de Girona*, Girona/Barcelona, Bisbat de Girona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PRATS, Llorenç (1988): *El mite de la tradició popular*, Barcelona, Edicions 62.

ÍNDEX

7 *Presentació*

I. In memoriam

- 13 M. MAGDALENA GELABERT I MIRÓ
Josep Massot i Muntaner, honor i gratitud
- 15 M. MAGDALENA GELABERT I MIRÓ
Josep Massot i Muntaner i Antoni M. Alcover i Sureda: la passió pel treball i l'amor a la llengua i la cultura catalanes
- 21 BIEL MASSOT I MUNTANER
El «Llegat Massot i Muntaner-Capó-Planes»
- 31 SALVADOR REBÉS MOLINA
L'estudiant Josep Massot, col·lector de cançons populars a Mallorca
- 47 JOSEFINA SALORD RIPOLL
Paraules d'homenatge a Joan F. López Casasnovas
- 55 ROSER PUBILL I PORTA–ROSER ROS I VILANOVA
Joan Soler Amigó, un home savi, compromès amb la cultura

II. Sobre l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya

- 61 JAUME AYATS ABEYÀ
El futur de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya
- 67 CATERINA VALRIU LLINÀS
Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya a la Biblioteca Bartomeu March de Palma
- 81 BÀRBARA DURAN BORDOY
La missió de 1932 de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya a Mallorca: reconstrucció de l'itinerari i identificació del repertori publicat a *Materials. Volum XV* a partir dels documents de la Biblioteca Bartomeu March

- 91 | MARGALIDA COLL LLOMPART
La participació d'Andreu Ferrer en l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya
- 101 | JAUME ESCANDELL GUASCH
La missió de Baltasar Samper i Ramon Morey a les Pitiüses l'any 1928: contextualització social dels materials recollits
- 109 | LÍDIA PÉREZ I PÉREZ
Fila-Or (Antoni Orfila Pons) i l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya
- 115 | ALEXANDRE BATALLER CATALÀ
Carles Salvador, recerca folklòrica i contextualització etnopoètica del cançoner popular de Benassal
- 129 | IRENE MUÑOZ I PAIRET
La contribució de la família Albert a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya
- 135 | RUT NOLLA BERTRAN-LAIA BERTRAN GENOVÈS
La missió de recerca de Joan Just i Josep Roma per terres tarraconines per a l'OCPC (1928)
- III. Altres estudis**
- 147 | JOSEP NICOLAU PERELLÓ
Cansons populars mallorquines (1896) d'Antoni M. Penya: recerca i divulgació del cançoner popular a les acaballes del segle XIX
- 157 | XAVIER ROVIRÓ I ALEMANY-CARME RUBIO I LARRAMONA
La cançó popular o com encarnar la lluita del poble català en la figura d'un heroi osonenc, Bac de Roda
- 175 | ÀNGEL VERGÉS I GIFRA
Les cançons de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya

Institut
d'Estudis
Catalans

Publicacions
de l'Abadia
de Montserrat

Grup d'Estudis Etnopoètics

Societat Catalana de Llengua i Literatura
IEC

9 788499 657257